T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM HUKUKU ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ETİK VE FIKHİ AÇIDAN OOSİT (YUMURTA) DONASYONU

Tuğba İBRAHİM
2501220108

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Merve ÖZAYKAL

İSTANBUL-2025

ÖZ

ETİK VE FIKHİ AÇIDAN OOSİT (YUMURTA) DONASYONU

TUĞBA İBRAHİM

Bu çalışma kadın infertilitesinde bir çözüm ve tedavi olarak uygulanan yardımcı üreme tekniklerinden oosit donasyonunun doğurduğu etik ve hukukî problemleri ortaya koyarak donasyonun İslâm hukuku açısından değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışmada donasyonun doğurduğu nesep problemi teorik olarak incelenmiş, uygulamanın yasal olduğu ülkelerden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti esas alınarak pratik uygulama ortaya konmuştur. İslâm hukuku insan neslinin muhafazasını öncelikli gayeleri arasında belirlemiş ve nesebin sahih nikâh bağıyla birbirine bağlı olan eşlere bağlanmasını istemiştir. Aile kurumu içerisinde gerçekleşmesi beklenen ve istenen üremeye üçüncü tarafların dahil olması, söz konusu tarafların tamamı için pek çok hakkın ihlal edilmesine ve kaybolmasına yol açmaktadır. Bu durum, donasyonun tam olmamakla birlikte zina unsuru taşıdığını ve doğan bebeğin nesebini şüpheli hale getirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm hukuku, etik, üreme, oosit donasyonu, nesep.

ABSTRACT

OOCYTE (EGG) DONATION FROM AN ETHICAL AND FIQHI PERSPECTIVE

TUĞBA İBRAHİM

This study aims to assess the ethical and legal issues arising from oocyte donation, an assisted reproductive technique used as a solution and treatment for female infertility, and to evaluate donation from the perspective of Islamic law. The study theoretically examines the lineage problem posed by donation, and presents a practical application based on the Turkish Republic of Northern Cyprus, one of the countries where this practice is legal. Islamic law prioritizes the preservation of lineage and requires lineage to be attributed to spouses bound by valid marriage. The involvement of third parties in reproduction, expected and desired within the family institution, leads to the violation and loss of numerous rights for all parties involved. This demonstrates that donation, while not complete, carries the element of adultery and casts doubt on the lineage of the newborn baby.

Keywords: Islamic Law, ethics, reproduction, oocyte donation, lineage.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada üreme sürecinde üçüncü bir tarafın dahil edilerek donör oositlerinin kullanımı ele alınmıştır. Birinci bölümde uygulama hakkında genel bilgiler verilmiş, uygulamanın tarihi süreci ele alınarak dünya üzerindeki genel durumu ve yasallık durumuna değinilmiştir.

İkinci bölüm donasyonun üremeye dahil olan taraflar ve çocuk açısından doğurduğu etik problemleri, üçüncü bölüm ise donasyonun İslâm hukuku açısından doğurduğu fıkhi problemleri kapsamaktadır.

Tezimin hazırlanma sürecinde bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, her aşamada desteği ve rehberliğiyle çalışmama yön veren değerli danışmanım Doç. Dr. Merve Özaykal'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Katkı ve önerileriyle çalışmama destek olan jüri heyeti Prof. Dr. Necmettin Kızılkaya ve Dr. Öğr. Üyesi Tuba Hacer Korkmaz hocalarıma ayrıca teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destekleriyle daima yanımda olan kıymetli anneme ve babama şükranlarımı sunuyorum.

TUĞBA İBRAHİM

İSTANBUL, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZ ii
ABSTRACT iii
ÖNSÖZ iv
KISALTMALAR vii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNFERTİLİTE, OOSİT (YUMURTA) DONASYONU VE DÜNYADAKİ GENEL DURUMU

1.1.İnfertilite Kavramı ve ÜYT Türleri 8
1.1.Oosit Donasyonu 10
1.1.1.Uygulanışı 10
1.2.2. Tarihsel Gelişimi 11
1.2.3. Oosit Donasyonuun Yasal Olduğu Ülkeler 15
1.2.4. Oosit Donasyonunun Yasak Olduğu Ülkeler 27
1.2.5. Yasağın Temeli ve Donör Motivasyonları 29

İKİNCİ BÖLÜM

OOSİT DONASYONU ÜZERİNE ETİK VE HUKUKÎ TARTIŞMALAR

2.1. Donöre İlişkin Tartışmalar 37
2.1.1. Donör Seçimi 37
2.1.1.1.Donör Seçiminin Altında Yatan Motivasyonlar 39
2.1.1.2 Öjeniye İlişkin Endişeler 41
2.1.2. Donörden Bilgilendirilmiş Onam Alınması 43
2.1.3. Donör Ebeveynliği 45
2.1.3.1. Donör Anne midir? 46
2.1.3.2. Ebeveyn Sorumluluklarının Aktarılabilirliği 49
2.1.3.3. Donör Ebeveynliğinin Türk Hukukundaki Yeri 51
2.1.3.4. Çocuk Sayısının Sınırlandırılması 54
2.1.4. Donörün Anonimliği 56
2.1.4.1. Kökenini Bilme Hakkı 60
2.1.4.2. Psikolojik Sıkıntı ve Eksik Öz-Bilgi 61
2.1.4.2 Tıbbî Geçmiş 63
2.1.4.3 Donörün Aile Üyelerinden Biri Olması 64

2.1.5 Donöre Ödeme Yapılması 66
2.1.6. Donörün Maruz Kaldığı Zararlar ve Riskler 69
2.1.6.1. Sağlık Riskleri 69
2.1.6.2. Sömürü 73
2.1.6.3. Oosit Paylaşımı 76
2.2. Alıcılara İlişkin Tartışmalar 77
2.2.1. Alıcıların Çıkarlarına Dair 78
2.2.3 Eşcinsel ve Bekar Bireylerin Oosit Donayonundan Yararlanması 79
2.3. Çocuğun Yararı 81
2.4 Oosit Dondurma ve Doğurganlık Koruma 82
2.5 Oosit Donasyonu Kısıtlanmalı Mıdır? Sperm Donasyonu ile Bir Kıyas 83
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
OOSİT DONASYONUNUN İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
3.1. İslam Dünyasında Oosit Donasyonuna Yaklaşım 86
3.2. Donörün Durumuna İlişkin Hükümler 89
3.2.1. Canın Korunması İlkesi Bağlamında Bir Değerlendirme 89
3.2.2. İnsanın Mükerremliği Bağlamında Donöre Yapılan Ödeme 90
3.2.3. Beden Mahremiyeti 92
3.3. Çocuğun Durumuna İlişkin Hükümler 92
3.3.1. Çocuğun Nesebi 93
3.3.1.1 Baba Yönünden Nesebi ve Zina Değerlendirmesi 98
3.3.2. Çocuğun Bakımı (Hidâne Hakkı) 101
3.3.3. Çocukla Mahremiyet İlişkisi ve Evlenme Yasağı 102
3.3.4. Çocukla Mirasçılık İlişkisi 104
3.4. Zaruret Değerlendirmesi 104
3.5. Üremenin Aile İçinde Kalmasının Önemi 106
SONUÇ 110
KAYNAKÇA 112
EKLER 120
K1 Mülakat Soruları 120
K2 Mülakat Soruları 121

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ASMR: Amerikan Üreme Tıbbı Derneği

FIGO: Uluslararası Jinekoloji ve Obstetrik Federasyonu

HFEA: İnsan Döllenme ve Embriyoloji Kurumu

HIV: İnsan Bağışıklığı Yetmezliği Virüsü

ICMR: Hindistan Tıbbî Araştırma Konseyi

IVF: İn Vitro Fertilizasyon

KKTC: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

ÜYT: Üremeye Yardımcı Teknikler

ÜYTE: Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik

SASREG: Güney Afrika Üreme Tıbbı ve Jinekolojik Endoskopi Derneği

TCK: Türk Ceza Kanunu

TMK: Türk Medeni Kanunu

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ve Amacı

Bebek sahibi olmak her insanın fıtri bir arzusudur. Kur'an-ı Kerîm'de bu arzunun insanoğluna sevdirildiği bildirilmiş ve evlatlar dünya hayatının süsü olarak nitelendirilmiştir.[1] Ancak bir hikmete binaen kimi kullar Allah'ın dilemesiyle çocuksuz bırakılmaktadır.[2] Küresel çapta yapılan araştırmanların verdiği bilgiler 48,5 ila 72,4 milyon çiftin kısırlık problemi yaşadığını söylemektedir.[3] Tıp dilinde infertilite olarak ifade edilen bu durum evli çiftlerin psikolojik ve sosyolojik olarak ciddi sorunlar yaşamalarına sebep olmakta ve azımsanamayacak sayıda çifti çeşitli çözüm arayışlarına itmektedir.

Teknolojinin gelişimine paralel olarak yaşanan tıbbî gelişmeler bebek sahibi olmak isteyen infertil bireyler için yeni umut kapıları açmıştır. Bu minvalde üremeye yardımcı teknikler infertil çiftlerin tedavisi için dünya çapında önemli bir biyomedikal müdahale olarak yerini almaktadır.[4] Oosit (yumurta) donasyonu da kanser, erken menopoz, çeşitli genetik anomaliler sebebiyle yumurtalık yetmezliği çeken veya gebeliği sağlamaya yeterli gelecek sayıda ve kalitede oosit üretemeyen kadınların doğurganlık (fertilite) tedavisinde kullanılan üremeye yardımcı tekniklerdendir. Kısaca ÜYT olarak ifade edilen üremeye yardımcı teknikler başlığı altında icra edilen oosit donasyonu, kadınların bebek sahibi olma arzusunu yerine getirme noktasında başta iyi ve makbul izlenimi verse de etik ve hukukî pek çok problem ve soru işareti doğurmaktadır. Bu tekniklerin her biri ayrı bir inceleme konusu olmaya değerdir. Çalışmamızda diğer yöntemlere çok kısa değinmekle birlikte esas konumuz genellikle heteroseksüel infertil çiftlerin kullandığı, dışarıdan bir kadının sağladığı oosit hücresinin kocanın spermiyle in vitro (rahim dışı) döllenmesinin ardından embriyonun karısının rahmine yerleştirilmesi olarak ifade

[1] Âl-i İmrân 3/14. , el-Kehf 18/46.
[2] eş-Şûrâ ,42 /50.
[3] Purity Njagi vd., "Financial Costs of Assisted Reproductive Technology for Patients in Low- and Middle-Income Countries: A Systematic Review", *Human Reproduction Open* 2023/2 (01 Ocak 2023), hoad007. 2.
[4] Njagi vd., "Financial Costs of Assisted Reproductive Technology for Patients in Low- and Middle-Income Countries", 2.

edilen oosit donasyonu ve başta çocuğun nesep bağı olmak üzere doğurduğu problemlerin incelenmesidir.

2. Tezin Önemi

1984 yılında oosit donasyonu ile dünyaya gelen ilk bebeğin doğumundan bu yana, eşler dışında üçüncü bir tarafa ait oositlerin kullanımı, dünyanın birçok yerinde, azınlıkta kalan bir uygulama olmaktan çıkmış, hamileliğe ulaşmanın rutin bir yoluna dönüşmüştür. Donör oositlerin kullanımını içeren IVF yöntemleri, artık küresel çapta gerçekleştirilen infertilite tedavilerinin %7'sini oluşturmakta ve döngü sayısı her yıl artmaktadır.[5] Yapılan araştırmalar oosit donasyonuna yasal olarak izin veren ülkelerde, klinikler tarafından donörlere, işlem süresince yaptıkları sağlık harcamalarına ek olarak sabit bir ücret verildiğini göstermektedir. Hali hazırda karşılığında ücret alınan bir oosit donasyonunun dini, etik ve hukuki problemler doğurduğu aşikardır. İnsan bedeninin ve onun her bir parçasının saygınlığının para ile ihlali, beden mahremiyetinin ihlali, oosit hücresi alınan kadının ve bazen de kendisine nakil yapılan alıcı kadının sağlığının riske atılarak cana zarar vermeme ilkesinin ihlali gibi pek çok durum söz konusu olmaktadır.

Oosit donasyonu bebeğin hem anne yönünden hem de baba yönünden nesebini şaibeli ve karmaşık hale getirmektedir. Anne yönünden nesebine baktığımızda çocuğun üreme sürecindeki biri hücre sahibi diğeri gebelik ve doğumu üstlenen olmak üzere söz konusu iki kadından hangisine bağlanması gerektiği tartışmalı bir konudur. Öte yandan olası herhangi bir çekişmede en büyük mağduriyeti çocuk yaşayacaktır.

Baba yönünden nesebine baktığımızda ise erkeğin sperm hücresi aralarında nikâh bağı olamayan, kendisine yabancı bir kadının hücresiyle döllenmektedir. Dolayısıyla gebeliği üstlenen kadın sperm sahibi erkeğin nikâhlı eşi olsa da üreme üçüncü bir tarafın dahil edilmesiyle meşruiyetini kaybetmiş olmaktadır. Bu sebeple bir anlamda zina şüphesi de barındırmaktadır.

[5] Sara Lafuente-Funes vd., "Egg Donation in the Age of Vitrification: A Study of Egg Providers' Perceptions and Experiences in the Uk, Belgium and Spain", *Sociology of Health & Illness* 45/2 (2023), 259-278, 260.

Çocuk sahibi olmak her yetişkinin fıtri bir arzusu olsa da üreme hakkının sınırsız bir hak kabul edilmesinin insan türünün sağlıklı bir şekilde devamlılığını tehlikeye attığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak ne yazık ki bu uygulamanın doğurduğu problemler ve tehlikeler hesap edilmemekte ve tahmin ettiğimizden daha fazla sayıda yetişkin bu yöntemlere başvurmaktadır. Bu da aralarında evlenme yasağı olan kişilerin belki kardeşlerin bilmeden evlenme ihtimalini arttırmaktadır. Bu durum, insan neslinin sağlıklı ve temiz bir şekilde sürdürülmesi noktasında önemli bir tehlikedir.

3. Tezin Kapsamı

Çalışmada, oosit donasyonuna ilişkin etik problemler değerlendirilmiş, İslâm hukukunun perspektifi ve tümel ilkelerine yer verilmiştir. Donasyonun İslâm hukukunda caiz olmadığını söylemek yeterli olmamaktadır. Bu hükmün nedenlerini ortaya koymak ve değerlendirmesini yapmak önemli bir katkı olacaktır. Bu sebeple konuya ilişkin etik problemlerin ve İslâm hukukundaki yerinin ele alındığı Türkçe bir çalışmanın alana bir katkı sağlaması umulmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde infertilite kavramına ve tedavi yöntemlerine kısaca değinildi. Ardından oosit donasyonu uygulamasının tarihsel gelişim süreci ele alındı. Uygulamanın nasıl yapıldığı, hangi ülkelerde yasal olarak izin verildiği, donörün anonim kalma ve ücret alma durumu incelendi. Oosit donasyonuna izin verilmeyen ülkelerde yasağın nedenleri tespit edildi.

İkinci bölümde oosit donasyonuna ilişkin etik problemler donöre, alıcıya ve doğan çocuğa ilişkin olmak üzere üç ayrı başlık altında İslâm hukuku açısından mukayese edilerek incelendi. Donör ebeveynliğinin Türk hukukundaki durumuna yer verildi. Donasyonun öjeni tehlikesi barındırıp barındırmadığı, özellikle 35 yaş üzeri kadınların oosit dondurma talebi arttıkça, bunun, donasyonun geleceğini nasıl etkileyeceğine yer verildi. Bölümde son olarak oosit donasyonu sperm donasyonu ile karşılaştırıldı. Bilimsel amaçlı kullanılan donör oositleri ise konumuzun kapsamı dışında olduğu için ele alınmadı.

Bu bölümdeki etik argümanlar oosit donasyonu için Türkiye ve yakın çevredeki ülkeler tarafından tercih edilen KKTC hakkında birinci ağızdan bilgi edinmek ve

uygulama hakkında dile getirilen hukukî ve etik kaygıların haklılık derecesini tespit edebilmek adına oradaki tüp bebek merkezlerinden birinde hemşire olarak görev yapmış bir kişi ile mülakat yapılmış ve elde edilen veriler uygun başlıklar altında etik tartışmalarla sentezlenmiştir. Uygulamayı alıcı kadının gözünden değerlendirebilmek adına Belçika'da donasyonla bebek sahibi olmuş Turner sendromlu bir hanımefendiyle mülakat yapılmış ve alınan cevaplar değerlendirilmiştir.

Tamamen İslâm hukukuna ayrılan üçüncü bölümde, bir önceki bölümde sıralanan donörün aldığı ödeme, beden mahremiyeti ve insanın saygınlığı konularının fıkıhtaki yeri ve hükmü ele alındı. İslam şeriatının korumayı hedeflediği neslin muhafazası konusu, çocuğun nesebi ve üremenin aile içinde kalması başlıkları altında işlendi. Bebek sahibi olmanın ebeveyn için zaruret menzilesinde bir hacet olup olmayacağı ve bunun hükme tesiri incelendi.

4. Literatür Değerlendirmesi

Araştırmalarımız neticesinde oosit donasyonunu lisansüstü seviyede tarihsel süreci ve etik problemleriyle İslâm hukuku prensipleri üzerinden değerlendiren Türkçe bir çalışmaya rastlanmamıştır. ÜYT kullanılarak gerçekleşen üremeleri İslâm hukuku açısından değerlendiren çalışmaların oosit donasyonuna taşıyıcı annelik kapsamında kısa bir bölüm halinde değinildiği görülmüştür. Hasan Maçin'e ait ''Taşıyıcı Anneliğin Fıkhi ve Etik İmkânı Üzerine Bir Deneme'', Ülfet Görgülü ve Zekiye Demir'in ortak çalışması olan ''Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi -Dinî Perspektiften Bir Değerlendirme-'', Ayşegül Şimşek'in ''İslâm hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları'' konuya ilişkin toplu ve öz bilgiler sunan kıymetli çalışmalardır. Esra Özer'in ''Hanefî ve Şafiî Mezhepleri Çerçevesinde İslâm hukukunda Nesep'' adlı doktora çalışması vücut dışında gerçekleşen yapay döllenme tekniklerini nesep hukuku ve sonuçları bakımından değerlendiren zengin bir çalışmadır. Ancak çalışmada yapay döllenme türevleri neslin muhafazası açısından müstakil bir başlık veya bölümde değerlendirilmemiştir.

Arapça literatürde de benzer şekilde, taşıyıcı annelik, yardımcı üreme, IVF başlıklarıyla müstakil çalışmalar bulunmakta ve oosit donasyonu taşıyıcı anneliğin

bir türevi olarak ele alınmaktadır. Konuyu etik açıdan değerlendiren Arapça veya Türkçe bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak konuyu etik açıdan ele alan özellikle İngilizce çalışmalar bulunmaktadır.

Mevcut literatürde sıralanan ve en çok dillendirilen etik problemlerin başında donörlerin aldığı ödemenin oosit hücrelerini ticari bir meta haline getireceğidir. Kimileri bunu donörün hiçbir ödeme almaması fikriyle çözümlerken kimi bunun donörün fedakarlığına ve harcadığı emek, kaynak ve zamana saygısızlık olacağını nitelemiştir. Yalnızca Cynthia Cohen[6], İslâm hukuku perspektifine oldukça yakın bir şekilde, üreme hücrelerinin atalar, kişi ve çocukları arasında çok özel bir bağ sağlayan materyaller olduğunu, bu özel parçaların herhangi bir şekilde ücrete konu olmasının aile ve üreme gibi değerli kavramlarda anlam kaybına yol açacağını söylemiştir.[7] Cohen'in bunu oosit donasyonuyla dünyaya gelen ilk bebeğin doğum tarihine yakın bir zamanda ifade etmiş olması ayrıca kıymetlidir.

İkinci bölümde problematize ettiği başlıklardan ve içerisinden yararlandığımız başlıca eserlerden biri Reuven Brandt ve ekibinin hazırladığı "The Donation and Sale of Human Eggs and Sperm"[8] çalışmasıdır. Çalışmada 4 ana başlık altında alt problemler sıralanmıştır. Başlıklar altında etik tartışmalar zengin bir içerikle sunulmaktadır. Ancak birbiriyle bağlantılı olan konuların aynı başlıklar altında toplanmaması kanaatimizce bağlantı ve bütünlüğü güçleştirmektedir.

İkinci bölümdeki argümanları desteklerken verilerinden istifade ettiğimiz bir diğer çalışma Kenney ve McGowan'e ait "Egg Donation Compensation: Ethical and Legal Challenges"[9] adlı çalışmadır. Yazarlar donörlere yapılan mâlî tazmine ilişkin uluslararası tartışmaları doyurucu veriler eşliğinde kapsamlı bir akışla sunmaktadır. Ancak yazarların görüşleri değerlendirip kendi fikirlerine yer vermemiş olması makaleyi derleme bir çalışma mesabesinde bırakmaktadır.

---

[6] Cynthia B. Cohen, "Selling Bits and Pieces of Humans to Make Babies: The Gift of the Magi Revisited", *The Journal of Medicine and Philosophy: A Forum for Bioethics and Philosophy of Medicine* 24/3 (01 Ocak 1999), 288-306.

[7] Nancy J Kenney - Michelle L McGowan, "Egg Donation Compensation: Ethical and Legal Challenges", *Medicolegal and Bioethics* 4 (26 Eylül 2014), 15-24, 17.

[8] Reuven Brandt vd., "The Donation and Sale of Human Eggs and Sperm", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2021).

[9] Kenney - McGowan, "Egg Donation Compensation".

Çalışmamızda istifade ettiğimiz çalışmalardan birisi Mark V. Sauer'in makalesidir[10]. Makale; diğerleriyle benzer şekilde IVF ve oosit donasyonuyla doğan bebeklere ilişkin bilgilerle ve doğum tarihleri ile başlamakta, Trounson ve Buster'in çalışmalarına atıfta bulunmaktadır. Ancak makale, donör ve alıcıya ilişkin diğer makalelerde rastlamadığımız detaylara yer vermesi ve tarihsel akışı günümüze kadar akıcı bir şekilde anlatması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Sauer, başlangıçta donasyonla elde edilen gebelikleri ve donasyon programlarını bilimsel başarı olarak nitelerken donasyonun günümüzde evrildiği noktadan endişelidir. Oositlerin ticarileşmesi, donörlerin yeterli sağlık taramasından geçmeden oositlerinin alınıp dondurulması, fiziksel özellikleri beğenilen donörlere aşırı hormon yüklenerek sömürülmeleri endişelerini paylaşmaktadır. Oysa bizzat kendisi makalenin başında bilimsel araştırmaya daha fazla katkı sağlayacağını ifade ederek donörlerin ödeme karşılığı cezbedilmesinde bir problem görmemektedir.

Sauer'in makalesini ayrıcalıklı kılan bir husus da dile getirdiği etik endişeler içerisinde memeli hayvanlar üzerinde yapılan deneylerde IVF yöntemi ile doğan yavrularda görülen obezite, hipertansiyon, kardiyovasküler hastalık ve erken ölüm riskinin yaygınlığına ve arttığına değinmesidir.[11] İnsanlar da memeli canlı grubuna dahil olduğundan, ÜYT ile gerçekleşen doğumlarda insan yavruları için de aynı risk söz konusudur. Bu, tespit edebildiğimiz diğer makalelerde rastlamadığımız önemli bir bilgidir.

Oosit donasyonuna ilişkin ilgi çekici bir çalışma Munâ Avdâ ve arkadaşlarına ait İran'daki oosit donasyonu ve paylaşımını konu alan çalışmalarıdır. İran'daki uygulamaya dair değerli veriler sunan çalışma, daha çok oosit donasyonundan doğan etik problemlerden söz etmektedir. Donasyonun yasal durumuna dair bilgi veren ve Şii fıkhında caiz olduğunu söyleyen çalışmada bu fıkhî delillere yer verilmemiştir.[12]

[10] Mark V. Sauer, "Revisiting the Early Days of Oocyte and Embryo Donation: Relevance to Contemporary Clinical Practice", *Fertility and Sterility* 110/6 (01 Kasım 2018), 981-987.
[11] Sauer, "Oocyte and Embryo Donation". 985.
[12] Oudi Mona vd., "Medical and Ethical Issues Regarding Egg Sharing and Egg Donation" 5/3 (01 Ocak 2012), 21-29, 26.

IVF ve tüp bebek tedavisini İslâm hukuku açısında ele alan kıymetli eserlerden birisi Muhammed Ali Bâr'ın '*et-Telkîh Es-Sınâî ve Etfâlül-Enâbîb'* isimli kitabıdır.[13] Brown ailesinin ilk tüp bebek çocuğuna ve o süreçte yaşananlara değinen kitap IVF yöntemlerinin çeşitli versiyonlarını ele almaktadır. Kitabı ayrıcalıklı ve özel kılan bir yanı, yapay döllenmenin yol açtığı etik tartışmalara değinmesi, infertilite tedavisinde zina, sınırsız cinsel özgürlük, kürtaj gibi toplumda çöküntüye sebep olan ahlâkî problemlerin tedavi edilmesinin önemine ve öncelikli olduğuna dikkat çekmesidir. Yapay döllenmeyi İslâm hukuku açısından ele alan çalışmaların mutlaka istifade ettiği bu kıymetli eserden donasyonla dünyaya gelen çocuğun nesebi başlığında delilleri ele alırken yararlandığımızı belirtelim.

Çalışmamızda İslâm hukuku açısından donasyonu değerlendirdiğimiz bölümde nesep başlığı altında istifade ettiğimiz kıymetli bir çalışma da Lübnâ Muhammed ve Şaban Safdî'nin ortak çalışmasıyla kitap olarak yayımlanan yüksek lisans tezidir.[14] IVF'İ konu alan bu çalışma, yardımcı üreme tekniklerini ayrıntılı bir şekilde ele almakta, çeşitli versiyonlarını İslâm hukuku açısından değerlendirmekte ve görüşler arasında tercihte bulunmaktadır. Çalışmanın 2007 gibi erken bir tarihte yapılmış olması ve kendisinden sonra yapılan pek çok lisansüstü çalışmada referans alınması eserin imtiyazını göstermektedir. Çalışma fıkıh alanına münhasır olduğundan IVF'nin doğurduğu tıbbî ve etik problemlere yer verilmemiştir.

[13] Muhammed Ali Bâr, "Et-Telkîh Es-Sınâî ve Etfâlül-Enâbîb", 181-185.
[14] Lübnâ Muhammed Cebr - Şaban Safdî, *el-Ahkâm eş-şer'iyye el-Müteallika bil-İhsâb Hârice'l Cism* (Gazze: el-Câmiatul İslamiyye, Yüksek Lisans, 2007).

BİRİNCİ BÖLÜM

İNFERTİLİTE, OOSİT (YUMURTA) DONASYONU VE DÜNYADAKİ GENEL DURUMU

Çalışmamızın bu bölümünde oosit donasyonu hakkında genel bir çerçeve oluşturmak adına sırasıyla infertilite kavramı ve ÜYT türlerine değinerek oosit donasyonu ve uygulamanın nasıl yapıldığına dair genel bilgilere yer vereceğiz. Süreç içinde ilk donasyon denemelerini, günümüze doğru evrildiği noktayı daha iyi görmemize yardımcı olması gayesiyle tarihsel gelişimini sunduk. Ardından günümüzde çeşitli ülkelerdeki yasal durumunu ve hukukî zeminini ele alarak donasyona yasal olarak izin verilmeyen ülkelerde yasağın temelini ve gerekçelerini tespit edeceğiz.

1.1.İnfertilite Kavramı ve ÜYT Türleri

Halk dilinde kısırlık olarak ifade edilen infertilite, üreme çağındaki çiftlerin en az bir yıl boyunca haftada üç dört kez korunmasız cinsel ilişkide bulunmalarına rağmen gebeliğin oluşmaması ya da gebeliği sürdürememedir.[15] Gebeliğin hiç oluşmaması durumu primer infertilite olarak adlandırılırken, gebeliği sürdürememe veya başarılı-başarısız bir gebelikten sonra gebeliğin tekrar oluşmaması durumuna sekonder infertilite denmektedir.[16]

İnsana ait üreme hücrelerinin veya döllenmiş embriyoların in vitro işlenmesini içeren tüm müdahalelere yardımcı tedavi yöntemleri denmektedir.[17] Günümüzde uygulanan çeşitleri; kısaca ovaryan stimulasyon[18], intrauterin inseminasyon (IUI)[19],

[15] Nurcan Kirca - Turkan Pasinlioglu, "Psychosocial Problems in Infertility Treatment", *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar - Current Approaches in Psychiatry* 5/2 (2013), 162. , Mehmet Musa Aslan, *Üniversite Hastanesine Başvuran Fertil Ve İnfertil Kadınların Yumurta Donasyonu Hakkındaki Düşünceleri* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Uzmanlık Tezi, 2016). 5. , Zeynep Gamze Zengin, *Özel Hukukta Taşıyıcı Annelik* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2022), 14. Dr. Pınar Gürsoy Güven, *In Vitro Fertilizasyon (ivf) Uygulanan İnfertil Kadınlarda Akupunktur Tedavisinin Gebelik Başarisini Artirmadaki Etkinliği* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Uzmanlık Tezi, 2018), 1.

[16] Şükran Keskin Gürbüz, *İnfertil Çiftlerde Evlilik Uyumu Ve Depresif Durumun in Vitro Fertilizasyon-Embriyo Transferi (İVF-ET) Sonuçlarına Etkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora, 2007). s10. , Nurcan Kırca - Meryem Öngen, "Ethical Issues in Infertility Treatments", *Turkish Journal of Bioethics* 7/1 (2020), 12-20. 12-13.

[17] Hacer Ataman, "Yardımcı Üreme Teknikleri ve Etik", *Hemşirelik ve Etik*, kitap editörü Nuray Turan- Ayfer Aydın, 461-477 (Istanbul University Press, 2024), 477.

[18] Kadınlarda yumurtlamayı sağlamak amacıyla yapılan uyarıcı yöntemleri ifade etmektedir.

in vitro fertilizasyon (IVF), intrasitoplazmik sperm enjeksiyonu (ICSI)[20], embriyo ve gamet transferi, kryopreservasyon,[21] preimplantasyon genetik tanı (PGD)[22], preimplantasyon genetik tarama (PGS)[23], komperatif genomik hibridizasyon (CGH)[24] ve in vitro maturasyon[25] (IVM)'dur.[26]

Kadın ve erkekten alınan hücrelerin laboratuvar ortamında döllenmesini ve oluşan embriyonun kadının uterusuna yerleştirilmesini ifade eden ve pek çok tekniği kapsayan IVF, araştırmalara göre sağlıklı bir doğumla sonuçlanan bir gebelik elde etmede başarı oranı en yüksek yöntemdir.[27] Zira bu yöntem kadın veya erkeğin sağlıklı üreme hücrelerine sahip olmaması durumunda üçüncü şahıslardan alınan hücrelerle gebelik sağlanmasına dahi imkân vermektedir. Dolayısıyla bu yöntemle sağlanan döllenme ikiye ayrılmaktadır: Evli çiftlere ait üreme hücrelerinin kullanılması sonucu gerçekleşen döllenme *homolog / türdeş döllenme* ismini almaktadır.[28] Hücrelerin evli çiftlere ait olmaması durumunda *heterolog / türdeş olmayan döllenme* söz konusu olmaktadır.[29]

---

[19] Uygun dönemde yumurtlaması uyarılmış olan hastanın rahim içine çok ince bir kanül yardımıyla, hazırlanmış sperm hücrelerinin gönderilmesi işlemidir.

[20] Yumurta hücresinin sitoplazmasının içine iğneyle sperm enjekte edilmesini ifade eder.

[21] Kriyoprezervasyon kısaca, biyolojik materyallerin düşük sıcaklıklarda uzun süreler boyunca saklanabilmesini sağlayan bir yöntemdir. Evrim Ağacı (EA), ''Bilim Terimleri Szölüğü'', (Erişim 14 Şubat 2024)

[22] Tüp bebek tedavisinde oluşan ve sağlıklı görünen embryoların kromozomal yapılarının sağlıklı olup olmadığını (anöploidi) değerlendirme işlemidir. Dr. Bülent Baysal (DBB), ''Preimplantasyon Genetşk Tanı'', (Erişim 14 Şubat 2024).

[23] Embriyoların anne rahmine tutunmamasına yâda gebeliğin düşükle sonuçlanmasına engel olmak amacıyla geliştirilen genetik tarama uygulamalarından birisidir. PGS Preimplantasyon Genetik Tanı - Op.Dr. Öznur Dündar Akın (oznurdundarakin.com) (Erişim 14 Nisan 2024).

[24] Yumurtalarda oluşabilecek genetik ve kromozomal problemlerin araştırılmasını sağlayan bir yöntemdir.https://aliosmankoyuncuoglu.com/2016/05/26/cgh-komperatif-genomik-hibridizasyon/ (Erişim 19 Nisan 2024).

[25] Hormonal enjeksiyonlarla, olgunlaşmadan önce bir kadından yumurta almayı içeren bir yöntemdir.

[26] Cihan Çetin - Mehmet Turan Çetin, "Dünden Bugüne Yardımla Üreme Teknikleri", *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi* 23/1 (01 Mart 2014). 151. Ataman, "Yardımcı Üreme Teknikleri ve Etik". 467.

[27] Çetin - Çetin, "Dünden Bugüne Yardımla Üreme Teknikleri".

[28] Zengin, *Özel Hukukta Taşıyıcı Annelik*, 19. , Yasemin Erol, *Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora, 2011) , 15.

[29] Erol, *Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik* , 23. , Zengin, *Özel Hukukta Taşıyıcı Annelik*, 22.

1.1.Oosit Donasyonu

Oosit donasyonu, kadının yumurtasında işlevsel bir bozukluğun bulunması halinde, yabancı bir kadından elde edilen sağlıklı oosit hücrelerinin, yumurtalarında sorun olan kadın için kullanılmasıdır.[30] Genç ve sağlıklı kadınların belli test ve taramalardan geçirildikten sonra donasyon olarak alınan yumurta (oocyte) hücrelerinin infertilite sorunu yaşayan kadının kocasının spermiyle vücut dışında in vitro döllenmesi ve oluşan embriyonun sperm sahibi kocanın eşinin uterusuna (rahim) nakledilmesi kısaca yumurta veya oosit donasyonu olarak anılmaktadır. Bebeği oosit sahibi kadının veya üçüncü bir kadının taşıması durumu taşıyıcı annelik olarak isimlendirilmekte olup getirdiği etik ve hukukî problemler açısından konumuzla benzerlik gösterse de esas konumuzun dışındadır.

Sırasıyla, oosit donasyonunun uygulanışı, tarihsel süreci, donörün anonim kalma durumuna değinerek uygulamayı tanımak daha sağlıklı neticeler elde etmemizi kolaylaştıracaktır.

1.1.1.Uygulanışı

Oosit donasyonu, donörün, oosit hücrelerinin alıcıya transfer edilmesi hedeflenen zamana senkronize edilmesi ve yeterli miktarda kaliteli hücrenin olgunlaşması için birkaç haftalık hormon enjeksiyonlarının ardından yumurtalık foliküllerinden anestezi altında oositlerin tek tek toplanmasını içerir. Toplanan oositler baba olması hedeflenen kişinin spermiyle laboratuvar ortamında döllenerek alıcı kadına transfer edilir. Bu durum, fiziksel ve duygusal olarak zahmetli bir süreçtir.[31]

Günümüzün gelişmiş yöntemleri sayesi donörden oosit elde edilmesi için doğal yumurtlama sürecini beklemeye gerek kalmadan çeşitli hormon takviyeleriyle yumurtlama çevriminin uyarılması (stimülasyon) sonucu, elverişli bir zaman aralığında oosit elde edilmesi ve bu hücrelerin olgunlaştırılması mümkün hale

[30] Cemile Turgut, *Yapay Döllenme, Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2014), 38.
[31] Diane Tober vd., "Eggonomics: Vitrification and Bioeconomies of Egg Donation in the United States and Spain", *Medical Anthropology Quarterly* 37/3 (2023), 248-263, 249.

gelmiştir.[32] Oosit donörü olan adaya, öncelikle stimülasyon tedavisi uygulanmaktadır. Donörün âdet döngüsünü alıcının döngüsüyle senkronize etmek ve oositlerin kalite ve sayısını yükseltmek için yaklaşık altı hafta boyunca hormon alması gerekmektedir.[33] Bu stimülasyon tedavisinden sonra da olgunlaşan oositler bazı girişimsel işlemlerle ameliyathane ortamında toplanmaktadır. Bu süreçte bazı riskler ve komplikasyonlarla karşılaşılabilmektedir.[34] Bu sebeple donörün aldığı hormon takviyelerinin ve oositler toplanıncaya kadar sürecin hassasiyetle takip edilmesi önemlidir.

Oosit elde edilmesinin ardından altı saat kadar sonra spermin yumurtanın içine enjekte edilmesiyle döllenme sağlanır, döllenmenin sağlanmasından sonra kırk sekiz saatlik süreçte embriyo iki hücreden dört hücre aşamasına geçer, genetik tanılama yöntemleri de bu aşamada uygulanabilir. Son olarak döllenen embriyo ya hemen nakle hazır edilir ya da dondurma işleminin ardından çiftin tercih ettiği bir zamanda transfer edilmek üzere saklanır.[35] Genellikle transferin ardından sonraki gün alıcı günlük aktivitelerini yapabilecek durumda olmaktadır. Ancak gebelik süresince rutin kontroller yapılmaktadır.

1.2.2. Tarihsel Gelişimi

Bir kadının oositlerini vererek bir başka kadının üremesi için donör olması, kavram olarak 1980'lerin başında gündeme gelmiştir.[36] 1980'li yılların öncesinde, dişi gamet hücrelerinin dondurulup saklanması, erkek gamet hücrelerinde olduğu kadar kolay ve yaygın bir uygulama olmamıştır.[37] Oosit ve embriyo donasyonlarından elde edilen ilk insan gebelikleri, 1983 yılında, biri Melbourne'deki Monash Üniversitesi'nde, diğeri ise Los Angeles'taki Kaliforniya Üniversitesi'nde

[32] Melike Belkıs Aydın, *Yapay Döllenme Tekniklerinin Soybağı Hukuku ve Kişilik Hakkı Bakımından Sonuçları* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2013), 18.
[33] Ülfet Görgülü - Zekiye Demir, "Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi -Dinî Perspektiften Bir Değerlendirme-", *Journal of Analytic Divinity* 7/1 (15 Haziran 2023), 9-28, 16.
[34] Ataman, "Yardımcı Üreme Teknikleri ve Etik", 472.
[35] Aydın, *Yapay Döllenme Tekniklerinin Soybağı Hukuku ve Kişilik Hakkı Bakımından Sonuçları*, 18.
[36] Leslie Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics* (Oxford University Press, 2016), 478.
[37] Machelle M. Seibel vd., *Technology and Infertility: Clinical, Psychosocial, Legal, and Ethical Aspects* (Springer Science & Business Media, 2012), 223.

olmak üzere iki grup tarafından birbirine çok yakın bir süre içinde elde edilmiştir.[38] Donasyonun Harbour UCLA Tıp Merkezi'ndeki Dr. John Buster tarafından uygulanan[39] ilk örneğinde infertil bir kadının kocasından alınan sperm hücresinin gönüllü bir kadının uterusuna (rahim) enjekte edilmesinden elde edilen embriyonun infertil kadına intrauterin (rahim içine) transfer edilmesiyle, yani in vivo (vücut içi) bir döllenme sonucu gerçekleşmiştir.[40] Bulaşıcı hastalık riski ve donörde hamilelik ihtimali gibi nedenlerle, in vivo gerçekleşen ilk örneğin ardından yapılan uygulamalar ise in vitro gerçekleştirilmiştir.[41]

Oosit donasyonu için standart in vitro fertilizasyon metodolojisinin ilk kullanımı ise yine 1983'te Alan Trounson ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilmiş[42] ancak bu gebelik düşükle sonuçlanmıştır.[43] Daha sonra 1984'te Lutjen ve arkadaşları tarafından tüp bebek tedavisi görmekte olan 29 yaşındaki bir donörden toplanan oositler yumurtalık yetmezliği olan 25 yaşındaki bir kadına aynı yöntemle transfer edilmiş ve canlı doğumla sonuçlanan başarılı bir gebelik elde edilmiştir.[44] Böylece donasyonla gebe kalınan ilk bebek Long Beach Kaliforniya'da dünyaya gelmiştir.[45]

1985 yılında Bourn Hall'de ''Oosit Donasyonu'' programı adıyla bir program başlatıldı. 1986 yılına gelindiğinde ise Dr. Christopher Chen, dondurularak saklanmış

---

[38]John E. Buster, "Historical Evolution of Oocyte and Embryo Donation as a Treatment for Intractable Infertility", *Principles of Oocyte and Embryo Donation*, ed. Mark V. Sauer (New York, NY: Springer, 1998), 1-9. , Aslan, *Üniversite Hastanesine Başvuran Fertil Ve İnfertil Kadınlarin Yumurta Donasyonu Hakkındaki Düşünceleri*, 2., Anne Z. Steiner - Richard J. Paulson, "Oocyte Donation", *Clinical Obstetrics and Gynecology* 49/1 (Mart 2006), 44-54.

[39] Jody Lyneé Madeira - Susan L. Crockin, "Legal Principles and Seminal Legal Cases in Oocyte Donation", *Fertility and Sterility* 110/7 (Aralık 2018), 1209-1215, 1209.

[40]Seibel vd., *Technology and Infertility*, 223. , Steiner - Paulson, "Oocyte Donation", 44.

[41] Seibel vd., *Technology and Infertility*, 223.

[42] Buster, "Historical Evolution of Oocyte and Embryo Donation", 2.

[43] Y. Yaron vd., "Oocyte Donation in Israel: A Study of 1001 Initiated Treatment Cycles", *Human Reproduction* 13/7 (01 Temmuz 1998), 1819-1824, 1819. , Peter R. Brinsden, *A Textbook of In Vitro Fertilizitation and Assisted Reproduction:The Bourn Hall Guide to Clinical and Laboratory Parctice, Second Edition* (CRC Press, 1999) 343. , Fang Wang vd., "The Evolution of Oocyte Donation in China", *International Journal of Gynecology & Obstetrics* 110/1 (Temmuz 2010), 53-56, 53.

[44] Steiner - Paulson, "Oocyte Donation", 44. , Yaron vd., "Oocyte Donation in Israel", 1819. , Buster, "Historical Evolution of Oocyte and Embryo Donation", 44. , Wang vd., "Oocyte Donation in China", 53. , Madeira - Crockin, "Oocyte Donation", 1209. , M. Nedim Çiçek - Leyla1 Mollamahmutoğlu (ed.), *A'dan Z'ye Yardımcı Üreme Teknikleri* (Ankara: Palme Yayıncılık, 2009), 269.

[45] Naomi Pfeffer, "Eggs-Ploiting Women: A Critical Feminist Analysis of the Different Principles in Transplant and Fertility Tourism", *Reproductive BioMedicine Online* 23/5 (Kasım 2011), 634-641, 635. , Sauer, "Oocyte and Embryo Donation", 981-982.

bir insan oositinden ilk canlı doğumu bildirmiştir [46] 1987'de Bourn Hall'de başlatılmış olan ''Oosit Donasyonu'' programının gelişimine ivme kazandıran iki önemli olay kaydedilmiştir. Serhal ve Craft, önceki uygulamalara nazaran alıcılarda hormon takviyesi için çok daha basitleştirilmiş bir protokol kullanarak başarılı gebelikler elde etmiş, Van Steirteghem ve meslektaşları ise donör oositlerinin döllenmesinin ardından dondurulan embriyonun transferi ile bir gebelik elde ederek alandaki başarıyı bir adım ileri taşımıştır.[47]

Başlangıçta yumurtalık yetmezliği olan veya kalıtsal genetik kusurları olan kadınlara yönelik tedavi olarak tasarlanan oosit donasyonunun kullanımı,[48] daha sonra diğer infertilite türlerini ve ileri yaşta bebek sahibi olmak isteyenleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.[49] Antinori, Sauer ve Borini'nin ekibi, elli yaş ve üzeri menopoza girmiş kadınlarda yumurta donasyonu sayesinde başarılı gebelikler elde eden çalışmaların sahibi olarak bu kapsamı genişletenlerdendir.[50]

1994 yılına gelindiğinde yalnızca ABD'de donörlerden sağlanan oosit ve embriyolardan elde edilen canlı doğum sayısı 929'dan fazladır.[51] İlerleyen yıllarda ise European In Vitro Fertilization Monitoring (Avrupa IVF İzleme) programı için toplanan verilere göre, 2005 yılında 11.475, 2006 yılında 12.685, 2007 yılında 15.731, 2008 yılında 13.609 ve 2009 yılında 22.323 oosit döngüsü gerçekleştirilmiştir.[52] Belgian Regis ter for Assisted Procreation (Belçika Yardımlı Üreme Kaydı) verilerine göre, Belçika'da sadece 2019'da yapılan oosit donasyonu

[46] Paolo Emanuele PE Levi-Setti vd., "Art Results with Frozen Oocytes: Data from the Italian Art Registry (2005–2013)", *Journal of Assisted Reproduction and Genetics* 33/1 (01 Ocak 2016), 123-128, 123. , Molly Johnston vd., "A Major Increase in Oocyte Cryopreservation Cycles in the Usa, Australia and New Zealand Since 2010 Is Highlighted by Younger Women But a Need for Standardized Data Collection", *Human Reproduction* 36/3 (01 Mart 2021), 624-635, 625.
[47] Peter R. Brinsden, *A Textbook of In Vitro Fertilization and Assisted Reproduction: The Bourn Hall Guide to Clinical and Laboratory Practice, Second Edition* (CRC Press, 1999), 343.
[48] Steiner - Paulson, "Oocyte Donation", 44.
[49] Yaron vd., "Oocyte Donation in Israel", 1819. , Brinsden, *A Textbook of In Vitro Fertilization and Assisted Reproduction*, 343. , Jose Remohi vd., "Pregnancy and Birth Rates After Oocyte Donation", *Fertility and Sterility* 4 (1997), 717-723, 717.
[50] Brinsden, *A Textbook of In Vitro Fertilization and Assisted Reproduction*, 343.
[51] Buster, "Historical Evolution of Oocyte and Embryo Donation as a Treatment for Intractable Infertility", 1.
[52] G. Pennings vd., "Socio-Demographic and Fertility-Related Characteristics and Motivations of Oocyte Donors in Eleven European Countries", *Human Reproduction* 29/5 (01 Mayıs 2014), 1076-1089, 1076.

döngü sayısı 683'tür. İngiltere'de bağışlanan oositlerle her yıl yaklaşık 4500 IVF döngüsü gerçekleşmektedir ve bu da tüm IVF döngülerinin yaklaşık%6.4'üne tekabül eder. Her yıl yaklaşık 1900 yeni donör kaydı bulunmaktadır.[53] Hindistan'da gerçekleştirilen oosit donasyonu döngülerinin sayısı hakkında resmi bir istatistik bulunmamaktadır. Bununla birlikte, National Registry of Assisted Reproductive Technology of India (Hindistan Ulusal Yardımcı Üreme Teknolojisi Sicili) verilerinde, 2007 ve 2009 yılları arasında anonim donasyon döngülerinin sayısı 1047'den 2130'a yükselerek yaklaşık iki katına çıktığı kaydedilmiştir.[54]

ABD'ye dair verilere baktığımızda, United States Society for Assisted Reproductive Technology (ABD Yardımcı Üreme Teknolojisi Derneği) verilerine göre, 2016 ve 2017 yılları arasında ABD'de yaklaşık 49.193 oosit alımı gerçekleştirilmiştir. Bu ise söz konusu döngü sayısının donör başına ortalama 2.4 döngü ile 17.099 ayrı donörü içerdiği anlamına gelmektedir.[55]

Teknolojinin kaydettiği ilerleme sayesinde oosit donasyonunun kullanımı da yaygınlaşmakta ve daha da kolaylaşmaktadır. Oosit hücresinin daha verimli korunmasını sağlayan bir dondurma yöntemi olan vitrifikasyon da bu teknik gelişmelerin başında gelmektedir. Vitrifikasyonun geliştirilmesinden önce, oosit donasyonu çoğunlukla taze döngüleri içermekte ve bu nedenle oosit donörü ve alıcının/alıcıların IVF'nin hücreler toplandıktan hemen sonra gerçekleştirilebilmesi için adet döngülerinin senkronize edilmesi gerekiyordu. Günümüzde donasyon için dondurulmuş oosit kullanımı ülkeye ve kliniğe göre değişmekle birlikte, veriler genel olarak kliniklere oosit kullanımı ve yönetimi konusunda esneklik sağlayan vitrifikasyon uygulamasının arttığını göstermektedir.[56]

2015'ten bu yana taze ve dondurulmuş (vitrifiye) donör yumurta döngülerindeki değişimin incelenmesi, vitrifikasyonun uygulamayı ne ölçüde etkilediğini aydınlatacaktır. Spanish Fertility Association (İspanyol Doğurganlık

[53] Lafuente-Funes vd., "Egg Donation in the Age of Vitrification", 262-263.
[54] V. Jadva vd., "Indian Egg Donors' Characteristics, Motivations and Feelings Towards the Recipient and Resultant Child", *Reproductive Biomedicine & Society Online* 1/2 (Aralık 2015), 98-103, 99.
[55] Tober vd., "Eggonomics", 251.
[56] Lafuente-Funes vd., "Egg Donation in the Age of Vitrification", 261.

Derneği) verilerine göre, 2015 yılında İspanya'da toplam 12.542 donör oosit alımı yapılmış ve toplam 207.324 oosit elde edilmiş, bunların 32.132'si (yaklaşık yüzde 15) vitrifiye edilmiştir. 2017 itibariyle gerçekleştirilen toplam 127.809 IVF döngüsünden 37.995'i (yaklaşık yüzde 26) taze veya vitrifiye donör yumurta hücrelerinden oluşturulan embriyoların transferiyle gerçekleşmiştir. 2019 yılında ise 14.521 donör oosit alımı yapılmış, toplam 284.875 oosit elde edilmiş ve 78.016 (yaklaşık yüzde 27) oosit vitrifiye edilmiştir. Donmuş donör oositlerin yüzdesi neredeyse iki katına çıkmakla kalmamış, aynı zamanda döngü başına alınan ortalama donör oosit sayısı 16.6'dan 19.6'ya yükselmiştir.[57] ABD'de oositlerin 5000-100.000 dolar arası bir pazarının olduğundan bahsedilmekte, her yıl 40.000'den fazla bebeğin donör gametlerle dünyaya geldiği belirtilmektedir.[58]

Görüldüğü üzere 1983'teki başlangıcından bu yana, teknolojinin de ilerlemesi ile oosit donasyonu döngü sayısı istikrarlı bir şekilde artmaktadır ve şu anda, özellikle 40 yaşın üzerindeki kadınlarda IVF, canlı doğumların çoğunluğunu oluşturmaktadır.[59]

1.2.3. Oosit Donasyonuun Yasal Olduğu Ülkeler

İslâm hukukuna tabi ülkeler arasında donör kullanarak üremenin yasadışı kabul edilmediği, embriyo donasyonu ve taşıyıcı annelik gibi uygulamaların halihazırda uygulandığı tek ülke İran İslâm Cumhuriyeti'dir. [60] 2003 yılında Şii din adamlarının onayıyla üçüncü bir tarafın dahil olduğu üremenin ve embriyo donasyonunun yasallaştığı ülkede, resmî olarak evli çiftler üçüncü bir tarafın gamet donasyonu da dahil olmak üzere hemen hemen tüm ÜYT yöntemlerinden yararlanabilmektedir. Bu cevazın kökeni ise Ayetullah Hamaney'in 1990'lı yılların

[57] Tober vd., "Eggonomics", 251.
[58] Görgülü - Demir, "Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi -Dinî Perspektiften Bir Değerlendirme-", 14.
[59] Lauri A. Pasch, "New Realities for the Practice of Egg Donation: A Family-Building Perspective", *Fertility and Sterility* 110/7 (01 Aralık 2018), 1194-1202, 1194.
[60] Samira Vesali vd., "Attitude of Law and Medical Students to Oocyte Donation", *International Journal of Fertility and Sterility* 12/2 (Temmuz 2018), 114-118. Ghodrati Fatemeh, "Embryo Donation and the Conditions of Children's Inheritance: A Shiite Perspective", *Journal of Iranian Medical Council* 6/4 (22 Ağustos 2023), 598-608. , Mehrandokht Abedini vd., "Assisted Reproductive Technology in Iran: The First National Report on Centers, 2011", *International Journal of Fertility & Sterility* 10/3 (2016), 283-289, 283.

sonunda verdiği fetvaya dayanmaktadır.[61] Ancak donasyon olan embriyonun birbirlerine sahih nikâh akdiyle bağlı kadın ve erkeğin hücrelerinden elde edilmiş olması gerekmektedir, aksi takdirde nesep ve miras haklarından mahrum kalmaktadır.[62] Burada önemli bir nokta olarak, hali hazırda oosit donasyonundan yararlanmak isteyen alıcı kadının kocasının, bir diğer ifadeyle sperm sahibi erkeğin oosit sahibi kadınla mut'a nikâhı kıymasının ardından tıbbî işlemler gerçekleştirilmekte ve böylece İslâm hukukuna uygun bir tedbir alındığı düşünülmektedir.[63] Cinsel birliktelik olmadığı sürece mut'a nikâhının hukukî bir zorunluluğu yoktur.[64]

Azerbaycan'da ve KKTC'de de donör üreme hücrelerinin kullanımına izin verilmektir.[65] Azerbaycan'da gamet veya embriyo için başvuran çiftlerin resmi olarak evli olma zorunluluğu da bulunmamaktadır.[66] Bu serbestinin altında Azerbaycan'daki Şii popülasyonu ve İran'daki fetva mercilerinin görüşlerinin bulunması kuvvetle muhtemeldir.[67]

Ülkemizde bebek sahibi olmak için donör kullanmaktan başka çaresi olmayan bireyler Türkiye'de yasal olmaması sebebiyle KKTC'ye giderek ÜYT yöntemlerinden yararlanmaktadır. Mezkûr ülkede 16.01.2006 tarih ve 8 Sayılı KKTC Resmî Gazetesi'nde yayımlanarak yürürlüğe giren Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Tüzüğü ile daha 2002'de yayımlanmış olan tüzük radikal değişikliklere uğramış ve ilk defa bu tüzükle yurttaş olan ve olmayan herkese donör kullanarak bebek sahibi olma imkânı tanınmıştır.[68]

---

[61] استفتاء از حضرت آیـة ا... العظمی سید علی خامنه ای (مدظله العالی) - دانشگاه علوم پزشکی گلستان - شبکه بهداشت و درمان بندرگز 163 (Erişim 25 Nisan 2024).

[62] Fatemeh, "Embryo Donation and the Conditions of Children's Inheritance", 598.

[63] Cofertility – Family Learn, CCFL, ''I am Muslim, How Should I Be Thinking About A Muslim Egg Donor'' , (Erişim 08 Mayıs 2024).

[64] تخمک اهدایی رایگان - قیمت در سال 1404 - فروش (09.05.2024).

[65] Vesali vd., "Attitude of Law and Medical Students to Oocyte Donation", 114.

[66] Peitro Global IVF, IVF, ''Neden Bakü?'' , (Erişim 13 Haziran 2024).

[67] Muharrem Akoğlu, "Azerbaycan'da İslâm ve Mezhep Olgusu", *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 2/1 (15 Haziran 2022), 19-40, 33-36.

[68] Eda Gülsüm Karasaç, *Türk Hukukuyla Karşılaştırmalı Olarak KKTC Hukuku'nda Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntemleri ve Hukuki Sorunlar* (Kuzey Kıbrıs: Doğu Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018), 18.

Başlangıçta, oositler, anne olmayı arzulayan kadının yakın arkadaşlarından ve akrabalarından veya IVF tedavisi görmekte olup, hücresini bir başkasına vermeye gönüllü kadınların fazladan kalan hücrelerinden elde edilmekteydi.[69] 1980'lerin sonlarında, büyük talep ve azalan arz, tüp bebek kliniklerini genel nüfustan donör almaya başlamaya sevk etmiş,[70] bu durum da donörün kimliğinin bilinmesini ister istemez güçleştirmiştir. Donör yardımı ile bebek sahibi olan ebeveynlere "gebe kaldıktan sonra nasıl olduğunu unutacaksınız" ve "kimsenin bilmesine gerek yok" gibi ifadelerle çocuklara açıklama yapmamalarının tavsiye ve telkin edilmesi[71] ve donörün genetik çocuğuyla bağlantı kurmak istememesi de anonim donör fikrini güçlendirmiştir. Ancak yardımcı üreme tekniklerine ilişkin mevzuat her ülkede aynı değildir ve donörün kimliğinin gizli kalmasını yasaklayan mevzuata sahip ülkelerde dahi konuya ilişkin tartışma büyük ölçüde biyolojik ebeveynin inisiyatifine bırakılmıştır. Örneğin Uniform Parenting Act (Tekdüzen Ebeveynlik Kanunu) kapsamında oosit donasyonuna izin veren [72] ABD'de de American Society for Reproductive Medicine (Amerikan Üreme Tıbbı Derneği) ileride bir çekişme yaşanmaması adına donasyonda bulunan kadının kimliğinin anonim kalması taraftarıdır[73] ancak son kertede karar ebeveynlere bırakılmıştır.[74]

Oosit donasyonu başlangıçta ticari bir karşılık beklemeden ve gönüllülük esasına dayalı bir yardımlaşma olarak telakki edilse de ilerleyen süreç ve artan talep karşısında böyle kalmamış, 1991 yılında Kaliforniya'da ilk ticari donasyon programlarından biri açılmıştır. Uluslararası etik kurulların çoğu, gamet donörlerinin karşılık beklememesi gerektiğini ifade etmektedir. ABD'de 1984 yılı National Organ Transplant Act (Ulusal Organ Nakli Yasası) uyarınca sperm ve kan gibi yenilenebilir dokuların veya vücut parçalarının belirli amaçlar için para karşılığı alınıp satılması yasadışıdır. Oosit hücreleri ise yenilenebilir bir doku olmamasına karşın, oosit

[69] Alexis P. Melnick- Zev Rosenwaks, "Oocyte Donation: Insights Gleaned and Future Challenges", *Fertility and Sterility* 110/6 (01 Kasım 2018), 988-993, 990.
[70] Madeira- Crockin, "Legal Principles and Seminal Legal Cases in Oocyte Donation", 1209.
[71] Pasch, "New Realities for the Practice of Egg Donation", 1195.
[72] Aydın, *Yapay Döllenme Tekniklerinin Soybağı Hukuku ve Kişilik Hakkı Bakımından Sonuçları*, 17.
[73] Keziban Amanak, "Etik Boyutu Tartışılan Yardımcı Üreme Teknikleri ve Yasal Düzenlemeler", *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 29/1 (2013), 68-75.
[74] Pasch, "New Realities for the Practice of Egg Donation", 1195.

donörlerinin harcadığı zaman, çaba ve göze aldığı risklerin ödüllendirilmesine bir istisna olarak izin verilmiştir.[75]

ABD'de, bir oosit donörü bulmak ve alıcılarla donörler arasındaki iletişimi müzakere etmek için farklı seçenekler vardır. Bazı ÜYT kliniklerinin, donör işe alım görevlilerinin ve koordinatörlerinin programı yönettiği ve süreç boyunca oosit donörlerle arayüz oluşturduğu kendi iç programları vardır. Bazı kliniklerse oosit donasyonu ajanslarıyla çalışır. Ajanslar kısaca ifade etmek gerekirse, kadınları oosit sağlamak için işe alan ve bazı durumlarda donörler ve alıcılar için arabulucu olarak hareket eden, bir düzenlemeye tabi olmayan işletmelerdir. Bu işletmeler sayesinde donör özellikleri, iletişim/anonimlik ve oosit sahiplendirme ve dağıtımını yapma ile ilgili tercihlerin tümü için ve farklı fiyat noktalarında pazarlık edilebilir. ABD'de alıcı ve satıcı arasında aracılık eden bu türden yüzlerce ajansın varlığından söz edilmektedir.[76]

Diane Tober ve arkadaşlarının çalışmasında yer alan bilgilere göre çoğu ABD ajansında ve kliniğinde, donörlerin, genellikle bir flört profiline benzeyen, oosit alıcısı ebeveynlerin incelemesi için çevrimiçi profiller oluşturduğu bir veri tabanı mevcuttur. Ajans işe alım görevlilerinin ve koordinatörlerinin rehberliğinde, donörler profillerini alıcı ebeveynlere hitap edecek şekilde oluştururlar, böylece seçilirler. Çevrimiçi donör profilleri genellikle hem vesikalık hem de tüm vücut çekimleri içeren çocukluk ve güncel fotoğrafların yanı sıra, favori yiyecekler ve hobiler, boy, kilo, göz rengi ve soy gibi diğer bilgiler içermektedir.[77]

Danimarka, Fransa, İsrail, İspanya ve İngiltere'deki yasalar da donasyonun karşılıksız yapılmasını öngörmektedir. Donasyon üzerinden hiçbir para veya başka menfaat sağlanmamalıdır. Ancak tedavi masrafları için makul bir ücret ödenmesi mümkündür.[78] Mezkûr ülkelere dair daha geniş bilgiler verecek olursak; Danimarka'da 1992 tarihli 503 Sayılı Kanun kapsamındaki ek bir emir uyarınca,

[75] Madeira- Crockin, "Legal Principles and Seminal Legal Cases in Oocyte Donation", 1209.
[76] Görgülü- Demir, "Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi", 15.
[77] Tober vd., "Eggonomics". 252.
[78] Viveca Söderström- Anttila vd., "Oocyte Donation in Infertility Treatment: A Review", *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica* 80/3 (Mart 2001), 191-199.

bekar kadınların yanı sıra evli çiftlerde de kullanılabilen oosit donörlerinin isimsiz olması zorunludur.[79]

İspanya, oosit döngüleri için Avrupa'daki en yüksek orana sahip uğrak noktasıdır. Küresel çapta yıllık tüm döngülerin %45'ini sağlamaktadır. Aynı zamanda yumurta arayan Avrupalılar için de ana destinasyondur. Donasyon döngülerinin çoğu özel sektörde gerçekleşmektedir.[80] Ülkede cari olan Spanish Assisted Pregnancy Law'a göre, oosit donörünün 18 yaşının üzerinde olup kimliğinin anonim kalması,[81] fenotip olarak alıcıya uygun olması[82] ve donasyon karşılığında ödüllendirilmesi gereklidir.[83] Donörlerin bilinebilir olmasına yasalar izin vermemektedir.[84] Ayrıca herhangi bir donörün fenotip özelliklerinden yahut sahip olduğu bir yetenek yüzünden fazladan bir ücret almasına da izin verilmemektedir.[85] Araştırmalara göre donör kadınlar sağlık harcamalarına artı olarak sabit bir ücret de almaktadır.[86] Ayrıca anonim olarak sağlanan hücrelerinden, evlilerin yanı sıra evli olmayanlar da yararlanabilmektedir.[87]

İspanya'da donör seçimi, yasalar donör-alıcı anonimliği ve fenotipik benzerlik gerektirdiğinden, doğurganlık uzmanları tarafından çeşitli teknikler kullanılarak hastalarına uygun olanı seçme şeklinde gerçekleşmektedir. Donör-alıcı fenotipik eşleşmesi, yapay zekâ 3D yüz tanıma platformlarının yardımıyla genetik test, kan örneklemesi ve biyometrik yüz eşleştirme ile kolaylaştırılmaktadır. İspanya'da, ÜYT kliniklerinin şu anda kullandığı yüz biyometrik analiz yazılımında uzman birkaç şirketten söz edilmektedir. Donör seçimi aynı zamanda, yalnızca normatif görünüm ve davranışlar sergileyen donörlerin kabulünü destekler niteliktedir. Oosit donörü seçecek olan görevliler, sosyal olarak arzu edilen profilleri belirler ve içki içmek, sigara içmek, rastgele cinsel ilişki gibi kötü sosyal veya cinsel

[79] J. Gunning, "Oocyte Donation: The Legislative Framework in Western Europe", *Human Reproduction* 13/suppl 2 (01 Mayıs 1998), 98, 102, 99.
[80] Lafuente-Funes vd., "Egg Donation in the Age of Vitrification" 263, 273.
[81] Gunning, "Oocyte Donation", 102.
[82] Tober vd., "Eggonomics", 254.
[83] Remohi vd., "Pregnancy and Birth Rates After Oocyte Donation", 718.
[84] Lafuente-Funes vd., "Egg Donation in the Age of Vitrification", 262.
[85] Tober vd., "Eggonomics", 255.
[86] Pennings vd., "Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1084.
[87] Gunning, "Oocyte Donation", 102.

alışkanlıklara sahip olduğunu veya normatif olmayan şekillerde giyinip davrandığını düşündüğü donörleri eler.[88] Bu bilgiler ışığında İspanya'nın Avrupa'da IVF tedavileri ve oosit donasyonu için en çok tercih edilen ülke olması şaşırtıcı değildir.

İngiltere de 1990 yılında kabul edilen Human Fertilization and Embryology Act (İnsan Döllenme ve Embriyoloji Yasası) uyarınca oosit donasyonuna yasal olarak izin veren ülkelerden biridir. Donasyonun, ihtiyaç halinde tanımlanabilir biri tarafından,[89] gönüllülük esasına dayalı ve karşılıksız yapılması esastır. Ancak klinikler tarafından donörün sağlık masrafları karşılanmakta veya donöre sabit bir ücret ödenmektedir.[90] Bazen de donasyonların, IVF tedavisi gören bir kadının daha düşük tedavi maliyetleri karşılığında elde edilen oositlerin bir kısmını bağışlamayı kabul etmesi şeklinde bir karşılığı olmaktadır.[91]

Donasyon yoluyla dünyaya gelen çocuğa bu durumu açıklamak veya saklamak konusunda karar sahibi ise alıcı ebeveynlerdir. Ancak 2013 yılında Neufield Biyoetik Konseyi'ne ait açıklamada söz konusu durumu gizlemenin başkaları için ciddi bir risk oluşturduğu durumlar istisna edilerek bu takdirde ebeveynlerin genetik anne veya babayı çocuktan gizleme hakkı olmadığı savunulmuştur. 2004 öncesinde donörlerin ihtiyaç duyulduğunda bulunabilmesini sağlamayı amaçlayan Donör Kayıt Defteri aracılığıyla gönüllü bir donör eşleştirme programı oluşturulmuştur. Mezkûr defter, donör yardımıyla gebe kalan yetişkinlerin, aynı donör aracılığıyla bağlantılı kişilerin ve donörlerin gönüllü olarak ve karşılıklı olarak kararlaştırılmaları halinde birbirlerini tanımlamalarını sağlayacak, dünya üzerinde DNA'yı temel alan ilk kayıt defteridir. 2004 yılından itibaren de gamet hücrelerini bağışlamayı düşünen herkese yetişkinliğe erişen genetik çocuklarına kendileriyle ilgili tanımlayıcı bilgilerin açıklanmasını kabul etme zorunluluğu getirilmiştir. [92]

[88] Tober vd., "Eggonomics", 254-255.
[89] Lafuente-Funes vd., "Egg Donation in the Age of Vitrification", 262.
[90] Pennings vd., " Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1085. , Lafuente-Funes vd., "Egg Donation in the Age of Vitrification", 262.
[91] Lafuente-Funes vd., "Egg Donation in the Age of Vitrification", 262.
[92] Pasch, "New Realities for the Practice of Egg Donation", 1195. , Pennings vd., " Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1085.

Fransa'da 1994'te kabul edilen üç ayrı yasa, gönüllülük, karşılık beklememe, anonimlik[93] ve donasyonun gizliliği temeline dayalı olarak oosit ve sperm donasyonuna izin vermektedir.[94] Ancak Fransa'da donör hücrelerinin kullanılabilmesi için çiftin kendi hücreleri ile bebek sahibi olmalarının mümkün olmaması şarttır. Bununla birlikte, Ulusal Meclis tarafından 2002'de kabul edilen biyoetik yasa tasarısı, anne olmak isteyen kadından bebeğine bir hastalık bulaşma riski söz konusu olduğunda da donör hücrelerinin kullanılabileceğini öngörmektedir.[95] Ülkede, donörlerin yaşı 18 ila 38 arasındadır ve donör kadının evli olmasa da anne olması şartı aranır. Donörlerin sağlık harcamalarına karşılık aldıkları tazminat dışında bir ücret aldıkları bilinmemektedir.[96]

Avrupa Birliğinin direktifi ile 2004 yılında 40 sayılı Artifical Infertilizasyon Act'ı (Yapay Döllenme Yasası) kabul eden İtalya'da da kilise ve Vatikan'ın etkisiyle kanun metninde gamet donasyonunu yasaklayıcı hükümlerin yer aldığı görülmektedir.[97] 2004-2009 yılları arasında, yasayla, embriyo kriyoprezervasyonu yasaklanmış ancak oosit kriyoprezervasyonu ilk olarak erken menopoz riski taşıyan kadınlarda doğurganlığı korumak için bir araç olarak kullanılmıştır. Daha sonra, tüp bebek tedavileri sırasında üretilen fazla oositlerin depolanması başarılı bir alternatif olarak benimsenmiştir, böylece yasal kısıtlamalardan ve potansiyel etik ve dini ikilemlerden bir nevi istisna edilmiştir.[98] Halihazırda anonim donasyona izin verildiği[99] ve İtalyan ÜYT prosedürlerinde kullanılan donör oositlerinin ezici

[93] Pennings vd., "Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1085.
[94] H Letur-Könirsch, "Don D'ovocytes En France Et Bilan National (gedo). Dispositions Différentielles Européennes", *Gynécologie Obstétrique & Fertilité* 32/2 (Şubat 2004), 108-115, 109. , Hülya Deniz Yıldırım, "Taking Gamete from a Third Party in Assisted Reproduction Treatment, Approaches and Legal Issues", *Turkish Journal of Forensic Medicine* 31/3 (2017), 143-154, 149.
[95] Letur-Könirsch, "Don D'ovocytes En France Et Bilan National (gedo). Dispositions Différentielles Européennes", 109.
[96] Pennings vd., "Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1084.
[97] Yıldırım, "Taking Gamete from a Third Party in Assisted Reproduction Treatment, Approaches and Legal Issues", 149.
[98] Levi-Setti vd., "Art Results with Frozen Oocytes", 123.
[99] Joseph Ikechebelu vd., "Gift with a Price Tag. Nigerian Egg Donors Knowledge Experiences and Motivations", *African Journal of Reproductive Health* 26 (31 Ağustos 2022), 64-79, 65.

çoğunluğunun kriyoprezerve olduğu ve yabancı biyo-bankalardan geldiği bilinmektedir.[100]

Yukarıda zikrettiğimiz Avrupa ülkeleri dışında Belçika, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Yunanistan, Polonya, Portekiz, Rusya, Ukrayna, Macaristan, Slovenya, Slovak Cumhuriyeti[101] olmak üzere 11 Avrupa ülkesinde daha oosit donasyonu döngüsü gerçekleşmektedir.[102] Bu ülkeler hakkında edindiğimiz bilgilere kısaca değinelim:

Araştırmalara göre Belçika'da oosit donörlerinin yaşı 18 ila 37 arasında değişmekte olup donörün evli ya da başka biriyle birlikte olması tercih edilmektedir. Donörler genellikle yakını olan aile bireylerinden birine veyahut yakınının başka bir donörün hücresinden yararlanması karşılığında hücre sağlamaktadır.[103]

Çek Cumhuriyeti'nde oosit donörlerinin asgari yaşı 18 olup, bilinmeyen bir alıcıya (anonim) donasyon yapılmaktadır. Donasyonun anonim olarak yapılması yasal bir zorunluluktur.[104] Donörler esasında oosit hücresinin karşılığı olarak verilmese de sağlık masraflarına tazmin olacak bir ücret almaktadır. Ayrıca donör adayı kadınlarda evli olma, birlikte yaşama, çocuk sahibi olma gibi şartlar aranmamaktadır.[105]

Finlandiya'da, İngiltere'de olduğu gibi donörlerin gerektiğinde bilinebilir olması yasal olarak zorunludur. Donör yaşları 20 ila 38 arasında değişmektedir. Donörlerin evli olması şart olmamakla birlikte genetik ve psikolojik sağlığının yerinde olması önemli ve gereklidir. Donörler sağlık masraflarına ek olarak bazı

[100] Jessica Cremonese vd., "An Update on Planned Oocyte Cryopreservation (Poc) in Italy: Medical, Epidemiological and Legal Consideration", *International Journal of Environmental Research and Public Health* 19/4 (Ocak 2022), 2371.
[101] Sven Bergmann, *Symposium: Cross-Border Reproductive Care – Ethical, Legal, and Socio-Cultural Perspectives*, "Reproductive Agency and Projects: Germans Searching for Egg Donation in Spain and the Czech Republic", *Reproductive BioMedicine Online* 23/5 (01 Kasım 2011), 600-608, 604.
[102] Pennings vd., "Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1076.
[103] Pennings vd., "Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1083.
[104] Bergmann, *Symposium: Cross-Border Reproductive Care – Ethical, Legal, and Socio-Cultural Perspectives*, 601.
[105] Pennings vd., "Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1083.

kliniklerce verilen sabit bir ücret alabilmektedir[106] Finlandiya'daki Ulusal Adli Tıp İşleri Kurumu'nda (Valvira) donöre ait bilgiler tescil ettirilmektedir. 2007 itibariyle ülkedeki ÜYT yasasına göre, donasyonla doğan bir kişi, 18 yaşını doldurduğunda donörün kimliğini bu kurumdan talep edebilir.[107]

Yunanistan'da oosit donörü olan kadınların yaşı 20'den başlamaktadır ve ortalama 37'ye kadar yükselebilmektedir. Evlilik, birlikte yaşıyor olma, bebek sahibi olma her klinik tarafından şart koşulmamaktadır. Ancak kimi kliniklerde belirlenmiş ek sağlık kriterleri şart koşulmuştur. Donörlerin kanıtlanmış sağlık masraflarının karşılanmasının yanı sıra kimi kliniklerce verilen ek bir ücret almaları da mümkündür. Polonya'da da durum Yunanistan'a oldukça benzerdir. Donörlerde aranan koşullar ve sağlık masrafları dışında alınan ek ücret kliniklere göre değişmektedir. Portekiz'de anonim olarak hücre sağlayan oosit donörlerinin yaşı 18 ila 35 arasında değişiklik göstermektedir. Donörlerde annelik yahut birlikte yaşıyor olma gibi şartlar aranmamasına karşın donörün kendisinin evlat edinilmiş olmaması, vücudunda dövme veya piercing bulunmaması ve standart kadın boyundan çok fazla uzun olmaması gibi şartlar aranması dikkat çekicidir. Ayrıca donörler kliniklerden sabit bir ek ücret almaktadır.[108]

Rusya'da donör yaşı 20-35 arasında değişkenlik göstermekte olup, donörler sağlık masraflarına ek bir ücret de almaktadır. Araştırmalara göre genel olarak evli yahut birlikte yaşıyor olma ve annelik şartı aranan donörler daha çok finansal motivasyonlarla bu işe girmektedir. Ukrayna'da da oosit donörlerinde aranan şartlar Rusya'dakiyle hemen hemen aynıdır. Ukrayna'da donörler, donasyon karşılığı sabit bir ücret almaktadır.[109]

Macaristan ve Slovenya'da da donörün anonim kalması şartıyla donasyona izin verilmektedir. Avusturya ve Hollanda ise kimliğinin bilinmesini kabul eden

[106] Pennings vd., "Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1083-1084.
[107] A Miettinen vd., "Attitudes of Anonymous and Identity-Release Oocyte Donors Towards Future Contact with Donor Offspring", *Human Reproduction* 34/4 (01 Nisan 2019), 672-678, 673.
[108] Pennings vd., "Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1084.
[109] Pennings vd., "Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1084- 1085.

kişilerin donör olmasına izin vermektedir.[110] Yeni Zelanda ve Avustralya ise, şu anda donöre sağlık harcamaları dışında[111] herhangi bir ödeme yapılmasını yasaklayan ve donör olacaklara açık kimliği şart koşan ülkelerdir.[112] Yeni Zelanda'da, 2004 yılında kabul edilen İnsan Destekli Üreme Teknolojisi Yasası, donör desteğiyle doğmuş olan çocuklara 18 yaşına geldiklerinde genetik bilgilerine erişme hakkı tanımakta olup, Avustralya ulusal düzenleyici yönergelerinde benzer bir bakış açısı söz konusudur.[113] Avustralya Ulusal Sağlık ve Tıbbî Araştırma Konseyi Etik Yönergeleri ve Avustralya Doğurganlık Derneği Üreme Teknolojisi Akreditasyon Komitesi Uygulama Kuralları, oosit donasyonuyla doğan çocukların 18 yaşına geldiklerinde donör hakkında bilgilere erişme hakkına sahip olmalarını şart koşmaktadır.[114] Bunun yanı sıra Avustralya'da donörün ister evli, ister birlikte yaşayan biri olsun çocuk sahibi olması şarttır.[115]

Dünyada istatistiklerine bakıldığında sayı itibariyle en fazla ÜYT kliniklerine sahip olan ülkelerden İsrail'de,[116] oositler, Sağlık Bakanlığının düzenlemeleriyle, oosit hücresi en az bir defa başarı ile döllenmiş olan genç donörler tarafından isimsiz olarak verilebilmektedir.[117] Katı Yahudi kanunları, hem çocuğun oosit sahibi kadına ait olduğunu ve onun dinine tabi olacağını kabul ettiği için, hem de kocanın varlığı durumunda başkasının spermi ile döllenen embriyodan doğacak çocuk mamzer (zina mahsulü) sayılacağı için bekar donörler tercih edilmektedir.[118]

---

[110] Miettinen vd., "Attitudes of Anonymous and Identity", 673. , Ikechebelu vd., " Nigerian Egg Donors Knowledge Experiences and Motivations", 65.
[111] Sonja Goedeke vd., "Fertility Stakeholders' Concerns Regarding Payment for Egg and Sperm Donation in New Zealand and Australia", *Reproductive Biomedicine & Society Online* 14 (01 Mart 2022), 8-19, 9.
[112] Goedeke vd., "Egg and Sperm Donation in New Zealand and Australia", 8.
[113] Sonja Goedeke vd., "Support for Recognition and Payment Options for Egg and Sperm Donation in New Zealand and Australia", *Human Reproduction* 35/1 (01 Ocak 2020), 117-129, 118.
[114] Rosemarie G. Hogan vd., "Oocyte Donor Age Has a Significant Impact on Oocyte Recipients' Cumulative Live-Birth Rate: A Population-Based Cohort Study", *Fertility and Sterility* 112/4 (01 Ekim 2019), 724-730, 725.
[115] Hogan vd., "Oocyte Donor's Age", 724.
[116] Nurten Zeliha Şahin, "Yahudi ve İslam Hukuku Açısından Yardımcı Üreme Tekniklerinde Donör Kullanımı -Nesillerin Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme-", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 137-158, 140.
[117] Yaron vd., "Oocyte Donation in Israel", 1819.
[118] P Bromwich, "Oocyte Donation", *BMJ* 300/6741 (30 Haziran 1990), 1671-1672.

Uzak Doğu ülkelerindeki hukukî duruma bir göz atacak olursak Çin'de oosit donasyonunı düzenleyen yasaların birçok kez değişime uğradığı görülmektedir. 2001 yılında genel hatlarıyla donasyonun endikasyonlarını tanımlamaktan öteye gitmeyen bir düzenlemenin ardından 2003 yılında getirilen yeni bir düzenlemeyle aile içi bir çekişmeye neden olmaması için kız kardeş gibi yakın akrabadan oosit kabul etmek yasaklanmış, yalnızca tüp bebek desteği gören kadınlardan alınan oosit hücrelerinin fazla olması durumunda kullanımına izin verilmiştir. 2005'te getirilen bir düzenlemeyle bulaşıcı hastalık riskini azaltmak amacıyla donör oositlerinden elde edilen embriyoların bir süre dondurulduktan sonra transfer edilmesi zorunlu tutulmuştur.[119]

Oosit donasyonu Hindistan'da da yasaldır. Indian Council of Medical Research (Hindistan Tıbbî Araştırma Konseyi) kimliği bilinen donöre, daha açıkça infertil çifte onların bir arkadaşı veya akrabası tarafından donasyon yapılmasına izin vermemektedir, ancak buna rağmen bazı kliniklerde illegal bir şekilde bilinen donörlerin hücresi kullanılmaktadır. Oosit donörleri 21 ila 35 yaşları arasında olmalıdır ve donörler, donasyon karşılığı ödeme alabilirler.[120]

ICMR yönergelerine göre, Hindistan'daki ÜYT klinikleri karı-kocanın birlikte onamı alınmadan hiçbir tedavi uygulamamaktadır ve gerektiğinde sperm ve oosit bankasından anonim gamet bulmakla sorumludur.[121] Oosit donörü olan Hintli kadınlara dair bir inceleme ilk kez 2015 yılında Mumbai'deki donörlerle yapılmıştır. Mezkûr çalışmanın ifade ettiğine göre 2012 yılında getirilen bir yönetmeliğe kadar, bir taşıyıcı anne bularak eşcinsel ve bekar erkekler dahi donasyondan yararlanabilmiştir.[122]

Güney Afrika'da yardımcı üreme ve özellikle oosit donasyonu, merkezî düzenleyici araçlar, Ulusal Sağlık Yasası ve Sağlık Bakanlığı'nca yapılan Kişilerin Yapay Döllenmesine İlişkin Yönetmelikler ve yasa tasarısı uyarınca sıkı bir şekilde

[119] Wang vd., "Oocyte Donation in China", 53, 55.
[120] Jadva vd., "Indian Egg Donors", 99.
[121] Kaberi Banerjee- Bhavana Singla, "Acceptance of Donor Eggs, Donor Sperms, or Donor Embryos in Indian Infertile Couples", *Journal of Human Reproductive Sciences* 11/2 (Haziran 2018), 169.
[122] Jadva vd., "Indian Egg Donors", 98-99.

düzenlenmiştir. Birlikte okunduğunda, yasa ve yönetmelikler insan gametlerinin ticaretini yasaklamaktadır ve gamet donörlerine yalnızca makul masraflarının geri ödenebileceğini öngörmektedir. Ancak tam olarak neyin 'makul masraflar' olarak nitelendirileceği belirsizdir.[123] Oosit donörleri ile ilgili yaş kısıtlamaları konusunda, South Africa's National Health Act (Güney Afrika Ulusal Sağlık Yasası) asgari bir yaş olarak 18 yaşı belirler ancak azami bir yaş belirlemez. South African Society of Reproductive Medicine and Gynaecological Endoscopy (Güney Afrika Üreme Tıbbı ve Jinekolojik Endoskopi Derneği) yönergeleri, asgari yaş olarak 18 ve azami yaş olarak 36 yaş belirler ancak istisnalara izin verir. Bu yönergeler, donörlerin tercihen 20 ila 35 yaşları arasında olması gerektiğini belirtir. Güney Afrika'da gamet donasyonunu düzenleyen sistemin bir diğer önemli yönü donör anonimliği konusudur. Güney Afrika'ya ait Çocuk Yasası, donör hücresiyle gebe kalınan çocukların genetik ebeveynleri hakkındaki tüm tıbbî bilgilere erişme hakkına sahip olsa da donörlerin kimliğinin ifşa edilemeyeceğini belirtir. Ancak bu, donasyon öncesinde alıcı ebeveynler tarafından kimliği bilinen kadınların donör olmasını yasaklamaz.[124]

Oosit donasyonuna izin veren ülkelerden birisi de Nijerya'dır. Nijerya'da donasyonun ücretsiz olmasını isteyen bir kesim olmakla beraber donörlere sürecin gerektirdiği zaman, çaba, stres ve rahatsızlık için tazminat ödenmesi gerektiği düşünülmektedir. Donör adayı için birtakım şartlar söz konusudur: Donörün 21 ila 28 yaşları arasında olması gerekir. Sağlıklı bir yaşam tarzı sürdürmelidir (sigara içmemeli, alkol almamalı, dövme yapmamalıdır) Temiz bir tıbbî geçmişi olmalıdır. Sürece bağlı kalmaya, psikolojik değerlendirmeye tabi tutulmaya ve enjekte edilebilir ilaçları almaya hazır olması gerekir. Obez olmamalıdır, herhangi bir kontraseptif (doğum kontrol ilacı) kullanmamış olmalıdır.[125]

[123] Donrich Thaldar, "Egg Donors' Motivations, Experiences, and Opinions: A Survey of Egg Donors in South Africa", ed. Nicola Lacetera, *PLOS ONE* 15/1 (15 Ocak 2020), 1-17, 1-2.
[124] Thaldar, "Egg Donors' Motivations, Experiences, and Opinions", 2.
[125] Ikechebelu vd., "Nigerian Egg Donors", 66.

1.2.4. Oosit Donasyonunun Yasak Olduğu Ülkeler

Oosit donasyonu yukarıda açıklanan ülkelerin dışında kalan Müslüman ve gayri müslim pek çok ülkede yasaktır. Biz burada başta ülkemiz olmak üzere yasak olduğu bazı ülkeleri örnek olarak seçip yasağın nedeni üzerinde değerlendirme yapacağız.

Ülkemizde "Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik" (ÜYTE) (Resmî Gazete Tarihi: 30.09.2014 Resmî Gazete Sayısı: 29135) yürürlüktedir.[126] Mezkûr yönetmelikte yer alan 18. maddenin 5. fıkrasında sadece evli çiftlere ait üreme hücrelerinin kullanılacağı açıkça belirtilmiş ve herhangi bir şekilde donör kullanılması, donör kullanılarak embriyo elde edilmesi, adaylardan alınan yumurta ve spermler ile elde edilen embriyoların başka adaylarda, aday olmayanlardan alınanların da adaylarda kullanılması yasaklanmıştır.[127] Diğer taraftan, 15 Aralık 2018 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun m. 16 ile 2238 Sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılanması ve Nakli Hakkında Kanun'a (2238 sayılı Kanun) ek maddelerle düzenleme altına alınmıştır. Tedavi Uygulamaları başlığı altında eklenen hükmün ikinci fıkrasında; "Eşlerden biri veya her ikisinden alınan üreme hücreleri ve bu hücrelerden elde edilen embriyonun, başka kişilere uygulanması yoluyla çocuk sahibi olmak ve taşıyıcı annelik yapmak yasaktır." hükmü, 3. fıkrasında ise; "Başkasına ait üreme hücresi ve/veya embriyonun kullanılması suretiyle donasyon işlemi yapılması ve bu amaçla üreme hücresi ve/veya embriyo sağlanması, satılması, bulundurulması, kullanılması, saklanması, taşınması, ithalatı, ihracatı ve bu işlemlere

---

[126] Ataman, "Yardımcı Üreme Teknikleri ve Etik", 467.

[127] İşıl Tüzün Arpacıoğlu, "Yapay Döllenmenin Soybağına Etkileri", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 5/1 (01 Haziran 2013), 11-20, 16. , Aydın, *Yapay Döllenme Tekniklerinin Soybağı Hukuku ve Kişilik Hakkı Bakımından Sonuçları*, 15. , Yönetmeliğin 17. ekinde yer alan ifade de şöyledir; "ÜYTE uygulanacak eşlere sadece kendilerine ait üreme hücreleri uygulanır. Herhangi bir şekilde donör kullanılması, donör kullanılarak embriyo elde edilmesi, adaylardan alınan yumurta ve spermler ile elde edilen embriyoların başka adaylarda, aday olmayanlardan alınanların da adaylarda kullanılması ve uygulanması yasaktır" Karasaç, *Türk Hukukuyla Karşılaştırmalı Olarak KKTC Hukuku'nda Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntemleri ve Hukuki Sorunlar*. Yiğit İltaş, "Taşıyıcı Annelik ve Soybağı Meselesi", *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16/201-202 (Haziran 2021), 1013-1054, 1031.

aracılık edilmesi yasaktır." ibaresi açıkça yer almaktadır.[128] TCK md. 231'de ise yurt dışında ya da yurt içinde olmasına bakılmaksızın, herhangi bir biçimde donör üreme hücrelerinin kullanımının çocuğun soy bağını değiştirme suçunu oluşturacağı belirtilmektedir.[129]

İsviçre'de ÜYT bağlamında donöre ait sperm hücresinin kullanmasına yasal olarak izin verilmesine karşın oosit hücresinin donasyonu yasaklanmıştır.[130] Yapay döllenmeye dair bir mevzuata sahip olan ilk Avrupa ülkesi Norveç ve ona yakın bir mevzuata sahip Avusturya'da da oosit donasyonu kanunen yasaktır.[131] Bu konuda öne sürülen argümanlar, ülkeye bağlı olarak, oosit toplama eyleminin karmaşıklığı ve/veya tehlikeliliği, yumurtalık stimülasyonu sırasında ortaya çıkan riskler, genetik annenin çocuğun ve alıcı annenin yaşamına potansiyel müdahale riski ile annelik mefhumunun karmaşık hale gelmesi ve özünü yitirmesidir.[132]

Almanya'da ÜYT hakkındaki hukukî düzenlemeler 1990 yılına ait Embriyo Koruma Kanunu'nda (Embryonenschutzgesetz) yer almaktadır. Günümüze kadar önemli bir değişikliğe uğramayan söz konusu kanundaki hükümlere göre sperm donasyonu ve in vitro fertilizasyon (tüp bebek uygulaması) serbest olup oosit donasyonu ve bilhassa taşıyıcı annelik yasaktır.[133] İzin verilen yöntemlerin uygulanabilmesi için de doğacak çocuğun yararının gözetileceğine dair güvence vermek şarttır.[134] Almanya'nın bu düzenlemesi temelde, eski Roma hukuku ilkesi *mater semper certa est* yani doğuran kadın annedir kabulüne dayanmaktadır.[135] Sperm donasyonunda hücre sahibi erkeğin babalığında biyolojik olarak herhangi bir şüphe oluşamamakta, buna karşın doğuran kadın ile üreme materyalinin sahibi kadın

[128] İltaş, "Taşıyıcı Annelik ve Soybağı Meselesi", 1031.
[129] Aydın, *Yapay Döllenme*, 80.
[130] Aydın, *Yapay Döllenme*, 14.
[131] Gunning, "Oocyte Donation", 101.
[132] Letur-Könirsch, "Don D'ovocytes En France Et Bilan National (gedo). Dispositions Différentielles Européennes", 108,115.
[133] Gernot Sydow, "Reproductive Medicine - Legal Framework and Perspectives for Reform in Germany", çev. Tahir Muratoğlu - Ceyda Ceren Yüksel, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6/2 (2020), 499-508, 503. , Yıldırım, "Taking Gamete from a Third Party in Assisted Reproduction Treatment, Approaches and Legal Issues", 148. , Gunning, "Oocyte Donation", 101.
[134] Aydın, *Yapay Döllenme*, 15.
[135] Bergmann, *Symposium*, 601.

ayrıştığında annelik kavramı ve çocuğun anne soyu karmaşıklaşmaktadır.[136] Bu sebeple sperm donasyonu yasal olup akrabalık kavramlarını ve ilişkilerini karmaşık hale sokan bir müdahale olarak görülmezken, oosit donasyonu ve taşıyıcı annelik, kavram ve soy karmaşası endişesiyle yasaklanmıştır.

Kanada'da insan hayatının ve kadınların üreme kapasitelerinin ticarileşmesinin etik olmaması, her iki uygulamanın da ticarileşmesi durumunda kadınların sömürüye karşı savunmasız hale gelebilecekleri gerekçesiyle 2004 yılında yapılan bir düzenlemeyle taşıyıcı annelik ve oosit donasyonu yasaklanmıştır.[137]

1.2.5. Yasağın Temeli ve Donör Motivasyonları

Oosit donasyonunu yasaklayan ülkelerde donörlerin güvenliği, yoksul kadınların sömürülmesi ve insan bedeninin metalaştırılması,[138] gerek donör gerek alıcı ebeveynler ve özellikle dünyaya gelen çocuğun ruh sağlığı ve onların yararının gözetilmemesi, üçüncü bir tarafın üreme materyallerinin kullanımının, annenin kesin olarak belirlenebildiği genetik soyun karmaşık ve belirsiz hale gelerek[139] annelik kavramının zayi olması temel kaygılardır. Bu temel kaygıların yerinde olup olmadığını değerlendirebilmek adına kadınları donör olmaya sevk eden saikleri sıralamak ve incelemek yerinde olacaktır:

Araştırmalardan elde edilen bulgulara göre kadınları oosit donörü olmaya sevk eden motivasyonları beş sınıfta kategorize etmek mümkündür: Safi bir niyetle infertil bireyler için fedakarlık, fedakarlık ve finansal ihtiyaç, yalnızca finansal ihtiyaç, fedakarlık ve kendi infertilite tedavisinin maliyetini düşürme ve yalnızca kendi tedavisinin maliyetini düşürmek.[140] Yukarıda sözünü ettiğimiz kaygılarla bu motivasyonları birlikte düşündüğümüzde finansal motivasyonların ve ihtiyaçların yoğunlukta olduğunu ve kadının sömürülmeye açık hedef olduğunu söylemeliyiz. Bir oosit donörünün çabaları için tazmin edilmesi, infertil bireylere yardım etme arzusuyla motive olmadığı anlamına gelmediği ve bir ödemenin varlığının, donörün

[136] Bergmann, *Symposium*, 601.
[137] Görgülü- Demir, "Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi", 17.
[138] Pennings vd., "Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1076.
[139] Bergmann, *Symposium*, 601.
[140] Pennings vd., "Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1081.

fedakâr olmasıyla çelişmediği[141] düşünülebilir. Ancak öğrenci olanların ve donasyon karşılığı yüksek bir meblağ alanların fedakâr bir güdüyle motive olduğunu söylemek çok da gerçekçi değildir. Nitekim yapılan araştırmalar da bunu kanıtlar niteliktedir.[142]

Son on yılda, Güney Afrika'da da orada ikamet eden alıcılar ve ayrıca yurtdışındakiler için potansiyel oosit donörlerinin bir veri tabanını sağlayan çok sayıda donasyon ajansları ortaya çıkmıştır. İşe alım, tarama ve koordinasyon için, donörün ücretlerine ek olarak (yaklaşık 515 USD) ve tıbbî masraflara ek olarak bir ajans ücreti veren bu işletmelerin satın alma gücünü anlamak için, Güney Afrika'daki keskin ırksal ve sınıfsal eşitsizlikleri de göz önünde bulundurmak gerekir. Güney Afrika, gelir bakımından dünyanın en eşitsiz ülkelerinden biridir ve yüzyıllarca süren sömürgeciliğin getirdiği fakirliği de göz önüne aldığımızda durum daha net ortaya çıkar. [143] Hintli donörler üzerinde yapılan bir çalışmada da 25 donörden 18'i tamamen finansal olarak motive olduklarını ve paraya ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir.[144] Nijerya'da çoğunluğu öğrenci bir kısmı işsiz olan oosit donörleri de finansal olarak motive olduklarını ifade etmiştir.[145] Çek Cumhuriyeti'ndeki bazı kliniklerin donör alımlarını daha yoksul kırsal bölgelerden gelen genç kadınlara odaklaması[146] bu düşünceyi desteklemektedir.

Ayrıca, bazı bağlamlarda oositlerin ticarileştirilmesini açıkça kısıtlamak için tasarlanmış düzenlemelere rağmen (örneğin, Avrupa'daki Avrupa Birliği Doku ve Hücreler Direktifi), donasyon talebindeki büyüme giderek artan bir şekilde küresel piyasa güçleri tarafından şekillendirilmekte ve idare edilmektedir.[147] Bir diğer ifadeyle, yükselen infertilite oranı ve ilerleyen annelik yaşıyla birlikte artan oosit talebini karşılamak için yoğun ticari bir pazar ve piyasa oluşmuştur. Talebi

[141] Pennings vd., "Oocyte Donors in Eleven European Countries", 1086.
[142] S. Purewal- O.B.A. Van Den Akker, "Systematic Review of Oocyte Donation: Investigating Attitudes, Motivations and Experiences", *Human Reproduction Update* 15/5 (01 Eylül 2009), 499-515, 507.
[143] Amrita Pande - Tessa Moll, "Gendered Bio-Responsibilities and Travelling Egg Providers from South Africa", *Reproductive Biomedicine & Society Online* 6 (Ağustos 2018), 23-33, 27.
[144] Jadva vd., "Indian Egg Donors", 100.
[145] Ikechebelu vd., "Gift with a Price Tag.", 73.
[146] Bergmann, *Symposium: Cross-Border Reproductive Care – Ethical, Legal, and Socio-Cultural Perspectives*, 602.
[147] Lafuente-Funes vd., "Egg Donation in the Age of Vitrification", 260.

karşılayacak oosit arzı için de donör teminine ihtiyaç vardır. Daha önce ifade ettiğimiz üzere ABD örneğinde olduğu gibi IVF klinikleri donör temini için oosit donasyonu ajanslarıyla çalışmaktadır ve bu ajansların, donörlerin bedenlerini sömürmesini ve metalaştırılmasını engelleyecek herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Herhangi bir düzenlemenin olmayışı, kadınların donasyon sürecinde oosit donasyonu ajanslarının kişisel ahlaki inanç sistemlerinin ve vicdanının inisiyatifine kalması demektir.[148] Tober'in çalışmasında yazdığına göre büyük bir İspanyol yumurta bankasının pazarlama direktörü Bay André F., Ukrayna'daki savaş gibi Avrupa'daki sosyo-politik olayların donör alımına nasıl fayda sağlayabileceğini(!) şöyle detaylandırıyor:

> ''Şu anda, tamamen finansal bir bakış açısıyla ve hayatta kalma ihtiyacıyla, donasyon yapmak isteyen daha fazla Ukraynalı kadın görmeye başlayacağımız izlenimine sahibim. Her şeyi yeniden inşa etmeleri gerekiyor, anlıyor musun? Şimdi burada çok sayıda göçmenimiz var ve bunlar çok yüksek talep gören fenotipler. Bu Slav fenotiplerine sahip olduklarından, İspanya'da hizmet verdiğimiz hastalar için çok iyi çalışacaklar.''[149]

Bu ifadeler oosit donörlerinin ticari bir meta olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Keza oosit donör ajanslarının, donör adaylarının fotoğraf ve/veya video çekimlerini yapmak ve onları mümkün olan en iyi ışıkta sunmak için profesyonel fotoğrafçılar ve makyaj sanatçıları tutması, çekiciliklerini artırmak için donör koordinatörü veya ajans pazarlama uzmanı bilgisinden yararlanması kadın bedeninin nasıl metalaştırıldığını aşikâr etmektedir. Görülmektedir ki sistem, sperminin alım satımına yansımayan şekillerde özel ve görsel olarak cinsiyetlendirilmiştir. Sperm donörlerinin profillerine fotoğraflarının dahil edilmemesi ve onların aldığı ücretin rutin olarak fiziksel özelliklere göre dalgalanmaması kadın bedeninin metalaştırılmasına ilişkin kaygıları haklı çıkarmaktadır.[150]

[148] Tober vd., "Eggonomics", 252.
[149] Tober vd., "Eggonomics", 256.
[150] Tober vd., "Eggonomics", 252.

Oosit tedariki, genel olarak sperm tedarikinden çok daha riskli ve endişeler barındıran bir işlemdir. Oosit ekstraksiyonu,[151] hormon enjeksiyonları ve kısa bir cerrahi prosedür yoluyla yumurtalıkların uyarılmasını içeren invaziv[152] bir süreç olduğundan, donöre fiziksel zarar verme riski söz konusudur. Ayrıca birçok oosit donörünün, donasyonun, gelecekteki doğurganlık üzerindeki etkisi, bu yöntemle doğan çocuklar üzerindeki etkisi ve tekrarlanan döngülerin sağlık üzerindeki etkileri gibi potansiyel riskler hakkında yeterince bilgilendirilmediği ifade edilmektedir. [153] Donörlerin, hakkında asgari düzeyde bilgi sahibi olduğu tıbbî riskler, kullanılan ilaç protokolüne ve donörün ürettiği oosit sayısına göre önemli olabilir ve artabilir.[154] Donörlerin, finansal kazançlar nedeniyle farklı kliniklerde daha önce yapılan döngülere ilişkin bilgileri kasıtlı olarak saklamaları da mümkündür.[155] Daha önceki döngüleri hakkında eksik bilgi veren bir donör için hormon alımının risk oranı da daha yüksek olacaktır. Nitekim bir araştırmada kaydedildiğine göre Hindistan ve Tayland'da oosit donörü olan Güney Afrikalı kadınlar hiper stimülasyon sendromuyla geri dönmüşler, kliniğe alındıklarında ciddi sağlık sorunları sebebiyle yoğun bakım ünitesine götürülmüşlerdir. 'Hindistan'da güzel bir tatil, her şey eğlenceli ve çok para alıyorsunuz' denilen kadınların gerçekte ne yaptıklarını anlamadan travmatize olmuş bir şekilde geri döndükleri ifade edilmiştir.[156] 2008 yılında bir klinikte, 973 siklus (döngü) geçiren 587 donörü inceleyen verilerde, yumurtalık hiperstimülasyon sendromu (OHSS), yumurtalık torsiyonu, enfeksiyon ve rüptüre yumurtalık kisti dahil olmak üzere genel olarak %0,7'lik ciddi komplikasyon oranı kaydedilmiştir. Bu oranın yüzdesi düşük görünse de hasta için doğrudan sağlık yararı elde etmediği bir işlem için hafife alınmayacak bir risk

[151] Ekstraksiyon, bir çözelti ya da süspansiyon içindeki inorganik veya organik bir maddeyi bir başka çözücü yardımıyla ayırma işlemidir. Kimyada bilinenin aksine bir saflaştırma değil ayırma yöntemi olarak kullanılır. Vikipedi Özgür Ansiklopedi, W, ''Ekstraksiyon'',(Erişim 20 Temmuz 2024).

[152] İnvaziv, bir vücut bölgesine cerrahi bir müdahale yapıldığında, dokuların kesilip açılması veya vücut boşluklarına girilmesi anlamına gelir. Bu tür müdahaleler genellikle bir hastanede gerçekleştirilir ve anestezi gerektirir. İnvaziv işlemlerin riski daha yüksek olabilir ve iyileşme süresi daha uzun olabilir. Türk Akademi, TRA, ''İnzaviv Nedir?'' (Erişim 20 Temmuz 2024).

[153] Pande - Moll, "Gendered Bio-Responsibilities and Travelling Egg Providers from South Africa". 24.

[154] Tober vd., "Eggonomics", 249.

[155] Ikechebelu vd., "Gift with a Price Tag. Nigerian Egg Donors Knowledge Experiences and Motivations", 76.

[156] Pande - Moll, "Egg Providers from South Africa", 27-28.

oranıdır. [157] ABD'de oosit bankasına donasyonda bulunan donörler "düşük bütçeli" olarak muamele gördüklerini ifade etmişler ve birçoğu, daha yüksek miktarlarda yumurta üretmek için kasıtlı bir şekilde hormonel olarak uyarıldıklarını ve sağlıkları için büyük riske girdiklerini söylemişlerdir.[158] Donörlerin fiziksel ve ruhsal sağlığının bu derece göz ardı edilmesi endişe vericidir ve donasyonu yasaklayan ülkelerin argümanlarını güçlü kılmaktadır.

Oosit donasyonunu yasaklayan ülkelerin bir diğer kaygısı da doğacak çocuğun yararının ve sağlığının gözetilmesidir. Tabiidir ki doğacak her bebeğin hem ruh hem de beden sağlığının korunması nezih bir aile ortamıyla mümkündür. Evli olmayan çiftlerin, bekar kadınların ve eşcinsel çiftlerin donör seçimi veya erişim sınırlamalarından kaçınabilecekleri ülkelere seyahat ederek oosit donasyonundan yararlandıkları bilinmektedir.[159] Nadir de olsa eşcinsel bireylerden oosit kabul edilmesi[160] İspanya örneğinde olduğu gibi cinsel yönelimlerine bakılmaksızın 18 yaşından büyük kadınların oosit donasyonu dahil her türlü ÜYT yöntemlerine erişimine izin verilmesi[161] İslâm'ın gözetmiş olduğu ve ona inananların korumakla mükellef olduğu nesli koruma zaruretinden bağımsız olarak topyekûn insan nesli için tehlike arz etmektedir. Zira eşcinsel bireylerin yetiştirdiği çocukların da eşcinsel olma riski bulunmaktadır.[162]

Çocuğun yararını etkileyen bir diğer husus da donör ile alıcı aile arasında yaşanması her zaman muhtemel olan anlaşmazlıktır. Araştırmalar ismen alıcı aile tarafından bilinen donörlerin önemli bir kısmının çocuğa karşı kararsız duygulara sahip olduğunu bulmuştur. Özellikle, donörler çocuğa karşı bir sorumluluk hissettiklerini ve çocuğa alıcı ebeveynler tarafından iyi bakılacağından emin olmak istediklerini ifade etmişlerdir.[163] İnsan fıtratının kendinden bir parça taşıyan insana

[157] Melnick - Rosenwaks, "Oocyte Donation", 990.
[158] Tober vd., "Eggonomics", 259.
[159] Bergmann, *Symposium*, 600.
[160] P. Baetens, "Counselling Couples and Donors for Oocyte Donation: The Decision to Use Either Known or Anonymous Oocytes", *Human Reproduction* 15/2 (01 Şubat 2000), 476-484, 478.
[161] Sara Degli Esposti - Vincenzo Pavone, "Oocyte Provision as a (Quasi) Social Market: Insights from Spain", *Social Science & Medicine* 234 (Ağustos 2019), 112381.
[162] Görgülü- Demir, "Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi", 24.
[163] Purewal- Van Den Akker, "Systematic Review of Oocyte Donation", 506.

kayıtsız ve ilgisiz kalması pek kolay ve mümkün olmasa gerektir. Öte yandan donörler ortaya çıkan bir çocukla ilgilenmemiş olsalar bile çocuğun genetik ebeveynlerine ilgisiz olup olmayacağı belli değildir.[164] Donör yardımıyla dünyaya geldiğini öğrenen bir çocuğunun – buna kanunen izin verilen ülkelerde- donörüne ulaşması durumunda donör tarafından nasıl karşılanacağı, donörüne erişememesi durumunda neler hissedeceği ve uzun vadede çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının nereye evrileceği bir muammadır. Bununla bağlantılı olarak sıradaki bölümde oosit donasyonunun üremeye katılan taraflar ve çocuk açısından doğurduğu etik problemler ele alınacaktır.

[164] Jadva vd., "Indian Egg Donors",103.

İKİNCİ BÖLÜM

OOSİT DONASYONU ÜZERİNE ETİK VE HUKUKÎ TARTIŞMALAR

Yapay döllenme yöntemlerinden biri olan ve hukuk yaşamında yerini almaya başlayan yumurta (oosit) donasyonu,[165] genellikle evli çiftler tarafından kullanılmakta olup kadının rahmi sağlıklı ve çocuk taşımaya elverişli olup yumurtalık yetmezliği (overian failure) vb. bir nedenle kendi hücresiyle gebe kalamadığı durumlarda kullanılmaktadır ve esasında bir noktada taşıyıcı annelikle kesişmektedir. Bu bağlamda yapay döllenme ve farklı döllenme çeşitlerine sınırsız özgürlük tanınmasını savunan noktadan, özgürlüklerin kamu yaşamını ve ahlakını, bu arada aile düzenini ve huzurunu ciddi ölçüde sarsacak denli sınırsız olarak algılanamayacağını savunan diğer bir noktaya değin değişen çeşitli görüşler ortaya atılmaktadır. Hukukta genel kabule göre anneyi belirleyen, onun anneliğini gösteren en önemli işaret gebelik ve doğumdur. Bu konuda Roma hukukundan beri gelen aksi kanıtlanamayan bir karine bulunmaktadır: Anne her zaman bellidir (*mater semper certa est*). Diğer bir ifadesiyle, çocuğu doğuran kadın anadır. MK 282/I açısından genetik malzemeler kimden kaynaklanmış olursa olsun (ve ne zaman meydana gelirse gelsin) çocuğu doğurmakla, doğuran kadın "ana" sayılacaktır.[166] Gelişen tıp teknolojisiyle birlikte artık annenin kim olduğu sorusu da sorgulanır hale geliştir. İslâm hukuku söz konusu olduğunda da annenin belirlenmesi ve kadınlardan biri anne kabul edildiğinde diğerinin çocuğa olan bağının ve durumunun açıklanması meseleleri dikkatli bir çalışma gerektirmektedir.

Oosit donasyonu söz konusu olduğunda problem annenin belirlenmesiyle mahdut değildir. Gamet hücrelerinin sahibi dışında bir başkasının üremesi için kullanılması, transfer aşamasından doğuma pek çok önemli ve cevaplanması güç soruları gündeme getirir. Oosit donasyonu neticede insana ait bir parçanın verilmesi olduğundan organ ve kan bağışlamakla kesişen noktaları vardır. Ayrıca üreme

[165] Özlem Söğütlü Erişgin - Cengiz Koçhisarlıoğu, "Taşıyıcı Annelik Ortaya Çıkaracağı Hukuksal Sorunlar ve Çözüm Önerileri", (05.10.2 12M.S.), 55.
[166] Erişgin - Koçhisarlıoğu, "Taşıyıcı Annelik", 55.

organları söz konusu olduğundan evlat edinme ve taşıyıcı annelikle de benzeşmekte ve onları kapsamaktadır. Üçüncü bir tarafın dahil olduğu üremeler pek çok yönden tartışılmakla beraber ebeveynlik kavramı ve getirdiği sorumluluklar önemli tartışma noktalarıdır.

Kavramsal olarak, gamet donasyonu Reuve Brandt ve ekibinin de gamet donasyonuna dair eserlerinde sorduğu şu gibi soruları incelemek için değerli bir mercek sağlamaktadır:

1. Donasyon yöntemiyle doğan çocukların gerçek ebeveyni kimdir?
2. Ebeveynin çocuklarına karşı hak ve yükümlülükleri nelerdir? Bunlar ne ölçüde devredilebilir veya devredilmesi mümkün müdür?
3. Aynı donörün-belki birbirinden habersiz ve başka ailelerde yaşayan- birden fazla biyolojik çocuğa sahip olması ne gibi problemlere yol açacaktır? Oosit veya sperm donasyonunun yasal olduğu ülkelerde donörün donasyon sayısı ve dolayısıyla ondan doğacak çocuk sayısı sınırlandırılmalı mıdır?
4. Donör hücresiyle gebe kalınan çocukların kendi genetik kökenleri hakkında bilgi edinme hakkı var mıdır? Ya da donör anonimliğine izin verilmeli midir?
5. Alıcıların donörü seçme hakkı varsa hangi şartlarla ve şartlarda donör eşleştirme yapılabilir?
6. Donörler hakkında alıcılara ve doğan çocuklara hangi bilgiler verilmelidir?
7. Oosit hücresi karşılığında ücret almak- vermek kabul edilebilir mi? Ve bu, kadınlara oositlerinin bir kısmı karşılığında büyük oranda indirimli doğurganlık tedavisi hizmetleri teklif edilen düzenlemelerden ahlaki olarak farklı mıdır?[167]

Bu tür sorular bu girizgâh kabilinden akla gelenlerdir. Ancak bu soruların yanıtlarını incelemeden önce araştırmamızın konusuna bilimsel araştırma için sağlanan oosit veya sperm hücrelerinin dahil olmadığını hatırlatalım.

İkinci olarak, oosit donasyonunu zihinlerde netleştirmek adına aşağıdaki gibi örneklemekte fayda görüyoruz:

[167]Reuven Brandt vd. ‘‘The Donation and the Sale of Human Eggs and Sperm’’, (Erişim 05 Mayıs 2025).

A (donör) gönüllü olarak B'ye (alıcı veya alıcılar) B'nin bebek sahibi olması için oosit hücresini (ücretli veya başka türlü) sağlar;

B, bu oositlerle bir bebek yani C'yi dünyaya getirir;

Hem A hem de B, A'nın, kendi hücresinden doğan C'nin sosyal veya yasal ebeveyni olmayacağının farkındadır ve her iki taraf -bazen sadece kâğıt üzerinde de olsa- bunu kabul etmiştir. [168]

Doğurduğu neticeler ve karmaşık ilişkiler bakımından açıklamadaki kadar basit olmayan bu uygulamaya ilişkin etik sorunları donör, çocuk ve alıcı bakımından sırasıyla inceleyeceğiz.

2.1. Donöre İlişkin Tartışmalar

Oosit donasyonu, uygulandığı zamandan bu yana bebek sahibi olması mümkün görülmeyen pek çok kadının doğum yapmasına olanak sağlamış ve üreme teknolojilerine ivme kazandıran bilgiler ve önemli katkılar elde edilmiştir. Ancak beraberinde birçok soru gündeme gelmektedir.[169] Donörünün hem bedeninin hem de donasyona dair bilgisizliğinin ve duygularının sömürülmeye açık olması, kendisinden oosit sağlanırken maruz kaldığı riskler, oosit karşılığında aldığı ödeme ve tazmin konuyu eleştiriye açık hale getiren başlıca amillerdir. Üstelik dünya genelinde oosit donasyonuna artan talebi düşündüğümüzde küresel çapta gerçekleşen donasyon döngülerini gerçekleştirmek için giderek artan donör ihtiyacı duruma daha dikkatli ve temkinli yaklaşmayı gerektirmektedir.

2.1.1. Donör Seçimi

Alıcılar, genellikle oosit alacakları donörün nasıl biri olacağı konusunda söz sahibi olmak isterler. Donör seçimi kararlarında bilgilendirmek için sağlanan imkânlar, bu seçimlerin yapıldığı ülkelere ve kliniklere bağlı olarak büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Alıcılara, donörlerin saç renginden hobilerine kadar pek çok özel bilgisi sunulmaktadır.

---

[168] Brandt vd. ‘‘The Donation and the Sale of Human Eggs and Sperm’’.

[169] Y. Englert, “Oocyte Donation: Ethics of Oocyte Donation Are Challenged by the Health Care System”, *Human Reproduction* 11/11 (01 Kasım 1996), 2353-2354, 2353.

Alıcıların donöre ilişkin mahrem bilgilere sahip olma ve onu fiziksel özelliklerine göre seçme hakkı var mıdır? Eğer böyle bir hak varsa bu hangi şartlara bağlanmalıdır? Bazı araştırmacı ve yorumcular alıcı ebeveynlerin olası donörler hakkında bilgiye erişiminin tamamen engellenmesi gerektiğini savunurken, alıcılara, donöre ilişkin özelliklerin seçiminde sınırsız bir özgürlük tanıyan olmamıştır.[170] Genellikle bu noktada tartışmalar donör seçimindeki sınırları belirlemek üzerinde yoğunlaşmaktadır. İlerleyen kısımda donör seçimine ilişkin başlıklara yer verilecektir.

Mahremiyetin tanımı, varılacak netice açısından son derece kritiktir. Modern Hukukta, kişilerin yalnız başına kalabilme, özgürce davranabilme, diğer insanlarla hangi yer zaman ve koşullarda ne ölçüde ilişki ve iletişim kuracaklarına bizzat karar verebilme bir hak olarak tanımlanmıştır. Mahremiyet bu tanımda olduğu gibi kişinin bizzat kendisi merkez ve kaynak kabul edilerek tanımlanırsa netice farklı, kişiler üstü, aşkın bir ilahi irade kabul edilerek tanımlanırsa başka olacaktır. İslâm hukukunda hukukun kaynağı Allah olduğundan kişi mahremiyet hakkı söz konusu olduğu dilediği tasarrufta bulunma ya da onu çiğneme hakkına sahip değildir. Dolayısıyla kul hakkı ve Allah hakkının birlikte bulunduğu mahremiyet söz konusu olduğunda, Müslümanların başkalarının ne mesken ne de beden ve mahremiyetine zarar vermesi caiz olmaz. Bunun da ötesinde bu sınırları ve sırları korumak, insan onurunu muhafaza etmek bir Müslümana düşen ahlaki bir ödev olmalıdır.[171]

Kişilerin özel yaşamı ve aile hayatlarının mahremiyetini korumayı ve dokunulmazlığını sağlamak[172] İslâm hukukunun hedeflerine dahildir. Oosit donörlerine ilişkin mahrem bilgilerin klinikler veya donör ajansları tarafından talep edilmesi, donör olan seçimi tamamlandığında bedeninin ve cinsel hayatının adeta ‘‘ipotek’’ altına alınması İslâm hukukunca tasvip edilebilir bir durum değildir. İslâm hukuku perspektifinde mahremiyetin sınırlarının Şârî tarafından belirlenmiş olması

[170] Brandt vd. ‘‘The Donation and the Sale of Human Eggs and Sperm’’.
[171] Sevdegül Çekiç- Tevhit Ayengin, “Sosyal Medyadaki Mahremiyet İhlallerinin Bazı Fıkhî Yansımalarına Dair”, *Mütefekkir* 8/15 (15 Haziran 2021), 71-93. 78-79.
[172] Çekiç- Ayengin, “Sosyal Medyadaki Mahremiyet İhlallerinin Bazı Fıkhî Yansımalarına Dair”, 75.

ve ihlal edene ceza takdir edilmiş olması, bu sınırların kulların inisiyatifine ve rızasına bağlı olarak kalkmayacağını göstermektedir.[173]

2.1.1.1.Donör Seçiminin Altında Yatan Motivasyonlar

Araştırmalardan tespit edildiği kadarıyla donör seçimi kararlarının altında üç ana motivasyon kategorisi yatmaktadır. Birincisi, hamileliği üstlenecek kadının ve bebeğin fiziksel refahını, sağlığını tehdit eden bir hastalık taşıyan donörlere karşı seçilimdir. Bu türden seçilim oldukça yaygındır ve her yerde geçerlidir. Öyle ki Hepatit B ve frengi gibi cinsel yolla bulaşan hastalıkları olan donörlerin kabul edilmemesi, gamet donasyonu hakkındaki ulusal ve uluslararası yönergeler tarafından zorunlu tutulmuştur. Bu seçilim motivasyonu genellikle ahlaki açıdan sorunsuz olarak görülmektedir ve bu nedenle üzerinde durulmayacaktır.

Bahsi geçen ikinci ve üçüncü motivasyon kategorileri, ‘‘*eşleştirme ve benzeşim için seçilim*’’ ve ‘‘*tasarım için seçilim*’’ olarak ifade edebileceğimiz türden seçilimlerdir. Bunlar, birincisinden farklı olarak, ebeveyn ve/veya toplumsal tercihlere veya değerlere dayanmaktadır. Pratikte donör seçimi kararlarının çoğu her iki kategorinin de etkisindedir, ancak felsefi literatürde ikisi arasında teorik bir ayrım söz konusudur.

Eşleştirme için seçilim, alıcı ebeveynlere benzerlik taşıyan bir çocuk dünyaya getirilmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir. Böylece donörler, fiziksel ve bazen sosyal ve psikolojik özelliklerinin alıcı ebeveynlerle benzeşmesi ve uyumuna göre seçilir veya elenir. Bu seçilimde genetikle ilgili belirgin özelliklerin benzeşmesi söz konusudur ve çocuğun doğal olarak gebe kalınmış bir çocuk olarak hissedilmesini ve yetişmesini sağlar. Bu, bir nevi çocuk ve çift arasındaki belirgin bir farklılığın olmasını önleme girişimidir ve iyi bir eşleşme sağlandığında donör adeta görüş alanından çekilmiş olur.[174]Aksi durumda, çocuk alıcı çiftin üyelerinden hiçbirine benzemez ve ikisinden belirgin bir farklılığa sahip olursa hem çift hem çocuk rencide olarak ileride utanç yaşayabilir.

---

[173] Çekiç- Ayengin, “Sosyal Medyadaki Mahremiyet İhlallerinin Bazı Fıkhî Yansımalarına Dair”, 76.
[174] Brandt vd. ‘‘The Donation and the Sale of Human Eggs and Sperm’’.

Dikkat çekici nokta, bu tür bir motivasyon, yalnızca alıcı çiftten birinin veya her ikisinin sahip olduğu özelliklere sahip donörleri seçme arzusuyla kayıtlı kaldıkları ve yalnızca ebeveyn ile çocuk arasında benzerlik elde etme arzusuna dayandığı için diğer seçim motivasyonlarından farklı veya ahlaken daha az sorunlu görülmektedir. KKTC'de bir klinikte görev yapan K1 (kadın) kişisel görüşme esnasında verdiği bilgilerde, saç ve kaş rengine kadar mümkün mertebe alıcıya çok benzeyen kişinin donör olarak seçildiğini ifade etmiştir.[175] Kendisi ile mülakat yaptığımız K2 (kadın) oosit donasyonuna karar verdikten sonra hastane tarafından kendisine benzer bir donör bulunması için yaklaşık iki ila üç ay kadar beklediklerini, ardından eşinin hücresi ile döllenen embriyodan doğan çocuğun şu anda onu görenler tarafından K2'nin erkek kardeşine çokça benzetildiğini ifade etmiştir.[176] Bahsedilen çocuğun özellikle 1 yaş civarında çekilen bir fotoğrafı tarafımızca görülmüş ve donasyonla gebe kalan K2'ye fark edilmeyecek şekilde benzediği gözlemlenmiştir.

Tasarımla motive edilen seçim ise, alıcı ebeveynler tarafından sahip olunabilecek veya olunamayacak, ancak yine de onlar ve/veya toplum tarafından arzu edilen, genellikle avantajlı ve imtiyazlı kabul edilen üstün yeteneklere ve özelliklere sahip bir çocuk dünyaya gelmesi amacıyla yapılan tasarımı ifade etmektedir. Bu tür bir seçim, bu nedenle akılda birkaç amaç tutularak gerçekleştirilebilir. Bunlar, dezavantajlı özelliklere sahip çocukların doğumunu önleyerek kişinin ve çocuklarının yaşam beklentilerini artırma, belirli bir tür çocuk için tercihi üzerinden tatmin etme veya başka bir ifade ile ‘‘üstün’’ kalıtsal özelliklere sahip olduğu düşünülen, iyi genetik özelliklere sahip donörlerin seçimi yoluyla gen havuzunu iyileştirme, bir diğer deyişle ‘‘öjeni’’ tehlikesini içermektedir.[177]

Bu iki kategoriden, çocuğun alıcıya benzemesi amaçlı yapılan eşleştirme isteğinin genellikle tasarım isteğinden ahlaki açıdan daha az sorunlu olduğu düşünülebilir, çünkü ailevi benzerlik, gizlilik ve suçlanmaktan kaçınma istekleri genellikle nispeten zararsız kabul edilir. Ancak burada sorunun temel noktası insanın

[175] K1, Kişisel Görüşme, 17.09.2024.
[176] K2, Kişisel Görüşme, 20.11.2024.
[177] Brandt vd. ‘‘The Donation and the Sale of Human Eggs and Sperm’’.

teknoloji vasıtasıyla elde ettiği imkânların gücüne dayanarak arzusuna uygun şekilde bebek elde etmeye hakkı olduğunu düşünmesidir.

2.1.1.2 Öjeniye İlişkin Endişeler

Tasarım temelli motivasyonla bağlantılı olarak dile getirilen bir diğer endişe öjeni tehlikesidir. Wilkinson ve Garrad'a göre insan gen havuzunu iyileştirme girişimi olarak tanımlanabilecek öjeni, engelliliği önlemek gibi olumsuz veya yeteneği geliştirmek gibi olumlu anlamda olabilir. Aile içi donasyonlar hariç tutulursa, çoğu doğurganlık programı alıcının nitelikli adaylar listesinden bir donör seçmesine imkân tanır. Genetik özelliklerinin iyi olduğu düşünülen ve özel yetenekleri olan donörlerin seçilmesi akıllara öjeni ihtimalini getirmektedir.[178]

Ancak araştırmalar, alıcı çiftlerin, üstün nitelikli yavrulara sahip olmak için görünüşü, zekâsı ve yetenekleri ideal düzeyde bir donörü hırslı bir şekilde arayacakları endişesinin korkulan düzeyde olmadığını göstermektedir. Doğurganlık klinisyenlerinin aktardıkları deneyimler, oosit donörü arayan çiftlerin çoğunun, en çok gebe kalma olasılığı vaat eden ve yavruların sağlığı konusunda endişe duymayacakları bir donör arayışı içine girdikleri yönündedir. Buna ek olarak daha önce ifade edildiği üzere, genellikle, yavruların alıcı kadının bazı fiziksel özelliklerine sahip olması da istendiği için ona mümkün mertebe benzer fiziksel özelliklerde bir donör aranmaktadır.

Francis'e göre sosyolojik açıdan baktığımızda büyük ölçekli donör seçilimini düşündüğümüzde bu tehlike devam eder. Donör döngülerinden doğacak yavru popülasyonu normdan uzaklaşıp daha uzun, daha zeki veya daha atletik hale geldikçe ortalama veya normal olan ve de bu standartların altında olan yetersiz hale gelir.[179] Fiziksel özellikleri beğenilen donörlerin daha çok tercih edildiği ve daha fazla ücret aldığı da düşünülünce maddi imkânı geniş olan alıcılar ve ilerleyen zaman Francis'in endişesini haklı çıkartabilir.

---

[178]Wilkinson - E Garrard, "Bodily Integrity and the Sale of Human Organs.", *Journal of Medical Ethics* 22/6 (Aralık 1996), 334-339, 335.
[179] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*. 485.

Doğacak çocuğun sağlık açısından bir sıkıntı yaşamaması adına genetik özellikleri iyi olan ve kalıtsal hastalıklar taşımayan donörlerin seçilmesi ise öjeni kapsamında değerlendirilmemekte ve daha kabul edilebilir görülmektedir. International Federation of Gynecology and Obstetrics (Uluslararası Jinekoloji ve Obstetrik Federasyonu), gamet donörlerinin cinsel yolla bulaşan hastalıklardan ve kalıtsal bozukluklardan arınmış, normal üreme çağındaki sağlıklı kişiler olmasını önermektedir.[180]

Francis de donöre genetik taramanın ve karyotip analizinin muhakkak en az bir genetikçinin gözetiminde yapılması gerektiğini düşünmektedir. Ancak donörün, kendisi için tıbben bir gereklilik olmadığı halde çok sayıda genetik tarama ve testlere tabi tutulması onun hem onurunu zedeleyici olacak hem de yazarın da ifade ettiği üzere genetik bir hastalık tespit edildiğinde donörün psikolojik olarak zarar görmesine yol açacaktır.[181] Dahası, Robertson tarafından belirtildiği gibi, ‘‘sağlığı iyi olan ve iyi bir yatırım gibi görünen kadınlara prim vererek alıcının iyi genler alma arzusunu’’ meşrulaştıran bireysel özelliklerin genetiğine yapılan vurgunun sonuçları, gamet donasyonu programlarında hafife alınmamalıdır.[182]

Tasarım temelli seçilimin öjeni tehlikesi barındırdığı savını eleştirenler, geleneksel aile kurumu ve üremede belli özelliklerde eş seçiminin esasından bundan farklı olmadığını dolayısıyla donör seçiminin de öjeni kaygısı içermediğini iddia etmişlerdir.[183] Ancak bu kıyas güçlü bir temele dayanmamaktadır. Zira bir yetişkinin arzu edeceği özelliklerde eş araması ve seçmesi her din ve ideolojide meşru kabul edilmiştir. Çünkü evliliğin temelinde birlikte uzun bir yaşam sürme fikri ve gayesi vardır. Ancak bir kereye mahsus olan donör seçiminde böyle bir fikri zemin ve meşruiyet yoktur.

---

[180] Ijeoma V. Ezeome, “Gamete Donation—a Review of Ethical and Legal Issues”, *African Journal of Reproductive Health* 26/3 (03 Haziran 2022), 124-135, 127.

[181] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 486. , Ezeome, “Gamete Donation—a Review of Ethical and Legal Issues”, 128.

[182] Englert, “Oocyte Donation”, 2354.

[183] Kenney - McGowan, “Egg Donation Compensation”, 22.

2.1.2. Donörden Bilgilendirilmiş Onam Alınması

Bilgilendirilmiş onam süreci, yeterli bilgiye dayalı olarak, etkileşimde tarafların iradelerinin özerkliğine saygı gösterilmesi temeline dayanır. Buna karşın bazı oosit donörlerinin sürece dair uygulanan prosedürler, hedefler ve riskler hakkında yeterince bilgilendirilmediği gerçeği etik açıdan endişe vericidir.[184] Güney Afrika'daki oosit donörlerine yönelik çevrimiçi ankete katılan 150 donörden, onlara, kendilerinden onam alınıp alınmadığına dair yöneltilen soruyu 137'si ''evet'', 11 kişi ''hayır'' ve 2 kişi ''emin değilim'' olarak yanıtlamıştır.[185] Artan infertilite oranlarını, ÜYT hizmetlerinde destinasyon haline gelmiş Avrupa ülkelerini ve ''merdiven altı'' çalışan klinikleri de göz önünde bulundurduğumuzda onam alınmayan veya niçin onam verdiğini tam olarak bilemeyen donör sayısı ürkütücüdür.

Verilen bilgilerin standardı ve içeriği hali hazırda tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Donörlere ''önce zarar vermeme'' ilkesi gereği yumurtalık uyarımı, takibi ve oosit toplamanın riskleri ve komplikasyonları hakkında yeterli bilgi verilmelidir.[186] Bu bilgiler açık ve anlaşılır bir şekilde donöre aktarılmadığında veya aktarılan bilgiler neticesinde onam alınmadığında her şeyden önce ''zarar vermeme'' ilkesi çiğnenmiş olacaktır.

Onam alınması gereken konulardan birisi olarak toplanan oosit hücresinin hangi amaçlarla kullanılacağı ayrıca bahsedilmeye değerdir. Ajanslar veya oosit bankaları donörlerden sağlanan hücreleri araştırma amaçlı kullanmak için başka bir yere vermeyi düşünebilir. Ancak donörler, hücrelerinin kendi hedefledikleri – infertil bir aileye bebek sevinci yaşatmak ya da genetiğini bir başkasına aktarmak gibi- amaçlar dışında başka amaçlarla kullanılmasını istemeyebilirler. Genetik materyallerinin sahipleri olarak ne için kullanılması gerektiğini belirtme hakları mahfuz olması gerektiği söylense de çoğu IVF onam formunda onlardan sağlanan hücrelerin potansiyel kullanım alanlarına dair yeterli bilgi yoktur. Birçok kişi üreme materyalinin onlar için özel önemi nedeniyle embriyo araştırmalarına karşı

[184] Ezeome, "Gamete Donation", 128.
[185] Thaldar, "Egg Donors' Motivations'', 7.
[186] Ezeome, "Gamete Donation", 129.

çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar donörlerin kendilerinden alınan oosit sayısı ve bunların ne için kullanılacağı konusunda bilgilendirilmediğini göstermektedir.[187]Özellikle oosit donasyonu sürecinde, onayın kalitesi ve özerkliği ile ilgili sorunsal her zaman için mevcuttur. Ödeme alan donörler için, yüksek mali teşvikler, net ve bilinçli kararlar almasını engelleyen baskı veya zorlama aracı olabilir. Donörlerin çoğu zaman diğer gerekli ihtiyaçlarını karşılamak için finansmana ihtiyaç duyan genç kadınlar olduğu düşünüldüğünde bu ihtimal ve endişe daha da güçlenmektedir. Ayrıca, donörler, üremeye yardımcı tekniklerin oldukça karmaşık ve teknik yapısı nedeniyle, biyoloji ve tıp alanında hatırı sayılır bir birikime sahip olmadan tüm potansiyel riskleri ve tedavi seçeneklerini tam olarak kavrayamayabilirler. Açık ifadesiyle, oosit donasyonuyla ilgili olarak finansal ihtiyaç vb. ihtiyaçlardan ötürü baskı altında veya donörün bilgi eksikliğinden kaynaklı yetersiz bir onam verilmiş olması kuvvetle muhtemel bir risktir.

Kendisi ile mülakat yaptığımız tüp bebek merkezi çalışanı K1, KKTC'deki kliniklerde oosit donörlerin ağırlıklı olarak üniversite öğrencilerinden oluştuğunu ifade etmiştir.[188] Genç üniversite öğrencileri, parasal tazmin karşılığında oosit donörü olmaları için internet kaynakları, sosyal medya ve broşür, ilan vb. yöntemlerle basılı medya tarafından teşvik edilmektedir. Bu öğrencilerin gerçekten bilgilendirilmiş onam verme yetilerinin, finansal bağımsızlıklarının olmamasından olumsuz etkilendiği açıktır. Bu durumun, donörlerin uzun vadeli sağlıkları için endişe verici olmasının yanı sıra dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus da bunun aynı zamanda yüksek öğrenim masraflarını karşılamak için parasal kaynaklara acil ihtiyaç duyan kadınları hedef alan oosit ticaretinde bir büyüme aracı olduğudur. Bu başka soru ve sorunları gündeme getirecektir.

Modern Hukuk literatüründe insan bedeni ona ait biyolojik parçaların hukukî statüsünün şahsa sıkı sıkıya bağlı olan bir kişilik hakkı mı yoksa özellikle bedenden ayrıldığında bir eşya/ayn hükmünde mi olduğu tartışılmıştır. Bedenden ayrılan organ ve parçaların her halükârda bedene ve kişilik değerine sıkıca bağlı olduğunu

[187] Lafuente-Funes vd., "Egg Donation in the Age of Vitrification", 267-268.
[188] K1, Kişisel Görüşme, 17.09.2024.

savunanların yanı sıra, bunların vücuttan ayrılmaları ile eşya statüsüne girdiği şeklinde bir görüş de öğretide mevcuttur. Bedenin ve ona ait her bir parçanın kişilik haklarına dahil olduğu görüşü kabul edildiğinde insanın yaşamına, sağlığına ve beden bütünlüğüne ilişkin zarar verici eylemlerin tamamı aynı zamanda bu hakkın ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. [189] İnsandan ayrılan parçaların bir eşya hükmüne indirgenmesi onu her suikasta ve cinayete açık hale getireceğinden kabul edilebilir bir tarafı kanaatimizce yoktur.

İslâm hukukunun küllî kaidelerinde ve Mecelle'nin 19. maddesinde ''Zarar vermek ve zarara mukabil zarar vermek yoktur.''[190] şeklinde açıkça ifade edildiği üzere hukuken meşru bir sebep olmadan kişinin beden bütünlüğüne ve canına zarar verecek hiçbir uygulama caiz görülemez. İslâm hukukunda kişinin malî hakları dışında kalan, onun özellikle şahsiyetiyle, canın ve neslin korunmasına ilişkin olan *bedenî haklar* da Allah hakkından hali olmadığı için kişinin ne kendi ne de başkalarının bedeni üzerinde sınırsız bir tasarruf yetkisi bulunmamaktadır.[191] Dolayısıyla donörden, geçireceği tüm prosedür ve cerrahi işlemlerin, onların kısa ve uzun vadede hem kendi hem varsa ailesi üzerindeki etkilerinin idrakinde olarak onam alınmış olsa dahi oosit donasyonu problemli olmaktan kurtulmamaktadır. Zira hayat, beden ve akıl üzerindeki tasarruflar kulların tercihine bırakılmamıştır. Allah'ın, mükellef tuttuğu şeyleri yerine getirmesi için eksiksiz bir şekilde bahşettiği varlığı üzerinde kulun sınırsız bir şekilde tasarrufta bulunup bunları düşürmesi veya bir başkasının zarar verici tasarrufuna rıza göstermesi düşünülemez.[192]

2.1.3. Donör Ebeveynliği

Ebeveynliğe ilişkin haklar ve sorumluluklar genellikle çok önemli kabul edilmektedir. ÜYT söz konusu olduğunda gamet donörlerin ebeveyn olup olmadıklarını belirleme önemli bir sorundur. Ancak ifade etmek gerekir ki donörler

---

[189] Merve Özdemir, *İslâm Hukukuna Göre Beden Üzerinde Tasarruf ve Organ Nakli* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Doktora, 2017), 53-55.
[190] Sûret-İ Hatt-I Hûmayûn, "MECELLE-İ AHKÂM-I ADLİYYE".
[191] Hasan Hacak, *İslam Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora, 2000), 121. , Özdemir, *İslam Hukukuna Göre Beden Üzerinde Tasarruf ve Organ Nakli*, 56.
[192] Özdemir, *İslâm Hukukuna Göre Beden Üzerinde Tasarruf ve Organ Nakli*, 62.

daha derin ve etik anlamda ebeveyn olmasalar bile, biyolojik yavrularına karşı yine de önemli haklara ve yükümlülüklere sahip olabilirler. Bu başlık altında konuya ilişkin olarak ortaya çıkan donörlerin ebeveynliğine dair argümanları ve ebeveyn sorumluluklarını ele alacağız.

2.1.3.1. Donör Anne midir?

Hürriyet Gazetesinin KKTC'ye donör olmak için giden bir üniversite öğrencisiyle yaptığı röportajda, donörlere doğacak yavru üzerinde hiçbir şekilde annelik iddia etmeyeceklerine dair beyanname imzalatıldığı bilgisi yer almaktadır.[193] Donörler böyle bir taahhüt verdikleri halde onların hücresinden doğan çocuklara karşı ebeveyn sorumlulukları var mıdır? Ebeveynliğe ilişkin güçlü ön kabullerimizi temel alanlara göre, donörlerin, çocukla olan genetik bağından ötürü çocuğa karşı sorumluluğu vardır. Normalde, üreme eylemlerinde isteyerek bulunanların, bunun sonucunda dünyaya bir çocuk geldiğinde ebeveyn yükümlülükleri edindiklerini düşünürüz. Bu, örneğin hatalı doğum kontrolü nedeniyle üremenin kasıtsız gerçekleştiği durumlarda bile geçerlidir. Bu genel kabulün gücü, ebeveyn yükümlülüklerine ilişkin nedensel bir görüş benimsemek için bir dayanak teşkil etmektedir. Bu tür görüşlere göre, doğrudan yavrunun doğumuna sebebiyet vermiş olmak ebeveyn sorumluluklarının edinilmesi için yeterlidir. Bundan ötürü donörlerin de ebeveyn yükümlülükleri olduğunu düşünenler, ebeveynliğe ilişkin makul nedensel açıklamaların gamet donörlerini de kapsaması gerektiğini savunurlar.[194]

Başka bir görüş, üremenin özel bir durum olduğunu ve üreme eyleminde bulunanlar için hangi ahlaki sorumlulukların ortaya çıktığını belirlerken birtakım özel kuralların geçerli olduğunu savunmaktır. Örneğin, David Benatar, bireylerin ''*üreme özerkliği*''nin onlara hem üreme kararları alma hakkı verdiğini hem de bu kararlarının sonuçlarından sorumlu olmalarını gerektirdiğini savunur. Bunun, üreme yeteneğimizin genetik veya salt nedenselliğe tamamen indirgenemeyen özel bir

[193] Hürriyet, ''Hürriyet.com.tr'', (Erişim 15 Mayıs 2025).
[194] Giuliana Fuscaldo, "Genetic Ties: Are They Morally Binding?", *Bioethics* 20/2 (Nisan 2006), 64-76, 64.

durumu olduğunu ve hücremizden doğan çocuklara varsayımsal olarak ebeveynlik etme görevimizin olduğunu söyler.[195]

Rivka Weinberg, benzer bir sonuca varmak için daha genel gerekçelerle bir argüman sunmaktadır. Weinberg, bireylerin başkaları için ciddi riskler oluşturan malzemeler üzerinde kontrol uyguladıklarında, aldıkları önlemlerden bağımsız olarak ortaya çıkan sonuçlardan sorumlu olduklarını savunur. Örneğin, evcil bir aslanın sahibi, aslanı kontrol altında tutmak için aldığı önlemlerden bağımsız olarak aslanın verdiği zarardan sorumludur. Weinberg, buna "*Tehlikeli Madde Teorisi*" adını vererek, bunun gametler için de geçerli olduğunu, çünkü bunların kullanımının üçüncü taraflar için ahlaki açıdan ağır sonuçlar doğurabileceğini, yani gametlerin birleşmesinden doğabilecek çocukların getireceği yükümlülükler olduğunu söyler. Sonuç olarak, Weinberg, donörlerin, gametlerinin gönüllü kullanımından doğan çocuklara bakmakla yükümlü olduklarını savunur.[196] Weinberg'in argümanının önemli bir noktası, önceki argümanların hiçbirinin değinmediği ebeveynlik için genetik akrabalığa dayanıyor olmasıdır. Argümanda işletilen kısım, donörlerle biyolojik yavruları arasındaki genetik benzerlik değil, gametlerin ne tür şeyler olduğu - bir insanın doğumuna aracılık eden şeyler olduğu- ve donörlerin bunları nasıl kullandığı hakkındaki düşüncelerdir. Bu argümanı diğerlerinden ayıran önemli bir noktadır. Bunun sahaya nasıl yansıdığına ve donörlerin nasıl düşündüğüne bakacak olursak Finlandiya'daki bir kliniğin donörlerine e-posta yoluyla yapılan bir anket çalışmasına katılan yaklaşık 370 donörden bir kısmı çocukla iletişime geçmeye ve tanışmaya açık olduklarını söylemelerine karşın, çocuğun hayatında herhangi bir sosyal rol oynamayı beklemediklerini, sadece bir hücre sağladıklarını ve çocuğun gerçek ebeveynleri olmadıklarını ifade etmişlerdir.[197]

David Velleman, konuya başka bir açıdan yaklaşarak, yakın genetik akrabalar tarafından ebeveynlik yapmanın çocukların refahı için büyük önem taşıdığını ve bu

[195] David Benatar, "The Unbearable Lightness of Bringing into Being", *Journal of Applied Philosophy* 16/2 (Ocak 1999), 173-180.
[196] Rivka Weinberg, "The Moral Complexity of Sperm Donation", *Bioethics* 22/3 (Mart 2008), 166-178.
[197] Miettinen vd., "Attitudes of Anonymous and Identity", 675.

nedenle toplumun sosyal ebeveynliği biyolojik ebeveynlikten ayırmasına bu kadar kolay izin vermesine şüpheyle yaklaşmamız gerektiğini savunmaktadır.[198] Konuya dair Bowlby'nin 1951 yılında temellerini attığı "bağlanma kuramı" da burada değinmeye değerdir. Bağlanma kuramı bireyin kendisi için önem ifade eden diğer kişilerle kurduğu duygusal bağ olarak ifade edilmektedir. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren bireyin bir şekilde güvenlik ihtiyacı duyduğu bilinen bir şeydir. Hangi gelişim evresinde olursa olsun birey, acil durumlarda kendisine destek olacak birine ihtiyaç duyar ve onu bir güvence olarak görür. Yetimhanede büyüyen çocuklar üzerinde araştırma yapan Bowlby, burada büyüyen çocukların birçok duygusal problem yaşadığını ve bu çocukların akranlarıyla ilişki kurarken zorlandığını tespit etmiştir. Çocukların yaşadığı bu sıkıntıların anneyle kurulması gereken güvenli bağlanmanın gerçekleşmemiş olmasından kaynaklı olduğu ifade edilmiştir. Bowlby, bebeğin sağlıklı gelişimi için ebeveyn sıcaklığının ve onlarla kurulacak sağlıklı ve güven temelli ilişkinin öneminden bahsederek bu ilişkiyle beraber bebeğin duygusal doyumu tatması gerektiğini düşünmektedir. Zira anne ile kurulan bağ, çocuğun fiziksel, psikolojik ve entelektüel gelişimini etkileyecek ve bu etki yaşam boyu devam edecektir.[199] Bowlby'in bu kuramı ve Velleman'ın yaklaşımı kanaatimizce pedagojik açıdan önemli bir yaklaşım olup İslâm hukukunda var olan hidâne hakkının temelinde gözetilen çocuğun yararına dirsek teması halindedir. Hidâne konusu nesep hukukuna bağlı olarak doğduğundan üçüncü bölümde ele alınacaktır.

Kanaatimizce ister fedakârca ister finansal motivasyonla olsun genetik materyalinden vazgeçmeyi kabul etmiş birisinden ebeveyn erdemleri beklemek ve onun üzerine böyle bir sorumluluk yüklemek yerinde değildir. Belki donöre bu konuda yüklenecek sorumluluk, hücresini kullanacak kişilerin, doğacak yavruya iyi bakım verebilecek ve onu iyi yetiştirecek bir çiftin kullanmasını sağlamak olabilir. Ancak gerek ajanslar gerek ÜYT klinikleri böyle bir sorumluluğu taşıma ve yerine

[198] J. David Velleman, "Family History", *Philosophical Papers* 34/3 (Kasım 2005), 357-378.

[199] Alpaslan Alkış- Abdurrahman Ünalan, "Evlat Edinme ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar Konusunun İslam Hukuku ve İnsan Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (30 Haziran 2022), 1-49, 19-20.

getirme imkânı tanımamaktadır. Gebeliğin ve doğumun zahmetine katlanmış bir kadının ise bu öz bakım ve şefkati vermesi beklenir. Bebek için hayati öneme sahip olan onu emzirme ve beslemeyi gerçekleştirecek olan da doğuran kadındır. Emzirme sayesinde annenin sıcaklığını ve şefkatini her daim üzerinde hisseden çocuğun ruh ve beden sağlığı açısından daha dengeli ve başarılı olacaktır.[200] Bu sebeple ebeveyn yükümlülüklerinin bebeği dünyaya getiren kadının uhdesinde olması kanaatimizce daha makuldür.

2.1.3.2. Ebeveyn Sorumluluklarının Aktarılabilirliği

Ebeveyn sorumluluklarının başkalarına aktarılabileceğini savunmak donörlerin ebeveynlik statüsüyle ilgili endişelere dair sunulan çıkış yollarından biridir. Bu tür bir aktarımın mümkün olduğu kabul edildiğinde, üreme hücrelerini başkalarının kullanması için verdiklerinde donörlerin bu aktarımı yaptığını kabul etmek mümkün ve kolay olacaktır. Bu tür aktarımların en azından bazen mümkün olduğu, bazı kişiler tarafından benimsenen bir görüştür. Ebeveyn sorumluluklarının aktarılabilirliğini savunanlar, ebeveynlerin genellikle sorumluluklarının bir kısmını okul öğretmenleri, dadılar ve doktorlar gibi başkalarına aktardığını savunurlar. Donörler, sorumlulukların aktarıldığı kişilerin yeterli bir iş yapacağına inançları olduğu sürece, bu tür aktarımın kabulü sorunsuz görülebilir. Ancak, donörlerin biyolojik yavrularının yeterli şekilde yetiştirilmesini sağlamak için gerekli adımları atmadığını ve de böyle bir imkânı olmadığını düşündüğümüzde, ebeveyn sorumluluklarının aktarılabilir olduğunu kabul etmek bir çözüm olmamakta ve uygulamayı etik olarak temize çıkartmamaktadır.

Velleman, bir çocuğa kaliteli bir yaşam sağlamanın başka bir yolu olmadığında evlat edinmenin kabul edilebilir olduğunu, ancak bunun genetik ebeveynleriyle sosyal bağları kesilecek çocukların kasıtlı olarak bu amaçla dünyaya getirilmesinin doğru olmayacağını ve bunun evlat edinmeyle kıyaslanmaması gerektiğini söyler. Velleman, çocuklarla genetik ebeveynler arasındaki sosyal bağın korunmasının çocukların refahı için önemli olduğuna inandığından, aksi yönde zaruri

[200] Atasoy, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Hidane*, 95.

bir neden olmadığı sürece çocuklara bizzat onların genetik ataları tarafından ebeveynlik edilmesi gerektiğini savunur.[201]

Weinberg ise, donörlerin, genetik çocuklarını sevme sorumluluğuna sahip olduğunu ve belirli bir kişiyi sevme sorumluluğunun devredilemeyen türden bir paradigma olduğunu düşünür. Ona göre ebeveynlerin çocuğunun başarılarını kutlamak, özel günlerinde yanında olmak gibi sorumlulukları vardır ve bunu başkasına aktaramazlar. Sonuç olarak, ona göre en azından bazı ebeveyn sorumlulukları devredilemez.[202]

Brandt da ebeveynlik sorumluluklarının kısmi devredilmesinin yaygın olduğu iddiasını reddedenlerdendir. Bir sorumluluk devredildiğinde dahi sorumluluğu devreden kişi sorumluluğun yerine getirildiğinden emin olmalıdır. Örneğin, ebeveynlerin, çocuklarının öğretmenlerinden gerçekten uygun bir eğitim aldığından emin olma görevi vardır ve durum böyle değilse ebeveynler düzeltici önlemler almalıdır. Bu nedenle eğitme görevi öğretmenlere kısmen devredilir ancak sorumluluk tamamen onlara terk edilmez.[203]

Kanaatimizce Weinberg ve Brandt'in bu görüşü yerinde ve doğrudur. Ancak, donör ve alıcı aileler birbirini tanımadığından ve de çoğunlukla tanımak istemediğinden donörlerin böyle bir sorumluluğu olduğunu kabul etsek dahi pratikte bir karşılığı olmamaktadır. Günümüzde psikolog ve terapistlerin tabiri yerindeyse tamir etmeye çalıştığı şey büyük oranda anne – baba tarafından yeterince karşılanmamış sevgi ve onayın eksikliğinden başka bir şey değildir. Fiziksel ihtiyaçları ve öz bakımları yerine getirildiği halde göz teması ve sıcak bir kucaktan yoksun bırakılan bebeklerin öldüğünü gösteren çalışmalar vardır. Donasyon ile dünyaya gelen bebeklerin ruhen ve bedenen uzun vadede nasıl etkileneceği de bilinmemektedir. Ebeveynin imkânı ve sağlığı elverdiği halde dünyaya getirdiği bebeği sevme ve ona ilgi gösterme sorumluluğunu başkasına devretmesi ahlaken kabul edilemez. İslâm hukukunda da hidâne uygulamasında sırasıyla çocuğa en iyi

[201] Velleman, "Family History", 357.
[202] Weinberg, "The Moral Complexity of Sperm Donation", 169,171.
[203] Brandt vd. ''The Donation and Sale of Human Eggs and Sperm''.

bakımı verecek kadınların belirlenmesi ve çocuğun o şefkatli kollara teslim edilmesinin altında yatan ana fikir kanaatimizce budur.

Donörlerin biyolojik yavrularıyla ilişki kurma olasılığına açık kalma yükümlülüğünün olduğu da ifade edilen görüşler arasındadır. Ancak bu açıklık, esasında donöre, çocuk kendisi ile iletişim kurmak için harekete geçmediği halde böyle ilişkileri bizzat gidip kurma yükümlülüğünü gerektirmez.[204] Kanaatimizce en sağlıklı ve nezih çözüm kişinin kendine ait en mahrem parçasını bir başkasına vermemekle sorumlu olduğunu kabul etmektir. Şimdi oosit donasyonu ile dünyaya gelen çocuğun nesebinin hukuk öğretileri içerisindeki yerini ele alacağız. İslâm hukukundaki nesep durumu ise son bölümde ayrı başlıkta ele alınacaktır.

2.1.3.3. Donör Ebeveynliğinin Türk Hukukundaki Yeri

Ülkemizde ÜYT kullanılmak suretiyle gerçekleşen doğumlarda nesep açısından yaşanabilecek problemlere dair herhangi bir yasal düzenlemeye yer verilmemiştir.[205] Oosit donasyonu kullanarak bebek sahibi olan kadını bir tür taşıyıcı anneye kıyaslayacak olursak, mevcut hukuk doktrininde taşıyıcı annelik meselesinde serdedilen görüşlerden biri taşıyıcı anne ile genetik anne arasında bir anlaşmazlık çıkması ihtimalinde doğuran kadının anne sayılması gerektiği, fakat bu şekilde doğan çocuk ile evlenme yasağı bakımından ise hem taşıyıcı annenin hem de genetik annenin her ikisinin de anne kabul edilmesi yönündedir. Aynı görüş, mirasçılık bakımından ise her iki kadının eşit kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.[206] O halde Türk Hukuk doktrini içerisinde donasyonla gebe kalan kadının durumu da bu kapsamda değerlendirilecek ve doğumu yapan kimse hukuken anne kabul edilecektir.

Türk hukuk doktrininde genetik bağa üstünlük tanıyan görüşün temsilcisi Nomer'e göre mevcut düzenlemede yer alan çocuğu doğuran kadının anne olması kuralının amacı doğan çocuk ile anne arasında soybağının ayrıca bir mahkeme kararına gerek olmaksızın kurulmasıdır, yoksa bir soy bağı kuralı getirmek değildir. Dolayısıyla evvel emirde çocuğu doğuran kadın anne sayılacaktır. Çünkü burada

[204] Brandt vd. ''The Donation and Sale of Human Eggs and Sperm''.
[205] İltaş, "Taşıyıcı Annelik ve Soybağı Meselesi", 1029.
[206] İltaş, "Taşıyıcı Annelik ve Soybağı Meselesi", 1036.

kanun koyucunun da göz önünde bulundurduğu esas, doğuran kadının aynı zamanda genetik materyalin sahibi olduğu ön kabulüdür. Aslında doğuran kadın hücrenin sahibi olduğu için anne sayılmaktadır. Bu sebeple Nomer, ilk planda çocuğun annesi onu doğuran kadın olsa da bunun, aksi ispat edilebilir bir karine olduğunu; taşıyıcı anne ile doğumla kurulan bağın -ona göre- (oosit hücresi kullanılan) gerçek annenin tespit edilmesi durumunda iptal edilebilmesi gerektiğini savunmaktadır.[207] Ancak anneliğin iptalini ve çocuğun genetik annesine bağlanmasını gerek doğuran anne gerekse genetik anne istemiş olmalıdır.[208] Çocuğu doğuran kadın en baştan itibaren çocuğu sahiplenme arzusunda ise ve oosit sağlayan kadın da hücresini bu amaca istinaden vermişse artık çocuğu doğuran kadının soybağını reddetme ve oositin sahibi kadın da anne olduğunu iddia etme hakkı yoktur.[209] Yine aynı görüşü savunan Baysal da bebeği taşıyan anne ile çocuk arasındaki biyolojik bağın sıvı aşamasında kaldığını; genetik bağın ise anneye ait oositler ve babaya ait spermlerdeki kromozomlarla şekillendiğini ifade etmiştir. Buna göre, dokuz ay karnında taşıma olgusunun ortaya çıkaracağı duygusal bağ yok sayılamaz ise de doğacak çocuğun genetik açıdan anne ve babasının kim olduğu tıbbî açıdan tartışmasızdır. Tıbben kesinliği olan bu olguyu hukukun da dikkate alması gerekmektedir.[210]

Deyim yerinde ise, göbek bağının ve ondan beslenmenin belirleyici olduğunu düşünen Serozan'a göre ise simbiyoz adı verilen sıvıyla gerçekleşen ortak yaşarlık, bebeği, onu rahminde taşıyan kadınla bütünleştirmektedir. Genetik materyalin sahibiyle böyle bir bütünleşme söz konusu değildir. Kaldı ki halihazırdaki uygulamalarda anonim olan genetik anneyi bulmanın pek de mümkün olmadığı düşünülürse; herkesçe seçilebilir (aleni) gebelik ve doğum olgularıyla belirlenen biyolojik annelik, çocuğun soybağı statüsünün güvenilirliği ve kararlılığı açısından

[207] Cemile Turgut, *Yapay Döllenme*, 39.
[208] Şafak Parlak Börü, "Aile Hukukunda Zor Bir Dönemeç: Karşılaştırmalı Hukuk Bakış Açısıyla Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Güncel Gelişmeler", *Public and Private International Law Bulletin* 39/1 (26 Haziran 2019), 63-110, 103. , Cahit Ağaoğlu, "Karşılaştırmalı Hukukta Sınıraşan Taşıyıcı Annelik ile Taşıyıcı Anneden Doğan Çocukların Yasal Anne-Babalığının Kazanılma Sorunu", *Public and Private International Law Bulletin* 40/1 (30 Haziran 2020), 437-480, 467-468.
[209] Cemile Turgut, "*Yapay Döllenme*", 40.
[210] Börü, "Aile Hukukunda Zor Bir Dönemeç", 103.

çok daha sağlam bir dayanak oluşturacaktır.[211] Kırkbeşoğlu ve Acabey de genetik annenin sürece dahil edilerek çocuğun bir çekişmeye maruz bırakılmasının ve onun genetik annenin tespitine kadar hukuken annesiz kalma tehlikesinin tasvip edilemeyeceğini, bu sebeple çocuğun menfaati gözetilerek onu doğuran kadının annesi kabul edilmesinin daha doğru olduğunu söylemektedir.[212]

Medeni hukukumuzda her ne kadar anne ile çocuk arasındaki nesebin doğumla kurulacağı genel kural olsa da tıbbın geldiği bu noktada mevcut düzenlemenin yetersiz olduğu aşikardır. Çocuğun genleri sebebiyle karşı karşıya kalacağı hastalık risklerini bilmesi, genetik kardeşleri ve hatta diğer akrabalarıyla yaşayabileceği olası ensest ilişkilerin önlenebilmesi ve buna benzer diğer olumsuzlukların önüne geçilebilmesi için çocuk ile genlerini taşıdığı annesi arasında bir bağ kurulması gerekliliği kendini göstermektedir.[213]

Işıl Tüzün Arpacıoğlu, yapay döllenmenin nesep bağı üzerine etkilerini konu alan bir çalışmasında Hatemi'den şöyle bir öneri alıntılamıştır: "Buna rağmen ve her nasılsa kiralık anne uygulaması ile, 'hücre veren kadın' ile 'doğuran kadın' arasında ananın kim olduğu konusunda ihtilaf çıkmış ise, her ikisi de 'ana' sayılmalı, evlenme yasağı, mirasçılık gibi hükümler her iki kadın için de doğmalıdır."[214] Evlenme yasağının her iki kadın için de sabit olması gerektiği kanaatini paylaşsak da nesebin doğurduğu tüm hakların her iki kadın için de sabit olmasını hakkaniyetli bulmuyoruz. Nesebin doğurduğu tüm hakların her iki kadına da tanınması hukuken pek çok karmaşanın önünü açacak, iki kadın arasında yaşanacak çekişmelerden en fazla zararı gören çocuk olacaktır.

Yiğit İltaş'ın ifadesiyle, nesebin anne ve babaya bağlanırken gelecek nesillerin sağlığının, çocuğun ve ailenin mutluluğunun dikkate alınması esastır. Aile hukuku bağlamında ise bir insanın tek bir annesinin olduğu kabul edilir. Dolayısıyla da çifte annelik ya da ikiye bölünmüş bir anneliği kabul etmenin çocuğun ve ailenin

---

[211] Cemile Turgut, "*Yapay Döllenme*", 41-42. , Börü, "Aile Hukukunda Zor Bir Dönemeç". 103.
[212] Cemile Turgut, "*Yapay Döllenme*", 42-43.
[213] Arpacıoğlu, "Yapay Döllenmenin Soybağina Etkileri", 18.
[214] Arpacıoğlu, "Yapay Döllenmenin Soybağina Etkileri", 19. , Cemile Turgut, *Yapay Döllenme*, 43.

mutluluğuna gölge düşüreceği ifade edilmiştir. Bu bakımdan ya çocuğu doğuran kadının ya da genetik materyalin sahibinin anne kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. İltaş'a göre de nesebin bağlanması için herkesçe aleni ve somut bir karine olan doğumu esas almak çocuğun göbek bağıyla beslendiği kadınla bütünleştiğini kabul etmek daha yerinde bir karar olacaktır.[215]

Üçüncü bir tarafın dahil olduğu üreme nesep açısından karışıklığa yol açmakta ve işi içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır. KKTC'de bir klinikte çalışan K1, alıcı ailenin donörün kimliğini öğrenmesinin hiçbir şekilde mümkün olmadığını ve bu bilginin sağlık görevlileriyle dahi paylaşılmayarak son derece gizli tutulduğunu ifade etmiştir.[216] Dolayısıyla donasyon uygulandıktan ve doğum gerçekleştikten sonra çocuğun yararı da gözetilerek doğum yapan kadına bağlanacaktır. Nitekim donasyonu kullanan kimselerin kimliği de herkesçe bilinmediğinden pratiğe yansıması da bu şekildedir.

2.1.3.4. Çocuk Sayısının Sınırlandırılması

Doğacak yavruların refahına ve alıcı ebeveynlerin yeterliliğine odaklanan yükümlülüklere ek olarak, bir diğer soru da tek bir donörün hücresinden doğacak çocuk sayısında sınırlamalar olması gerekip gerekmediğidir. Bu soru, tek bir bireyin sağladığı hücrelerden çok sayıda çocuk dünyaya getirmenin nispeten kolay olması nedeniyle sperm donasyonu söz konusu olduğunda oldukça kritik bir sorudur. Aynı soru, elde edilecek çocuk sayısı sperm donasyonuna kıyasla zaten sınırlı olsa da oosit donasyonu için de geçerlidir.

Çocuk sayısının sınırlandırılması fikrini savunanlar birtakım gerekçelere dayanmaktadırlar: **(a)** kazara kardeşler arası evlilik riski, **(b)** akrabalarla karmaşık sosyal ilişkiler ve **(c)** çok sayıda yavru olması durumunda duyulacak rahatsızlık.

Aynı donörün çocukları arasında kazara akrabalık ilişkisi olasılığını azaltmak için yavru sayısının sınırlandırılması ilk olarak doğuştan hastalık riskleri konusunda endişe duyan kişiler tarafından önerilmiştir. Sonraları bu riskleri ölçmeye çalışan

[215] İltaş, "Taşıyıcı Annelik ve Soybağı Meselesi", 1037.
[216] K1, Kişisel Görüşme, 17.09.2024.

çalışmalar yapılmıştır. Araştırmaların ifade ettiğine göre istenmeyen akrabalık sonucu ortaya çıkan doğuştan hastalık riskinin artması, sperm ve oosit bankalarının hizmet verdiği nüfusun büyüklüğüyle bağlantılı olsa da risk ilk başta düşünülenden daha düşüktür. Örneğin, Hollanda modelleri, özel demografik yapıları göz önüne alındığında, sperm donasyonunda bir donörden alınanlardan dünyaya gelen yavru sayısının 25'e kadar sınırlandırılmasının önemli ölçüde artan bir riske yol açmayacağını öne sürmektedir. Ancak, sosyolojik kabuller göz önüne alındığında, istemeden akrabalık ilişkisine girdiklerini keşfeden kişiler için durumun psikolojik zararı büyük olacaktır. Ayrıca, kazara akraba evliliği sonradan keşfedilirse yasal komplikasyonlar olabilir.

Bireyleri genetik kardeşlerinin kimliği hakkında aktif olarak bilgilendirmek de dahil olmak üzere, donör kimliğinde açıklığı artırmak, yavru sınırlamaları koymadan bu riskleri azaltmanın bir yolu olarak önerilmiştir. Ancak, bu tür önlemlerin yokluğunda, özellikle bireylere genel olarak tanınan geniş üreme özgürlüğü göz önüne alındığında, akrabalıkla ilişkili risklerin bir çözümü yoktur.

Bazı deneysel araştırmalar, donasyon sebebi ile çok sayıda genetik kardeşe sahip olmanın anlamlı ilişkilere engel teşkil etmediğini söylese de[217] bu, ilerleyen süreçte ortaya çıkabilecek olumsuz durumların olmayacağını garanti edemez. Herhangi bir düzenleme olmaksızın gelişmekte olan ülkelerde, akrabalık riski yaklaşan bir komplikasyon olmaya devam etmektedir. Üstelik böyle karmaşık ve ensest olarak nitelemek zorunda olduğumuz ilişkiler gelecekteki çocuklarda genetik anormallik riskini artırır. Akrabalık derecesi ne kadar yakınsa, risk o kadar yüksek olacaktır. Bu durumda çocuğun yararı da gözetilmemiş olur. Ebeveynlerin kendi özerklik hakları olmasına karşın, Batı Aile Hukuku'nun temel bir ilkesi olarak çocuğun en iyi çıkarının neredeyse her zaman en önemli olması gerektiği kabul edilir. Çocuğun yararı pek çok noktada donörün kimliğinin bilinmesine bağlı görülse de genetik ebeveynin ifşasının yasal zorunluluğu bulunan ülkelerde şimdiye kadar

[217]Brandt vd. ‘‘The Donation and Sale of Human Eggs and Sperm’’.

resmî bir politika oluşturulmamıştır ve bu da bilgileri alıcı ebeveynlerin takdirine bırakmaktadır. Bu nedenle, tüm çocukların bu bilgiyi alacağının garantisi yoktur.[218]

FIGO, gelecekte kan bağı ve/veya ensest tehlikesini önlemek için herhangi bir tek donörden gelen donasyon sayısının sınırlandırılmasını önermektedir. Bu sınır, kısmen, daha sonraki yaşamda üvey kardeşlerin istemeden evlenmesinden kaynaklanan genetik hastalık riskini ve donör hücresiyle gebe kalan kişilerin aileleri arasındaki genetik ilişkiyi en aza indirmek içindir.[219] Ancak bu sınırlamaların istenmeyen durumlar ve öngörülemeyen uzun vadedeki zararlar için ne denli çözüm sayılacağının muamma olması bir yana insan ve nesli için fecaat sayılacak böyle bu tür bir ilişkiden korunmak için her şeyden önce donörün kimliğinin bilinebilir olması gerekmektedir. Aşağıda oosit donasyonunun doğurduğu önemli sorunlardan biri olan donör anonimliğini ele alacağız.

2.1.4. Donörün Anonimliği

Donör hücresiyle dünyaya gelen yavruların genetik ebeveynleri hakkında bilgi edinmelerinin ve onlarla iletişim kurmalarının izin verilebilir olduğu konusunda genel bir mutabakat vardır. Ancak, donörlerin anonim kalma beklentisinin ve -kimi ülkelerde- yasal zorunluluğunun olduğu gerçeği konuyu tartışmalı ve zor bir hale getirmektedir.

Anonim donasyona karşı çıkanlar, çocukların donörleri hakkında tanımlayıcı bilgilere erişim haklarının olduğunu savunurlar ve genellikle bu tür bilgilerin yokluğunda ortaya çıkabilecek zararlara ve/veya kişinin genetik kökenleri hakkında bilgi edinme hakkına ilişkin iddia edilen temel bir hakka atıfta bulunurlar. Donör ve çocuk için öngördükleri ve iddia ettikleri olası zararlar arasında yaşanacak psikolojik sıkıntılar, zarar görmüş ailevi ilişkiler, eksik öz bilgi ve eksik veya yanlış tıbbî kayıtların sebebiyet vereceği riskler yer alır.[220]

Donör anonimliğinden yana olanlar ise, çocuğa donör hücresiyle doğmuş olduğunu söylemenin, çocuğun özellikle donör hakkında daha fazla bilgi edinmek

[218] Ezeome, "Gamete Donation", 126-127.
[219] Ezeome, "Gamete Donation", 127.
[220] Brandt vd. "The Donation and Sale of Human Eggs and Sperm".

isteyip de bunu yapamadığında, sosyal veya psikolojik bozukluklara maruz kalmasına neden olacağından endişe duyduklarını ifade etmektedirler. Ancak ebeveynini tanımamanın neden olduğu üzüntü ve zarara ilişkin kanıtların çoğu evlat edinme literatüründen alındığı ve doğruluğu konusunda soru işaretleri bulunduğu iddia edilerek bu endişelere itiraz edilmiştir. Zira genetik ilişkinin ne anlama geldiği, donör hücresiyle gebe kalınan çocuklar ve evlat edinilen çocuklar için farklılık gösterebilir. Bunun nedeni, donör veya taşıyıcı anne yardımıyla dünyaya gelen çocuğa zorunlu açıklamanın, evlat edinilen çocuklarla ilgili araştırmalardan elde edilen sonuçlara dayanan varsayımı temel alan uygun ve ortak bir gerekçeye sahip olmamasıdır.[221]

Başka bir açıdan bakıldığında anonimlik ebeveynlerin infertilite sorununu özel bir konu olarak saklı tutmalarına olanak tanımaktadır ve bu olanak, çocuk tarafından hem genetik hem alıcı ebeveynlerin reddedilme riski veya özellikle gamet donasyonunu kabul etmeyen kültürlerden gelen akrabalar tarafından çocuğun ve alıcıların dışlanmaya maruz kalmaması ve rencide olmaması bakımından onların sosyal yaşamları için hayati öneme sahip olabilir. Güneydoğu Nijerya'da yapılan bir çalışmada katılımcılara çocuğa durumu ifşa etmek ile ilgili kanaatleri sorulduğunda %80'den fazlası ebeveynleri donör yardımıyla gebe kalan çocuklara gebe kalma yöntemini ifşa etmemeleri gerektiğini düşünmeleri bunun açık bir göstergesi ve destekleyicisidir.[222] Keza kendisi ile mülakat yaptığımız K2 donasyon sonucu dünyaya gelen çocuklarına pedagogun oyun eşliğinde durumu çocuğa açıklama teklifine rağmen bunu istemediklerini söylemiştir. E. Hanım ailesinden veya yakın çevresinden bunu kimsenin de bilmesini istememektedir.[223] İslâm'da, kişinin kendisine ve özellikle evlilik hayatına dair mahrem sırları saklaması istenen bir şeydir. Bu nedenle elbette kişi yaşadığı infertilite problemini herkese açıklamak durumunda değildir, olmamalıdır. Ancak ifade etmek gerekir ki insanoğlu için zor bir imtihan olan infertilite dahi İslâm'ın bakış açısıyla insanın kalbini mutmain kılan bir hâl almaktadır. Allah Teâlâ ‘‘Göklerin ve yerin egemenliği Allah'a aittir. O dilediğini

[221] Ezeome, "Gamete Donation", 125.
[222] Ezeome, "Gamete Donation", 125.
[223] K2, Kişisel Görüşme, 20.11.2024

yaratır; Dilediğine kız çocukları bahşeder, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut erkek ve kız çocuklarını birlikte-ikiz- verir. Dilediğini de çocuksuz bırakır. Şüphesiz o, her şeyi bilir, her şeye gücü yeter.'' buyurmaktadır[224] Bu ayetler göz önüne alındığında infertilitenin bir eksiklik yahut utanılacak bir durum olmadığı anlaşılır. Esasında kişiyi içinden çıkılmaz sıkıntılara ve utanca düşüren şey infertiliteye gayri meşru çözümler aramaktır.

Oosit döngülerinde anonimlik sorunu ele alındığında, donör, alıcı ve çocukların yararını denge içerisinde gözetmek özellikle zordur. Sadece donör ve alıcı çift düşünüldüğünde, düzenlemedeki anonimlik genellikle her iki tarafı da devam eden bir ilişkinin duygusal karmaşıklıklarından ve yasal komplikasyonlarından koruduğu için faydalı gibi görünebilir.[225] Ancak pratikte bu, ailenin ve çocuğun iç huzurunu etkileyen bir durum olmaya devam edecektir.

Pratikte yasal olarak çocuk onlarla temas kurmayı seçmediği sürece donörlerin çocukla temas kurma hakları yoktur. Ancak her şeye rağmen çocuklar donör ve alıcının aksine, genetik ebeveynleriyle açık bir ilişkiyi tercih edebilir, çünkü genetik ebeveynlerini tanımaya ilgi duyabilirler. Tahmin edileceği üzere konu hakkında iki karşıt görüş bulunmaktadır. Çocukların, genetik ebeveynlerinin kimlik bilgilerini alma hakkına ve donörle temas kurma imkanına sahip olması gerektiğini savunanlar bulunduğu gibi ebeveynlerin üreme hakkının olduğunu ve bu konuda aldıkları kararların gizliliğine saygı duyulması gerektiğini savunanlar da vardır.[226] Bu konuda tüm taraflar için en iyi çözümü sağlayacak bir model bulmak kolay ve mümkün görünmemektedir.

Anonim kalmak isteyebilecek gamet donörlerinin haklarını ve alıcı ebeveynlerin üremelerindeki gizliliği korumak için ''çift yol modeli'' önerilen modellerden biridir. Bu modelde donörler ve alıcılar, tercihlerine göre temas kurup kurmamak konusunda bilinçli seçimler yapabilirler. Ancak, donörün anonimlik

[224] eş-Şûrâ 42/49-50. , Martı, *Kur'an Yolu Meâli*.
[225] Y. Englert - I. Govaerts, "Oocyte Donation: Particular Technical and Ethical Aspects", *Human Reproduction* 13/suppl_2 (01 Mayıs 1998), 90-97, 96.
[226] Englert - Govaerts, "Oocyte Donation", 96.

konusundaki pozisyonundan bağımsız olarak, her durumda, çocukta genetik bir sorun olduğunda donörün sağlık bilgilerinin ulaşılabilir olması da önerilmektedir.[227]

Anonim veya kimliği bilinen bir donörden oosit almak kararının çifte bırakılan mutlak bir özgürlük olarak korunması gerektiği de savunulan fikirlerden biridir. Konuya ilişkin bir çalışmalarında Englert ve Govaertes'e göre gerçekten de anonim veya anonim olmayan bir donörü seçme özgürlüğü, ebeveyn adaylarına esasında yalnızca kendilerine ait olması gereken bir seçenektir. Çocukları için donasyonun sırrını ifşa edip etmeme, anonimliği koruyup korumama, oosit donörüyle tanışmasına izin verip vermemeye karar verme ebeveynlere ait olmalıdır. Sonunda bu seçimin sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kalacak olanlar da yine ebeveynlerdir.[228] Ancak çocuğa genetik kökeninin açıklanması tamamen alıcı ebeveynlere bırakıldığında ortaya bir dilemma çıkmaktadır: Daha önce, hukuken de benimsendiği üzere, kişinin genetik kökenini bilmenin temel bir insan hakkı olduğunu ve çocuklara oosit donörünün hücresiyle dünyaya geldikleri bildirilmediğinde bunun ihlal edilmiş sayılacağını ifade etmiştik. Ancak, hiçbir ülke, İngiltere dahil, ebeveynlerin bu bilgiyi bir çocuğa açıklamasını zorunlu kılmamaktadır, çünkü bu tür yasaların ebeveyn karar alma gizliliğine müdahale ettiği düşünülmektedir. Elbette, bir çocuğa gebe kalmak için bir donörün kullanıldığı bildirilmezse, çocuk donörün kimliğini sormayacaktır. Ancak, çocuklarla gebe kalma koşulları hakkında daha fazla açık olma eğilimi, kimlik ifşası hakkında daha fazla tartışmaya yol açmaktadır.[229]

2011 yılında ABD'nin Washington eyaletinde donörler için değiştirilmiş bir açık kimlik yasası çıkarılmış ve bu yasayla donör hücresiyle gebe kalınan bir yavrunun 18 yaşına geldiğinde- donör donasyon sırasında bir gizlilik beyanı imzalamamışsa- onun hakkında tıbbî ve tanımlayıcı bilgiler talep etme hakkı tanınmıştır. Öte yandan, İspanya ve Çekoslovakya da dahil olmak üzere birçok ülke, tüm donörlerin anonim kalmasını zorunlu kılmıştır.[230] Avustralya, Yeni Zelanda ve Hollanda, aksine yalnızca kimliği bilinen donörlerin donasyonuna izin veren yasalar

[227] Ezeome, "Gamete Donation", 126.
[228] Englert - Govaerts, "Oocyte Donation", 96.
[229] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 483.
[230] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 484.

çıkaran ülkelere örnektir.[231] Ancak söz konusu yasalarda taraflardan hangisinin yararının ne ölçüde göz önünde bulundurduğu bilinmemektedir.

Donörün anonimliği meselesinde tarafların yararı söz konusu olduğunda ortaya çıkan problemleri ve çatışmaları aşağıda birkaç başlık halinde ele alacağız.

2.1.4.1. Kökenini Bilme Hakkı

Kişinin toplum içindeki saygınlığını ve kişiliğini serbestçe geliştirmesini temin eden varlıkların tümünün kişilik hakkına dâhil olduğu kabul edilmektedir. Türk Hukuku açısından nesep hukukuna ilişkin düzenlemeler, kişinin maddi ve manevî varlığını geliştirme hakkı ile ilişkilendirilmektedir. Anayasa Mahkemesi kararında da bu durum açıkça yer almaktadır. Kökenin öğrenilmesi hakkının bununla bağlantılı olarak TMK m. 23'te düzenlenen kişilik hakkı kapsamında korunduğu kabul edilmektedir. Kişinin, genetik ebeveynini ve nesebini bilmesine yönelik bir engelleme veya kısıtlama bu maddeye aykırı bir suç işlemek anlamına gelmektedir.[232] Dolayısıyla donör hücresi ile dünyaya gelen bir çocuktan genetik kökenin gizlenmesi ile bir kişilik hakkı çiğnenmiş olmaktadır.

Bu hususstaki tartışmalar, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (1989) ebeveynlerini bilme hakkını tanıyan yedinci maddesiyle de bağlantılıdır. Çocuğun genetik kökenini bilme hakkı olduğunu savunanlar, alıcı ebeveynlerinin bunu açıklamaması durumunda, onların çocuğu, normal bir aileye sahip olma amaçları için bir araç olarak kullanmış olacağını ve bunun tasvip edilemeyecek bir şey olduğunu söylerler. Onlara göre donör hücresinden doğan bir çocuğa kökeni hakkında bilgi verilmemesi, onun özerkliğinin ihlalidir. Tıbbî teşhislerde genetiğin giderek daha fazla kullanılmasıyla, donör hücresinden doğan birçok çocuk genetik testler yoluyla genetiğine ait özel bilgiler elde ettiğinde, ebeveynler istemese bile durumun kazara ifşa olma ihtimali vardır. Çocuğa durumu açıklamak, dürüst bir iletişim ortamı yaratmak ve gerçeğin ifşa olması halinde daha fazla zarara yol açacak

---

[231] Ezeome, "Gamete Donation", 126.

[232] Zeynep Dönmez, "Kökenin Tespiti Talebinin Temel Haklarla İlişkisine Yönelik Bir Değerlendirme", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 36 (01 Ekim 2018), 171-196, 175.

bir yalanın gerginliğini ortadan kaldırmak için daha makul bir tercih olarak kabul edilmektedir.[233]

Anonimliğe izin verilmesini savunanlar genetik kökenlere büyük önem vermenin bir hata olduğunu söylemekte ve hem anonim donasyonun neden olduğu zararların ciddiyetini hem de bu tür zararların varlığının donör anonimliğine karşı kesin bir argüman oluşturmadığını düşünmektedirler. Ancak bu görüşte olanların hukuken kabul görmüş kökenini bilme hakkının haiz olduğu önemi azaltacak güçlü bir argümanına rastlanmamıştır.

2.1.4.2. Psikolojik Sıkıntı ve Eksik Öz-Bilgi

Anonimliğin yasak olduğu yerlerde yasağın temel dayanaklarından biri, donörün kimliğini ifşa etme fikrini savunanların da iddia ettiği üzere, donör hücresiyle dünyaya gelmiş birçok çocuğun biyolojik ebeveynleri hakkında tanımlayıcı bilgi eksikliğinden dolayı yaşayacağı psikolojik sıkıntılardır. Gerçekçi kişisel bir kimlik geliştirmede zorluk, kişinin genetik akrabalarının kimliğini bilmemesinden kaynaklanan ızdırap ve kişinin genetik akrabaları hakkında bilgi edinmeye çalışma saplantısı bu sıkıntılar arasında sayılabilir. Genetik kökenini bilme hakkının savunucuları, bu zararın ciddiyetine dair kanıt olarak hem bilimsel çalışmalara hem de donasyonla gebe kalınmış bireylerin biyolojik akrabalarını bulmalarına yardımcı olmak için hizmetlerin artması gibi genel toplumsal gözlemlere de atıfta bulunurlar. Zira kişilerin kökeni öğrenme çabaları ve buna aracı olan her sisteme ve hizmete yönelik talebin artışı insanın özünde var olan bir ihtiyacın delilidir.

Bazı çalışmalar bu psikolojik sıkıntının donörden doğan herkeste genel bir durum olmadığını, ayrıca, erken açıklamanın, çocukların donör yardımıyla doğdukları gerçeğini kimliklerine ve benlik duygusuna dahil etmelerine yardımcı olduğunu ve böylece donörden gebe kalan çocukların genetik kökeniyle ilişkili birtakım psikolojik zararlardan kaçınmalarına yardımcı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, donör anonimliğinin izin verilebilirliğini savunanları destekler nitelikte,

[233] Ezeome, "Gamete Donation", 126.

çocuğun yaşayacağı psikolojik sıkıntıların giderilmesi için ona erken bir yaşta açıklamanın iyi bir çözüm olacağı düşünülmektedir. Donasyonla dünyaya gelen çocukların psikolojik durumunun akranlarından daha kötü durumda olmadığını, öngörülen psikolojik zararın sosyal olarak inşa edildiğini iddia eden çalışmalar olsa da[234] bir zararın sosyal olarak inşa edilmiş olması, onu daha az gerçekçi veya önemsiz hale getirmez. Bu noktada tüm tarafların yararına uygun bir çözümün varlığı ise belirsizdir.

Anonimlik söz konusu olduğunda elbette psikolojik sıkıntı yaşayacak olan sadece donör hücresiyle doğmuş olan çocuk değildir. Hücre sağlayan donör de esasında hem fiziksel hem ruhsal olarak ağır bir yükün altına girmektedir. Oosit donörü olan kadına genetik çocuğunu merak etmemesi, hiçbir şekilde onu görmemesi, böyle bir varlığı yok sayması yönünde baskı kurmak duygusal anlamda örselenmesine göz yummaktır. Bir kimseye fiziksel şiddet uygulayarak zarar vermek kadar onu duygusal şiddete maruz bırakmak da bir nevi zulümdür.[235]

KKTC'de Hücre, Doku ve Organ Donasyonunu Kontrol Eden İlkeler'in 26. maddesinin 2 ve 3. bentlerinde "Maddi kazanç veya başka herhangi bir menfaat için herhangi bir hücre ve/veya doku ve/veya organ donasyonunda bulunmak ve/veya bu konuda aracılık yapmak yasaktır" yazar. Bu nedenle de tüp bebek merkezleri donöre gönüllülük beyanı imzalatmaktadır. Bu beyanda üremeye yardımcı olmak amacıyla hiçbir maddi ve manevi karşılık beklemeksizin ve hiçbir yasal zorunluluk olmaksızın tamamen gönüllü verdiğini, gelecekte doğacak çocuklar üzerinde hiçbir şekilde annelik iddia etmeyeceğini taahhüt etmektedir. Röportaj yapıldığı sırada 4. kez donör olmaya giden Dilara, bunu sadece finansal ihtiyacı gerekçesiyle yaptığını, hücresiyle doğan çocuklarla ve alıcı aileyle karşılaşmaktan ve gördüğünde sarılma ihtiyacı hissedip ayrılamamaktan endişe ettiğini dile getirmiştir.[236] Elbette bu, bir kadın için duygusal olarak ağır bir yüktür. Ancak öte yandan kendi içinde bir çelişki barındırmaktadır. Zira üniversite öğrencisi genç bir kadın olarak çalışabileceği bir iş

[234] Brandt vd. ''The Donation and Sale of Human Eggs and Sperm''.
[235] Görgülü- Demir, "Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi -Dinî Perspektiften Bir Değerlendirme-", 22.
[236] Hürriyet, ''Hürriyet.com.tr'', (Erişim 01 Haziran 2025).

veya en azından eğitim sürecinde kendisini idare edebilecek bir burs bulması mümkündür. Üstelik aynı döngüyü dördüncü kez tekrarlanmasında alınan paranın kolay ve cazip görülmesinin etkisi muhakkaktır. O sebeple en azından bu donör üzerinden finansal ihtiyacın ve hücresinden doğan çocuklara duyulan merakın donörlerin masumiyeti için yeterli olmadığını düşünüyoruz.

2.1.4.2 Tıbbî Geçmiş

Anonim donasyonun yasaklanması için sunulan bir diğer neden, onun, donasyonla dünyaya gelen yavruların genetik tıbbî geçmişine dayanarak doğru sağlık kararları almasını engelleyecek olmasıdır. Bireyler biyolojik kökenleri hakkında bilgilendirilmezlerse, sosyal ailelerinin tıbbî geçmişinin kendilerini yansıttığı varsayımıyla yanlış tıbbî kararlar alma riskiyle karşı karşıya kalırlar. Ve bu bireyler donörle dünyaya geldikleri konusunda bilgilendirilseler bile, yine de başkalarının genel olarak erişebildiği tıbbî bilgilerin eksikliğinden mustarip olurlar. Donasyon sırasında tıbbî bilgilerin donörün anonimliğini koruyacak şekilde sağlanabileceği bir öneri olsa da doğuştan gelen hastalıklara ilişkin anlayışımız değiştikçe yeni bilgilerin daha da önemli hale gelebilir.[237]

Buna ek olarak, belirli tıbbî durumlar donörün hücresiyle gerçekleşen gebelik ve doğumdan uzun süre sonra ortaya çıkabilir. Bunun için de donörlerin tıbbî bilgilerini güncellemesi için bir sistem kurulabilir olmasına karşın bazıları böyle bir sistemin donör yardımıyla doğan bireylerin ihtiyaç duydukları tıbbî bilgileri zamanında almaları için çok zahmetli olacağını söylemiştir.[238]

Ancak, anonimliğin izin verilebilirliğini savunanlar, tıbbî geçmişin değerinin abartıldığını ve kişiselleştirilmiş tıbba doğru ilerledikçe, bunun, eski önemini yitireceğini savunuyorlar. Esasında, anonimliğe izin verilmemesini öneren bir

[237] Kimberly Leighton, "Analogies to Adoption in Arguments Against Anonymous Gamete Donation", *Family-Making*, ed. Françoise Baylis - Carolyn McLeod (Oxford University Press, 2014), 239-264.
[238] Glenn McGee vd., "Gamete Donation and Anonymity", *Human Reproduction* 16/10 (Ekim 2001), 2033-2036.

raporda İngiltere'nin Nuffield Biyoetik Konseyi, tıbbî çıkarların donör anonimliğini yasaklamak için tek başına yeterli bir gerekçe olmadığını belirtmiştir.[239]

2.1.4.3 Donörün Aile Üyelerinden Biri Olması

Oosit donasyonunın uygulanmaya başladığı erken dönemlerden itibaren özellikle kız kardeşler olmak üzere aile üyelerinin bağışladığı oositleri kullanmak yaygın ve kabul görmüş uygulamalar olmuştur. Bazı çiftler, ailenin çocuğa olan genetik bağlantısını koruduğu, ayrıca donasyondan yararlanmak için gereken maliyeti ve bekleme süresini azaltabileceği için anonim bir donör yerine bir aile üyesi kullanmayı tercih etmektedir. Donör sıkıntısının olduğu İngiltere veya donöre ödemenin yasadışı olduğu Kanada gibi yerlerde, oosit donasyonu için bir kız kardeş kullanmak bazı infertil çiftler için tek seçenek olabilmektedir. Aile içi oosit bağışları genellikle kızı ile anne veya yeğen ile teyze arasında olduğu gibi kuşaklar arası da yapılabilmektedir.

Özelde kuşaklar arası ve genel olarak tüm aile oosit döngülerinde başlıca problemli hususlardan biri, bilgilendirilmiş onam güvenliğinin sağlanmasıdır. Tüm taraflar, alıcı ebeveynlerden veya diğer aile üyelerinden her biri diğerinin haksız bir etkisi veya baskısı altında kalmadan özerk kararlar alabilmelidir. Bir arkadaş veya aile üyesi genellikle oosit donörü olmak için hiçbir ödeme kabul etmese de donasyon kararında etki altında olabilir. Donörün yeterince bilgilendirildiğinden ve prosedüre özgürce rıza gösterdiğinden emin olmak için özel dikkat gösterilmelidir. Gönüllülük konusundaki endişeler, özellikle kuşaklar arası donasyon söz konusu olduğunda hala ilgili aile üyesiyle birlikte yaşıyor olma yahut maddi yönden ona bağımlı olma ve bunun özerk karara olumsuz etki etmesi yönündedir.

Bilgilendirilmiş onam yalnızca serbestçe verildiğinde anlamlı olacağından, ilgili bir donör söz konusu olduğunda, konu üzerinde tartışma yürütenler, alıcı çift tarafından baskı altına alınabilecek adayları tespit etmeyi ve onları korumayı hedeflemektedir. Böyle bir durumda, donör adayı olmayan / olmak istemeyen kişinin, alıcı çiftle olan ilişkisini tehlikeye atmadan, özgürce kabul edilmemiş bir

[239] Brandt vd. ''The Donation and Sale of Human Eggs and Sperm''.

taahhütten çıkmasına yardımcı olmak için incelikle hareket etmek gerektiğini ifade ederler. Sperm donasyonunda olduğu gibi eşinin kararları üzerinde ona belirli bir etki sağlayacak olan tarafın onayını zorunlu görmeyenler olsa da alıcı ebeveyn adaylarının, ilişkilerinin çıkarları doğrultusunda, kararlarını eşleriyle paylaşmaya teşvik edilmesi önerilmiştir. Bu noktada donör ve alıcıların profesyonel bir danışmanlığa ihtiyaç duyacakları açıktır. Donörlere ve alıcılara danışmanlık yapmak, prensip olarak, onların duygularını netleştirmelerine yardımcı olmak, tüm yönlerin bilinip anlaşıldığını kontrol etmek hem donörün hem de alıcının almaya hazır oldukları kararla başa çıkma kapasitelerini değerlendirmek hususlarında gerçekleştirilir. Danışmanlık, donör ve alıcı için yukarıda belirtilen özel zorlukları içermeli ve özellikle anonimlik sorunuyla ilgili olmalıdır.[240]

Bu konuda ikinci endişe, ailenin olağan sosyal düzeninin bozulması ve aile ilişkilerinde karışıklıktır. Ancak, bir kız kardeşin veya kayınvalidenin donör olduğu kuşak içi aile donasyonlarında, deneyimlerin genellikle olumlu olduğunu ve donörlerin ailelerindeki sosyal rollerini sürdürdüklerini belirten araştırmalar da vardır. Bir kız kardeş oosit donörü olduğunda, hala bir teyze olarak görülmeye devam edebilir.[241] Ancak kız kardeşin eşinin spermi ile döllendiği göz önünde bulundurulduğunda yahut hatıra geldiğinde ortaya gayri ahlaki ve rencide edici durumların çıkması kuvvetle muhtemeldir. Özellikle kızdan anneye yapılan kuşaklar arası donasyon daha karmaşıktır ve ortaya çıkan ailelerin sağlığını değerlendiren hiçbir veri yoktur. Francis'in üreme etiğine dair çalışmasında aktardığı örnek ise selim fıtratın kabul edemeyeceği türdendir. Örnekte bir kız, annesine ve üvey babası için donör olarak oosit vermektedir ve onların bebek sahibi olmasını sağlamaktadır. Bu düzenlemenin bir parçası cinsel ilişki olmamasına rağmen, donörün üvey babasının çocuğuna yaptığı katkı ensest olarak algılanmaya açıktır. Bu daha sonra çocuk, donör ve üvey baba için rahatsız edici durumlara sebep olur. Böyle bir durumdan özellikle çocuğun ruh ve beden sağlığının uzun vadede nasıl etkileneceği ayrıca göz önünde bulundurulmalıdır. Bu düzenlemelere izin verilmesi bebek sahibi olması amaçlanan ebeveynlerin özerkliğine saygı gösterse de tüm tarafların

[240] Englert- Govaerts, "Oocyte Donation", 94.
[241] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 484.

çıkarlarının dikkate alındığından ve korunduğundan emin olmak için büyük özen gösterilmesi gerekir.[242]

Kardeşler ve ebeveynler gibi aile tarafından bilinen donörler daha az sorunlu gibi görünse de görüldüğü üzere çocuğun aile içindeki statüsüne ilişkin etik sorunlar ortaya çıkarmaktadır.[243]

2.1.5 Donöre Ödeme Yapılması

Donasyonun arz-talep piyasasına göre tanzim edilmesinin ve sağlanan hücrelere fiyat biçmenin ahlakiliği, sorgulanması gereken başat problemlerden biridir. Elbette, prensip olarak, biyolojik materyal için ödeme yapılmaması savunulmaktadır. Donörler, dayanışmanın bir göstergesi olarak, diğer insanların ve toplumun iyiliği için fedakâr olmaya teşvik edilmektedir. Ancak donasyonun birtakım riskler ve rahatsızlıklar barındırması nedeniyle donörlerin hücrelerinin karşılığı olarak değilse de harcanan zamanları, katlandıkları rahatsızlıklar ve riskler için tazmin edilmeleri gerektiği savunulmaktadır.

Konuya ilişkin çalışmasında Ezeome donörlere ödenen tazmin için birtakım şartlar sıralamış ve ödemenin etik uygunluğunu bunlara bağlamıştır: Ona göre ödenen tazmin fahiş bir miktar olmamalı, böylece aşırı kar elde edilmemeli, ücret almayan donörleri caydırıcı olmamalı, donasyon yapmayacak olanları cezbetmemeli veya donasyonun güvenliğiyle ilgili sorunlara yol açacak kadar az olmamalı veya donörün sosyo-ekonomik durumunu ve bilgisizliğini sömürücü nitelikte olmamalıdır. Eleştirmenler, donöre ödenen tazminin düşük miktarda olmasının arzı azalttığını, çünkü daha az kadının donasyon yapmakla ilgilendiğini ve bunun da doktorlar ve hastalar için fiyatları artırdığını söylemektedirler.[244] Bu eleştirmenler etik hedeflere, geliştirilmiş bilgilendirilmiş onam, oosit donörü olmak isteyenleri işe alma ve onlara daha iyi danışmanlık ve tarama yapılması yoluyla daha iyi ulaşılabileceğini savunmaktadırlar.[245] Ezeome'nin sıraladığı şartlar ne yazık ki gerçeğe uygun

[242] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 484-485.
[243] Ezeome, "Gamete Donation", 126.
[244] Kenney- McGowan, "Egg Donation Compensation", 18.
[245] Ezeome, "Gamete Donation", 128.

düşmeyen bir ütopya niteliğindedir. Zira farklı başlıklar altında bahsettiğimiz üzere küresel çapta donörler ağırlıklı olarak ekonomik yönden zayıf, donasyon prosedürlerini ve risklerini yeterince kavrayamayacak ya da önemsemeyecek düzeyde bilgisiz kadınlardan oluşmaktadır. Çalışmalar İngiltere, İsrail gibi ülkelerde, donör azlığı sebebiyle daha fazla kadını cezbetmek için ödenen miktarın arttırıldığından söz etmektedir.[246] Piyasa değerine göre ödenen ücretlerin düşmesini sağlamak amacıyla daha çok kadını donör olmaya teşvik etmek onları araçsallaştırmaktan başka bir şey değildir.

Çoğu insan için kişiliğine ilişkin, kendinden parça taşıyan bir şeye piyasa değeri yüklemek insan onurunu zedeleyicidir. Oosit donasyonu doğurganlık tedavisinde uzun yıllar uygulanmasına rağmen, sağlıklı ve doğurgan kadınlarda yumurtalık uyarımı ve oosit toplamanın uzun vadeli etkileri hakkında yeterli veri bulunmamaktadır. Bu kadınların donasyon prosedürleri sırasında ve sonrasında yaşadıkları riskleri ve rahatsızlıkları göz önünde bulundurarak, katkıları için iyi bir ücret ödenmesinin ve kayıplarının fazlasıyla telafi edilmesinin adalet meselesi olduğu savunularak, esas hiçbir ödeme yapmamanın donörün fedakarlığına saygısızlık olduğu da söylenmektedir.[247] Ancak tazmin konusunda sınırsız bir ödeme kabul edildiğinde donörü cezbetme, onun bedenini sömürme ve oosit metalaştırması, öjeni riskiyle oosit döngülerinin o zaman nasıl bir hal alacağı konusunda ortaya çıkacak sorulara bu savlar bir cevap olmamaktadır.[248]

Oositlerin, ticaretin ötesinde olduğu ve bir emtia olarak alınıp satılmaması gerektiği neredeyse evrensel bir ideal olarak dillendirilmektedir.[249] Ancak araştırmalar realitenin bu idealden uzak olduğunu göstermektedir. Donörlere ödeme yapılmasına yönelik yaklaşımlar, her ülkedeki denetim ve düzenlemelere bağlı olarak ülkeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir.[250] KKTC'de bir tüp bebek kliniği tarafından donör olan üniversite öğrencilerine döngü başı 3700 euro ödendiği

[246] Kenney- McGowan, "Egg Donation Compensation", 18-19.
[247] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 479.
[248] Ezeome, "Gamete Donation", 128.
[249] Kenney- McGowan, "Egg Donation Compensation", 15.
[250] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 479.

bilinmektedir.[251] Ancak alıcıdan, donöre verileceği söylenerek alınan yüksek meblağların gerçekte ne kadarının ödendiği ise ciddi bir soru işaretidir.

ABD'nin hemen hemen tüm eyaletlerinde, oosit donörlerine ödeme yapılması, onların çaba ve zamanlarının karşılanması yönündeki ahlaki gereklilik ile meşru kabul edilmektedir. ABD'deki donörlerin Amerikan toplumunun orta ve fakir sınıflarından geldiği gerçeği göz önüne alınarak bunun insan hücrelerinin ticarileşmesi anlamına geldiğini savunanlar da vardır. İnsan vücudundan elde edilen parçaların ticarileştirilmemesi ve insan onuruna saygı gösterilmesi gerektiği gerçeğinin yanı sıra donörlerin yüksek bir kazanç sağlamak, alıcıların ise ödeme yükünü hafif tutmak için sağlık kurallarını ihlal etme riskleri yüksektir.

Bazı ülkeler, etik dışı kabul ettikleri parasal tazmin yerine, infertilite tedavisi bağlamında karşılıklı *hizmet değişimi* adıyla bir sistem uygulanmaktadır. Bu uygulamada oositlerini başkasına vermeyi kabul edenler, kendi tedavileri için indirim alarak daha az ödeme yapmaktadır. [252] Ancak burada fikrimizce, donörün aldığı ödeme kadar problemli ve çirkin görülmesi gereken başka bir sorun vardır: Bebek sahibi olmak için tedaviye ihtiyaç duyan ve belki maddi gücü oldukça sınırlı olan birinin durumundan yararlanmak.

Englert'e göre donörlerin hiçbir mali masrafının tazmin edilmemesini savunan diğer uç nokta da pek savunulabilir değildir: Oosit donörü zaman harcamakta, sağlığıyla ilintili bir prosedüre tabi tutulmaktadır. Bunlar telafi edilmediği takdirde, sömürü olarak değerlendirilebilecek maliyetlere katlanılmaktadır. Ayrıca oosit donörü, eyleminden dolayı ödüllendirilmedir. Englert'e göre abartılı olmadığı sürece donörü parasal olarak ödüllendirmek etik açıdan kabul edilebilirdir. Hiçbir ödeme yapılmaması donör sayısının düşmesine ve oosit hücrelerinin karaborsa ticaretine dönüşmesine sebebiyet verir.[253] Bu etik olarak makul bir ödemeden daha kötü bir durumdur. Bu ve benzeri görüşler önemli bir noktayı gözden kaçırmaları sebebiyle eleştiriye açıktır: Donör azlığı sebebiyle

[251] K1, Kişisel Görüşme,17.09.2024.
[252] Ezeome, "Gamete Donation", 128.
[253] Englert, "Oocyte Donation", 2354. , Kenney- McGowan, "Egg Donation Compensation", 18.

fiyatların yüksek olması ya da oosit döngülerinin karaborsaya düşecek olması ödeme yapmak suretiyle kadınları ticari bir meta haline getirmeyi haklı çıkarmamalıdır.

Pratikte alıcı aileden temin edilen miktarın adı konmasa dahi donörün hücresine mukabil sayılabilecek bir niteliktedir. Bu da olayı bir nevi satım akdine benzetmektedir. Organların satışının ve insanın saygınlığını İslâm hukukundaki yerine üçüncü bölümde ayrıca değineceğiz. Şimdi bu başlık altında da değindiğimiz bir konu olan donörün maruz kaldığı riskleri incelemeyi uygun görüyoruz.

2.1.6. Donörün Maruz Kaldığı Zararlar ve Riskler

2.1.6.1. Sağlık Riskleri

Oosit donasyonunda belirgin sorunlardan biri donörlerin maruz kaldığı zararlar ve risklerdir. Sperm donasyonu söz konusu olduğunda fiziksel riskler ihmal edilebilir düzeydedir. Çalışmaları ifadesine göre bir erkeğin, hayatı boyunca yüzlerce kez sperm donörü olması mümkündür. Oosit donörleri için durum bu kadar kolay değildir. Onları hücrelerinden yüzlerce çocuk üretmek mümkün değildir. Sperm donörlerinin aksine, bu kadınların donasyon sayısı bir veya iki gibi az sayıda olsa bile onlar ihmal edilemeyecek fiziksel risklerle karşı karşıyadırlar[254]

Oosit donörü uzun ve sancılı bir enjeksiyon sürecinden geçmekte ve daha sonra hormon yüklemesiyle olgunlaştırılan oositleri almak için genellikle anestezi altında cerrahi bir operasyona maruz bırakılmaktadır.[255] Oositler genellikle birden fazla alıcı arasında bölündüğünden, elde edilecek oosit sayısını ve verimi en üst düzeye çıkarmak için donör yumurtalıkları yoğun bir şekilde uyarılır.[256] Bu operasyonların merdiven altı olarak nitelendirilebilecek, hijyenik olmayan ortamlarda ve şartlarda çıkarılmış olmasının donör sağlığı için oluşturduğu risk bir yana, en yaygın ve ciddi risk, doğurganlık ilaçlarına fazla reaksiyon göstererek büyük ölçüde büyümüş yumurtalıklara, karın boşluğuna sıvı kaymasına ve vasküler

[254] Brandt vd., "The Donation and Sale of Human Eggs and Sperm".
[255] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 479.
[256] Melnick- Rosenwaks, "Oocyte Donation", 990.

boşluğun dehidrasyonuna (sıvısız kalmasına) yol açabileceği yumurtalık hiperstimülasyon sendromudur.[257]

Öte yandan yabancı ülkelerden gelen donörlerin kaynak olarak kullanılması durumunda tıp uzmanları, yerel patent yasalarının ihlali nedeniyle veya bu tür ilaçların Avrupa Birliği güvenlik standartlarını karşılamaması nedeniyle kendi ülkelerinde yasaklanmış olan daha ucuz jenerik doğurganlık ilaçlarını kullanabilirler. Dolayısıyla bu tür düşük kaliteli ilaçlar, yabancı donörlerde oosit döngüsü için yurtdışına çıkmadan önce hücre üretimini artırmak için kullanılabilir. Dahası, oosit donörü ve alıcısı farklı milletlerden olduğunda, uluslararası sınırlar arasında farklı etik standartlar sorun haline gelir. Donörlere, donasyonun beklenen uzun ve kısa vadeli riskleri konusunda yeterli bir danışmanlık yapılması zorunludur.[258]

Zarar vermeme ve yararlı olma ilkeleri, oosit donasyonu prosedürlerinin infertil hastanın sağlığını iyileştirmek ve donöre zarar vermemek gayesiyle yapılmasını gerektirir.[259] Ancak, kendilerine klinik bir faydası ve gerekliliği olmayan invaziv bir cerrahi prosedürün risklerine maruz kalan donörler açısından, yapılan işlemleri altında iyi niyet aramak güçtür. Ezeome, ileri yaşta ve infertil bir hastanın yararına genç ve sağlıklı bir donörü riskli işlemlere maruz bırakmanın haklı olup olmadığına karar verme sorumluluğunun, doktorlara ve yasama organlarına ait olduğunu söylemiştir.[260]

ASRM, oosit donörlerine verilen hormon ilaçları üzerinde daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğunu kabul etmektedir. Endişe verici olan başka bir durum da yumurtalık uyarım rejimlerinden kullanılan bu ilaçları meme kanseriyle ilişkilendiren klinik raporların artan sıklığıdır. Uygulanan ilaç ve prosedürden kaynaklı donörde ortaya çıkabilecek diğer komplikasyonlar arasında aşırı uyarılmış yumurtalıklar, yumurtalıklarda travma, yırtıklar, enfeksiyon ve doğurganlığını yitirerek hayat boyu infertil kalma yer alır. Üstelik donörlerin, prosedürlerin riskleri hakkında hiçbir

[257] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 481.
[258] Boon Chin Heng, "Ethical Issues in Paying for Long-Distance Travel and Accommodation Expenses of Oocyte Donors", *Reproductive BioMedicine Online* 11/5 (Ocak 2005), 552-553, 552.
[259] Ezeome, "Gamete Donation", 129.
[260] Ezeome, "Gamete Donation", 130.

zaman bilgi sahibi olmadıklarını veya bunlara rıza göstermediklerini veya riskleri bilmelerine rağmen asla rıza göstermediklerini kanıtlamadıkları sürece, bu prosedürlerden kaynaklanabilecek kısa ve uzun vadeli komplikasyonlar için tazminat talep etme hakları yoktur. Söz konusu riskleri bilmenin rıza anlamına gelmemesi gereken bu durumlarda[261] ‘‘zarar vermeme’’ ilkesinin gözetilmediği açıktır.

Carte Blanche'nin "hiçbir şey bilmeyen ve ajansların onları kurban seçtiğinden şüphelenmeyen genç kızlar" olarak nitelediği oosit donörleri, iyilik yapmak ve ihtiyacı olan bir aile için donasyon yapmak gibi saf bir gaye ile ikna edilmişken kendilerini yüksek dozda hormon aşılanırken ve hücrelerini kirli ameliyathanelerde, hijyenik olmayan koşullarda çıkarılmış halde bulmuşlardır. Bunun da bir gün çocuk sahibi olma yetenekleri için uzun vadeli zararlara yol açmış olması kuvvetle muhtemeldir. Üstelik kullanılan ilaçların durumu da bir muammadır. Blanche bir ajans kurbanı donörün ifadelerini şöyle aktarmaktadır: ‘‘Buraya bir kahraman olarak girdim ve bir kurban bıraktım. Kelimenin tam anlamıyla sahip olduğum her şey için beni hasat ettiler.’’[262]

Oosit rezervinin birden fazla tekrarlanan donasyon döngüsünden etkilenmediğini öne sürülse de tekrarlayan döngülerin gelecekte bir donörün kanser riskini artırmayacağı veya nihai doğurganlığını azaltmayacağı konusunda herhangi bir güvence yoktur. Aksine araştırmalar donörlere uygulanan prosedürlerin nadir de olsa ciddi komplikasyonlara sebep olabileceğini ve tekrarlanan döngülerin riskleri artırdığını söylemektedir.[263] ASMR donörlerin daha fazla ücret almak için döngüleri hakkında yanıltıcı bilgi verip fazladan risk almamaları için ödeme miktarının 10.000 USD üzerinde olmamasını önermektedir.[264] Ancak ekonomik durumu zayıf olup bu miktardan daha azını bile kabul edecek durumda olanların nasıl korunacağı muammadır.

---

[261] Ezeome, "Gamete Donation", 130.

[262] Pande- Moll, "Gendered Bio-Responsibilities and Travelling Egg Providers from South Africa". 27.

[263] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, Mona vd., "Medical and Ethical Issues Regarding Egg Sharing and Egg Donation", 23.

[264] Kenney- McGowan, "Egg Donation Compensation", 20.

Donör olan genç kadınların bir kısmından donasyonda bulunduğu klinik tarafından uygun bilgilendirilmiş onam alınmış olabilir, ancak daha önce de ifade edildiği gibi donasyonun ne olduğu konusunda bilgilendirilmemiş yahut onu anlamamış donörler de az değildir. Francis, doğurganlık programlarının, donör adaylarının donasyon sürecini ve onun muhtemel risklerini tam olarak anladığından emin olmak için uygun zamanı ve özeni göstermesi gerektiğini yazmıştır. İdeal olarak hem donör hem de alıcılar yeterince bilgilendirilmeli ve her iki taraftan da onam alınmalıdır. Yeterli bilgilendirilmiş onam, oosit donörlerinin donasyon ajanslarına işe alım süreciyle başlamalıdır.[265] Fakat açıklamalarımızdan anlaşılacağı üzere pratikte uygulanan döngülerde donörlerin sağlığı yeteri kadar önemsenmemekte ve onlara durum yeteri kadar açıklanmamaktadır. Olası tüm riskler detaylı bir şekilde anlatıldığında donör adayı kuvvetle muhtemel vazgeçeceğinden bu işten kar elde eden ve yararlanan hiç kimse bunu istemeyecektir.

ASMR'ye bağlı Etik Komitesi oosit donörlerine ödenecek mali tazmin hakkındaki açıklamasında, reklamlarda mali veya diğer faydalar belirtilirse, risklerin ve yüklerin varlığının da beyan edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ancak Craiglist'te 435 oosit donörü işe alım ilanının incelendiği bir ankette, ilanların %97'si faydaları sıralarken, bu faydaları sıralayan ilanların %84'ü herhangi bir riskten bahsetmemiştir. Oosit donörlerini çevrimiçi olarak işe alan klinikler ve ajanslar üzerinde yapılan bir çalışmada, %44'ünün kısa vadeli risklerden bahsettiği, ancak yalnızca %23'ünün psikolojik riskten bahsettiği ve yalnızca %8'inin gelecekteki doğurganlık için olası bir riskten bahsettiği bildirilmiştir. Yönergelere aykırı olan bu durum, donör adaylarını rıza sürecine girmeye ve prosedürle ilişkili riskleri göz ardı etmeye itebilir.[266]

Oosit hücresini verecek kadının hücre kalitesini artırmak ve adet döngüsünü alıcıyla senkronize etmek adına ona hormon yüklemesinde bulunarak çeşitli cerrahi işlemlerle sağlıklarını riske sokmak her şeyden önce evrensel "canın korunması"

[265] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 479.
[266] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 479.

ilkesiyle çelişmektedir.[267] İslâm hukukunda var olan "Zarar vermek ve zarara karşılık zarar vermek yoktur", "Zarar izâle olunur." küllî kâideleri gereğince fıkhi düşüncede zararın önlenmesi önceliklidir. Eğer zarardan emin olunursa elde edilmesi istenen ve dinen kabul edilen bir maslahat varsa onun için çaba gösterilebilir. Oosit donasyonu esnasında uygulanan işlemler sonucunda oluşabilecek potansiyel zararlar[268] ve tıbbî endikasyonlar canın muhafazası ve zarar vermeme ilkesi gereğince fıkhen tecviz edilemez.

2.1.6.2. Sömürü

Oosit donasyonuyla ilgili etik endişelerden birisi donörlerin bedenlerinin sömürülmüş olmasıdır. İkinci ve bununla bağlantılı olan bir diğer endişe de ekonomik baskıların ve özellikle nispeten kaynak fakiri ülkelerden gelen kadınlar için gelir elde etmenin alternatif yollarının olmamasının oosit donörlerinin çaresizliği sebebiyle kararlarının zoraki ve baskı altında verilmiş olma durumudur.[269]

Bir oosit donörü veya taşıyıcı anne bulmak veya hatta hastaları üreme klinikleriyle eşleştirmek için ajanslar mevcuttur. Bu ajanslar hizmetleri için ayrı -bazen ince örtülü rüşvet planları olarak- genellikle önemli miktarda ücretler almaktadırlar. Lisanslı olmamaları ve bir denetimden geçmemeleri de ayrıca bir problemdir. Dolayısıyla, üreme turizmi söz konusu olduğunda ajansların yalnızca elde edecekleri kârı düşündüklerini ve tüm boşluklardan yararlandıklarını söylemek yanlış olmaz.[270] Donör oositlerinin satışının ve satın alınmasının yasak olduğu birçok ülkede, parasal ödeme yerine potansiyel oosit donörlerini ikna etmek için ücretsiz uçak biletleri ve otel konaklamalarının kullanılması donör ajansları tarafından sıklıkla istismar edilen bir yasal boşluktur. Zevk almak veya ufkunu genişletmek için seyahat etmek, farklı sosyo-ekonomik kökenden gelen gençler için bu yöntem son derece cazip olabilmektedir. Bu nedenle, genç kadınlara ücretsiz seyahat ve

[267] Görgülü- Demir, "Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi -Dinî Perspektiften Bir Değerlendirme-", 20.
[268] Ülfet Görgülü- Fatma Zehra Özaslan, "Üç Ebeveynli Bebek: Mitokondri Değiştirme Yönteminin Fıkhi Açıdan İncelenmesi", *Hitit İlahiyat Dergisi* 23/1 (30 Haziran 2024), 336-352, 348.
[269] Pande- Moll, "Gendered Bio-Responsibilities and Travelling Egg Providers from South Africa", 24.
[270] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 493.

konaklama imkânı sunarak oosit donörü olmaya ikna etmek ahlaki açıdan kınanacak bir davranıştır.[271]

Böyle bir sistem ne yazık ki bazı tıp profesyonellerinin istismarına da açıktır. Özel doğurganlık klinikleri, hastaları çekmek için oosit donörlerinden kaynak sağlayabilir. Oosit donörüne hiçbir ücret ödenmese dahi, tıp uzmanı infertil hastaların tedavisinden azımsanmayacak bir kar elde edebilir.[272] Nitekim araştırmalar oosit donasyonundan yararlanmak isteyenlerin ödediği ücreti ve oosit donörlerinin verdiği hücrelerin ticarileşmesinden, bunun üzerinden kliniklerin kar elde etmesinden duyduğu endişeyi ve rahatsızlığı ortaya koymaktadır.[273] Açıkça görülmektedir ki konuya dair bilgisizliği ve sosyo-ekonomik şartlarından ötürü iradesi ipotek edilen donörler bir tür araçsallaştırma ve ‘‘insandışı’’laştırmaya maruz kalmaktadır.[274] Hindistan gibi donasyonun sıkı bir düzenlemeye tâbî olmadığı ülkelerde donör adayları sağladığı oositler karşılığı yerel ekonomideki diğer iş imkânlarından elde edeceği gelirden çok daha fazlasını elde edebilmektedir. Bu durum küresel üreme pazarında gelir seviyesi düşük sınıfların cüzî miktarlarla sömürülmesini adeta teşvik etmektedir.[275]

Pfeffer’e göre oosit donasyonunun küresel çaptaki kullanımı düşünüldüğünde buna yasal olarak izin veren ülkelerin donörleri korumaya yönelik önlemler almasının gerekliliği açıktır. Ancak oosit donasyonu konusunda yapılan düzenlemeler donörleri koruma konusunda yetersiz görünmektedir. Ödenecek tazmin konusu da hukuken tutarsızlığa yol açmaktadır. Uluslararası kuruluşlar, ulus devletlerin insan böbreklerinde ticareti düzenleme biçimindeki tutarsızlıkların organ nakli turizminin ekmeğine yağ sürdüğünü savunmuş ve hem organ ithal eden hem de organ ihraç eden ülkelerin hükümetlerini defalarca böbrekler için nakit alışverişini suç saymaya teşvik etmişlerdir. Fakat aynı kuruluşlar, doğurganlık turizmini döndüren oosit ticaretinin düzenlenmesindeki tutarsızlıklar konusunda sessiz kalmayı

[271] Heng, “Ethical Issues in Paying for Oocyte Donors”, 552.
[272] Heng, “Ethical Issues in Paying for Oocyte Donors”, 552.
[273] Lafuente-Funes vd., “Egg Donation in the Age of Vitrification”, 270.
[274] Banu Açıkgöz, “İnsanın İnsana Ettiği: İnsandışılaştırma”, *Çalışma ve Toplum* 3/82 (31 Temmuz 2024), 963-992, 965,966.
[275] Kenney- McGowan, “Egg Donation Compensation”, 16-17.

seçmişlerdir. Örneğin, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler, organ, doku ve hücre kaçakçılığı ve organların alınması amacıyla insan kaçakçılığında, embriyoları ve gametleri analizden özellikle çıkarmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), insan vücudunun parçalarının ticaretine itirazlarını ortaya koyan, ancak özellikle gametleri, yumurtalık ve testis dokusunu hariç tutan insan hücre, doku ve organ nakli ile ilgili ‘‘Yol Gösterici’’ ilkelerinde aynı şeyi yapmıştır. Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler Raporu, insan vücudu parçalarının küresel ticareti için kadınların bedenlerinin erkeklerinkinden daha savunmasız olduğunu kabul etmekte, ancak şaşırtıcı bir şekilde oosit satıcılarını analizin dışında tutmaktadır. Öyleyse neden organ nakli turizmi ve doğurganlık turizminde farklı ilkelere izin verilmektedir?[276]

Örneğin, ABD'de, ‘‘Ivy League’’ üniversitelerine giden genç ve çekici, beyaz tenli oosit donörleri, diğer donörlerden daha yüksek bir ücret talep edebilirler ve yüksek miktarlarda ödeme yapmaya gücü yeten herkes bu hücrelere erişebilir. Fiziksel özellikler üzerinden yapılan bu tür kar devşirmeleri oositlerin ticari bir meta olarak sömürülmesi demektir.[277] Oysa insanların kendisinden yaratıldığı benzersiz yapı taşları olan üreme hücrelerinin pazarda değişen fiyatlara konu olması insan üremesinin ve aile inşasının anlamını değersizleştirir. Cynthia Cohen'e göre atalardan alınan genetik özelliklerin bu şekilde ücrete konu olması, genetik yapı itibariyle birbirine şimdi sıkı bağlı olan ebeveynliğin ve çocuğun satılması anlamına gelmektedir.[278]

Peki sürekli ölen veya adet döngüsünün sonunda vücuttan atılan oositler ne derecede saygındır?[279] Bu soruya materyalist bir zeminde cevap bulmak güçtür. İnsana ve onun her bir cüzüne ancak onu yaratan ve hükümler koyan bir yaratıcının varlığı kabul edildiğinde hak ettiği değer ve anlam yüklenebilir.

[276] Pfeffer, “Eggs-Ploiting Women”, 634.
[277] Brandt vd., “The Donation and Sale of Human Eggs and Sperm”.
[278] Kenney- McGowan, “Egg Donation Compensation”, 17.
[279] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 493.

2.1.6.3. Oosit Paylaşımı

İngiltere gibi bazı ülkeler donöre ödeme yapılmasını yasaklamakta veya kesin bir şekilde sınırlandırmaktadır, ancak infertilite tedavisi gören ve düşük ücret karşılığında oositlerini paylaşmayı kabul eden kadınların indirimli tedavi hizmetleri almalarına izin verilmektedir. Örneğin İngiltere, donörlere yapılan ödemeleri 750 £ (yaklaşık 900 ABD doları) ile sınırlandırmakta ve buna karşın infertilite tedavisi kapsamında oosit paylaşanların kendi tedavi maliyetleri oldukça düşmektedir. Bu şekilde yapılan oosit ‘‘paylaşımı’’ lehine sunulan temel argüman, ‘‘paylaşanların’’ ücretli veya başka türlü bir karşılıkla donör olanlara göre daha az ek zarar ve/veya riske maruz kalmalarıdır. Çünkü devam eden tedavinin bir parçası olarak gerekli müdahalelerin çoğundan her halükârda geçmeleri gerekmektedir. Bu sebeple donörleri fazladan risk almaya teşvik etmenin etik olmayacağından ve de finansal teşvikler donörün onamına olumsuz etki edeceğinden, diğer her şey eşit olduğu takdirde oosit paylaşımını teşvik etmenin donör olmaya teşvik etmekten ahlaki açıdan daha az sorunlu olduğu kabul edilmiştir. İran’daki oosit donasyonunu ele alan bir çalışmada da oosit paylaşımının, motivasyon itibarıyla İslâm dinine daha uygun olduğu düşünülerek toplum nezdinde daha makbul görüldüğü yer almıştır.[280]

Gösterilen nedenler, oosit paylaşımını tercih etmek için ilk bakışta makul bir sebep gibi vehmedilse de birkaç noktaya dikkat çekmek gerekir. İlk olarak, oosit paylaşması istenen/hedeflenen kişiler birtakım risklere maruz kalabilir: Örneğin, çok fazla kullanılabilir oosit hücresi olmayan yaşlı kadınlar, henüz kullanılmayan hücrelerini vererek çocuk sahibi olma şanslarını azaltabilir. Yahut ticarileşme kapsamında daha çok oosit elde etmek için fazladan hormon yüklemesi yapılabilir. İkinci olarak ve benzer şekilde, onamda verilen rızaya ilişkin endişeler, oosit paylaşanlar için oosit satıcılarına olduğu kadar güçlü bir şekilde geçerlidir. Nitekim araştırmalar IVF tedavilerinin devlet tarafından karşılandığı durumlarda oosit paylaşımının azaldığını söylemektedir.[281] Daha önce ifade ettiğimiz gibi bu uygulama

[280] Mona vd., “Medical and Ethical Issues Regarding Egg Sharing and Egg Donation”, 21.
[281] Kenney- McGowan, “Egg Donation Compensation”, 18.

bebek sahibi olmak için tedaviye ihtiyaç duyan birinin zor durumunu istismar niteliğindedir.

Oosit paylaşımına oosit satışından daha olumlu yaklaşanların diğer bir dayanağı oosit paylaşanların motivasyonlarının genellikle donörlerin veya ajansların motivasyonlarından ahlaki olarak daha masum olduğudur. Özellikle, donasyon karşılığında ücret alanların genellikle para arzusuyla motive oldukları, oosit paylaşanların ise kısmen potansiyel alıcılarla dayanışma duygusuyla hareket ettikleri ifade edilmiştir. Hem paylaşan hem de alıcı benzer pozisyonlardadır. Her ikisi de çocuk sahibi olmak için infertilite tedavisi hizmetlerine ihtiyaç duymakta ve bunu istemektedir. Ancak, bu argümanın gerçekten de ayni yardımların (tedavi hizmetlerinde indirimin) ve parasal ödülün farklı muamele görmesini haklı çıkarıp çıkarmadığı tartışmaya açıktır. HFEA'nın belirttiği gibi, literatürdeki çalışmalar hem donörlerin hem de paylaşanların karışık motivasyonlara sahip olabileceğini göstermektedir. Oosit paylaşanların bazısı esas olarak dayanışma duygularıyla motive olurken, diğerleri indirim kazanmakla daha fazla ilgilenebilir. Tersine, bazı ücretli donörler sadece para için yaparken, yakın arkadaşları veya akrabaları doğurganlık sorunları yaşayanlar ya da kendi sağlık sorunları olan vb. kimseler dayanışma duyguları nedeniyle daha fedakâr duygularla oositini vermeye meyledebilir. Nihayetinde, tüm oosit paylaşanların dayanışma duygularıyla motive olduğu veya tüm ücretli donörlerin bu duyguya sahip olmayacağı keskin çizgilerle belirlenemez ve tartışmaya açık bir konudur.[282] Kanaatimizce her ne kadar literatürde paylaşma olarak ifade edilse de karşılığında ister ücret ister indirim alınsın, bir kadının bedenini sömürme ve onun zor durumundan yararlanma açısından her iki tür de ahlaken kusurludur. Donörlere ilişkin etik tartışma konularından sonra oosit donasyonunun alıcılara ve donasyonla doğan çocuklara temas eden başlıklarına ve problemli noktalarına değinmemiz uygun olacaktır.

2.2. Alıcılara İlişkin Tartışmalar

Oosit donasyonu, üreme sürecine katılan taraflar ve dünyaya gelen çocuk arasında komplike ilişkiler ve çıkar çatışmaları doğurmaktadır. Bir yanda sağlığı,

[282] Brandt vd., "The Donation and Sale of Human Eggs and Sperm".

beden mahremiyeti göz ardı edilen, ücret karşılığı adeta ticari bir kaynak olarak sömürülen yahut buna kendi rıza gösteren donörlerin çıkarları söz konusu iken, alıcının donörden düzenli olarak sağlık verilerini paylaşması, alıcı tarafından istenmeyecek bir müdahale ile alıcı ailenin ve çocuğun hayatını etkilememesi noktasında çıkarının olduğundan söz edilmektedir. Öte yandan alıcının geleneksel ve standart kabul edilenin dışında bir cinsel eğilimi olması yahut bekar olması da çocuğun aile şefkati ve terbiyesiyle büyüme hususundaki çıkarını ihlal etmektedir. Bu başlık altında sırasıyla alıcı ve çocuğun yararına ilişkin konular ele alınacaktır.

2.2.1. Alıcıların Çıkarlarına Dair

Üreme etiği üzerinde tartışma yürütenlere göre alıcıların sağlıklı çocuklara kavuşma ve karmaşıklıktan uzak bir yetiştirme durumuna sahip olma konusunda çıkarları vardır. Bu da kullandıkları gametlerde bir dereceye kadar seçim yapmak isteyecekleri ve dolayısıyla donör hakkında mevcut olan bilgileri isteyecekleri anlamına gelmektedir. Ayrıca, donörün daha sonra yapabileceği herhangi bir müdahaleden korunmak isteyeceklerdir.[283]

Alıcılar, sağlıklı yavrulara sahip olmak ve donörle değerlerine ve aile anlayışlarına en uygun ilişki türünü kurmayı isterler. Bazıları için bu, donörü ile temas olmaması anlamına gelirken, diğerleri donör, alıcı ve sonuçta ortaya çıkan yavrular arasında bir dereceye kadar teması tercih edebilir.

Alıcılar, donörlerin aile ve kişisel sağlık geçmişlerine ilgi duymanın yanı sıra, yavruların sağlığını ve refahını etkileyebilecek davranışlar hakkında bilgi sahibi olmayı da isteyebilirler. Donasyon sonucunda doğan çocukların sağlığıyla ilgili olabilecek değişiklikler hakkında donörlerden sağlık durumuna ilişkin güncellemeler de talep edebilirler. Ancak alıcıların bu noktada böyle bir yararı ve çıkarı olduğunu kabul ettiğimizde, donörlerin kişisel mahremiyetini ve özel bilgilerini koruma noktasındaki yararı ve hakkı ihmal ve ihlal edilmiş olacaktır. ASMR'ye göre donörler ve alıcılar arasında bu çatışan yararlar noktasında bir uzlaşı sağlanamasa

[283] Ethics Committee of the American Society for Reproductive Medicine, "Interests, Obligations, and Rights in Gamete Donation: A Committee Opinion", *Fertility and Sterility* 102/3 (01 Eylül 2014), 675-681, 676.

bile alıcıların ve doğurganlık programlarının, donörlerden sağlık geçmişleri ve çocuk sağlığı ile ilgili konulara dair beyanlarında dürüst ve açık sözlü olmasını bekleme hakları vardır. Bir kişinin tıbbî ve genetik durumu, alıcıların bir donör hücresini kabul etme istekliliğini etkileyeceğinden ve doğacak çocuğun sağlığını etkileyeceğinden, donörlerin tıbbî ve sosyal geçmişleri hakkında dürüst olmaları esastır, böylece onların donör kabul edilmesini engelleyecek faktörler bilinebilir. Donörlerin hem alıcıların hem de yavruların sağlığı ile ilgili olabilecek bilgileri sağlama sorumluluğu olduğunu kabul eden ASMR, alıcıların ve çocukların yararı için donörleri genetik olarak tarama sorumluluğunun kliniklerde ve doğurganlık programlarında olduğunu söylemektedir.[284]

İslâm hukukunda bir yararın ve maslahatın varlığından söz edilebilmesi için onun şer'î bir delille desteklenmiş olması, varlığından emin olunması, maslahatın genel ve makul olması gerekmektedir.[285] İslâm hukuku açısından değerlendirdiğimizde alıcılara tanımlanan bu yararlar İslâm Hukuk felsefesinde itibara alınan (el-mesâlihu'l-mu'tebere) yararlardan olmadığını görüyoruz. Dolayısıyla ne kliniklerin ne de alıcıların donörün sağlığını riske atmayı mübah kılacakları bir maslahat söz konusu değildir. Donörün çoğunlukla yeterli bilgilendirilmiş onamı alınmadan türlü risklere maruz kaldığı gerçeği göz önüne alındığında alıcının yararına ve çıkarına tanımlanan hak gerçekçi ve adil görünmemektedir. Zira ortada çatışan donör ve alıcı yararı söz konusudur. Fıkhın küllî kaidelerinden bilindiği üzere iki yarar müteârız olduğunda daha üstün olanı tercih ve takdim edilir.[286] Dolayısıyla burada alıcının kanaatimizce vehmî olan yararı kabul edilse bile donörün canını ve bedenini koruma noktasındaki yararı önceliklidir.

2.2.3 Eşcinsel ve Bekar Bireylerin Oosit Donayonundan Yararlanması

Oosit donasyonunun tek kullanım alanı biyolojik sorunlar sebebiyle infertilite yaşayan heteroseksüel çiftlerin üremesi değildir. Örneğin çocuk isteyen ancak

[284] Ethics Committee of the American Society for Reproductive Medicine, "Interests, obligations, and rights in gamete donation", 677.
[285] Zekiyyuddin Şaban- İbrahim Kâfi Dönmez, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (usûlü'l-Fıkh)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014), 171-172.
[286] Abdülazîz b. Rîs, *el-Mahsûl fî Şerhi Safvetil-usûl* (Medine: Dârul-imâm Müslim, 2016), 32.

üremek için oositleri ve bir rahmi olmayan eşcinsel veya bekar erkekler tarafından da kullanılmaktadır. Bekar bireyler ve eşcinsel çiftlerin bir kadının oositini kullanarak çocuk sahibi olması pek çok problemi barındırmaktır.

ABD'deki birçok doğurganlık programları, geçmişte aynı cinsiyetten veya evli olmayan çiftlere bu imkanları sunmayı reddetmiş olsa da şu anda ASRM Etik Komitesi bildirisi ‘‘programların, medeni durum/eş durumu veya cinsel yönelim gözetmeksizin tüm yardımcı üreme taleplerini eşit şekilde ele alması gerektiğini’’ savunmaktadır.

Homoseksüel bireylerin aile kurmasının(!) önündeki yasal engeller hızla kalkmaktadır. ABD Yüksek Mahkemesi, 26 Haziran 2015'teki çığır açıcı davasında, eyalet düzeyinde eşcinsel evliliklere getirilen yasakların anayasaya aykırı olduğuna karar vermiştir. En az 20 ülke eş cinsel evliliği yasallaştırmış ve çok daha fazlası eşcinsel çiftlerin medeni birlikteliklerini yasal kabul etmiştir. Francis, üreme etiğine dair eserinde, dünya genelinde, bu birey grupları için üreme erişiminin sınırlandırılması gerektiğini ifade etmektedir. Birçok ülkede eşcinsellik ve trans-seksüalizm toplumsal olarak kınanmaktadır. Maddi imkânları olanlar aradıkları hizmetleri almak için sıklıkla başka ülkelere seyahat edip donör gametleriyle çocuk sahibi olsa da Francis’e göre eşcinsel çiftlerin birlikteliklerinin onay görmediği böyle bir ortamda çocuk yetiştirmenin zorluklarını göz önünde bulundurmaları gerekir.[287]

Bekar kadınlar, evli, heteroseksüel kadınlar gibi sağlıksız oositlere sahip olabilir ve infertilite sorunu yaşayabilir. Böyle bir durumda sonra gebe kalmak için hem donör oositlerine hem de donör spermine -veya embriyo donasyonuna- ihtiyaçları olacaktır. Bu durumda da problem, doğacak çocuğun birden fazla ebeveyninin olmasından ayrı olarak çocuğun kendisiyle özdeşim kuracağı baba veya anne figüründen yoksun bırakılmasıdır. Bazı araştırmalar bebeklikten yetişkinliğe kadar tek başına çocuk büyütmeyi amaçlayan bekar heteroseksüel annelerin iyi uyum sağlamış çocuklara sahip olduğunu söylese de[288] çevremizde baktığımızda dahi tek başına çocuk büyüten kadınların çektikleri sıkıntılar kolaylıkla görülecektir. Uzun

[287] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 488.
[288] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 488.

vadeli inceleme ve çalışmaya dahil edilen kişiler açısından hiç şüphesiz sınırlılıkları olan bu çalışmalara karşın, özellikle babayla sağlıklı özdeşim kurmanın ve onun koruması altında büyümenin kız veya erkek fark etmeksizin çocuk psikolojisi üzerindeki olumlu etkilerinden ve bunun öneminden bahseden çalışmalar da az değildir.[289]

Eşcinsel ilişkide olan kadınlar da onlarca yıldır donör spermi kullanarak çocuk sahibi olmaktadır. Bu uygulamada bir partner genetik ve gebelik ebeveynidir ve diğerinin çocukla yalnızca sosyal bir ilişkisi vardır. Ancak oosit donasyonu bu minvalde lezbiyen çiftler için de birtakım kapılar aralamıştır. Donasyonla birlikte kadınlardan biri yumurtalık uyarımı ilaçlarıyla oosit sağlayabilirken, diğer kadın gebeliği ve doğumu üstlenebilmektedir.[290] Bu durum ise annelik kavramında ve aile ilişkilerinde karmaşıklığa yol açmakta ve çocuk, ruhsal ve bedensel refahı için oldukça önemli olan nezih aile ortamından yoksun bırakılmış olmaktadır. Welleman, kişilik beklentilerinin ancak çocuklar biyolojik ebeveynleri tarafından büyütüldüğünde tam olarak gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır. Kendi kimliklerini oluşturmaları ve pedagojik açıdan sağlıklı olmaları için çocukların diğer aile üyelerine benzemesi gerektiğine inanmaktadır. Dolayısıyla bu tür birliktelikler onaylanmamalıdır.[291]

2.3. Çocuğun Yararı

Temel insan haklarının bir parçası olan üreme haklarına dayanarak, bekar kadınların, eşcinsel çiftlerin ve menopoz sonrası kadınların gamet donasyonu yoluyla ÜYT talep etme hakları konusunda tartışmalar olduğundan söz ettik. Çeşitli toplumlar, kültürlerine ve dünya görüşlerine göre bu konulardaki pozisyonlarını belirlerler. Bununla birlikte, donör hücresi ile doğan çocukların refahı konusundaki etik sorunlar, çocuğu ebeveyn olarak kabul edemeyecek kadar uzun yaşam süremeyecek menopoz sonrası kadınlar, ikinci ebeveyni reddeden bekar kadınlar

[289]Namık Kemal Haspolat, "Psikanalizin İçinden Bir Kavram 'Özdeşleşme'", *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/1 (28 Haziran 2022), 1-9. , Melike Semerci vd., "Farkli Cinsel Kimliklerdeki Bireylerin Çocukluk Dönemi Aile İlişkileri: 'Bizim Hikayemiz Ailede Başlar'", *İmgelem* 7/12 (30 Temmuz 2023), 171-206, 175.
[290] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 488.
[291] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 486.

veya geleneksel olarak nitseledikleri kadın-erkek ebeveynliğini reddeden eşcinsel çiftler göz önüne alındığında önemli bir husus olmaya devam etmektedir.

Oosit donasyonu, perimenopozal veya postmenopozal kadınlarda, doğurganlık çağındaki genç kadınlarda olduğu gibi infertilite sorununu tedavi etmekten ziyade doğal yaşlanma sürecini tersine çevirmeyi amaçlamaktadır. Ebeveyn olmak için uygun bir yaş var mıdır? Postmenopozal kadınlar için bir yaş sınırı olmalı mıdır?[292] Biyolojik natüralizm, ileri yaşta kadınlara yapılacak oosit ve embriyo donasyonun, insanlarda üreme kapasitesinin doğal sınırını ihlal ettiğini ve yaşlanma ile tamamlanan sınırlı üreme yeteneklerinin insan olmanın özünde olduğunu iddia eder. Bu nedenle, bu sınırı aşmak doğal değildir.[293] Üremede doğal sınırların aşılması ve tabiri yerindeyse her şansın zorlanması hem donör hem alıcı hem de çocuk için ciddi riskler doğurmaktadır. Sauer, çalışmasında memeli hayvanlarda IVF ile doğan yavruların obezite, hipertansiyon, kalp hastalıkları ve erken ölüm gibi risklerin yüksek olduğunu ifade etmiştir.[294]

2.4 Oosit Dondurma ve Doğurganlık Koruma

Doğurganlığı koruma, kadınların üreme açısından genç olduklarında oositlerini dondurmaları ve böylece gelecekte yaşa bağlı infertiliteye karşı tedbir almalarını ifade etmektedir. Ancak, pratikte bu prosedür genç kadınlardan ziyade otuzlu yaşlarının sonlarında veya kırklı yaşlarının başlarında, doğurganlıklarının zaten azaldığı bir dönemde olan kadınlar tarafından tercih edilmektedir.

Seçmeli doğurganlık koruma veya oosit dondurma, ASRM'nin oosit dondurma işleminden ‘‘deneysel’’ ifadesini kaldırdığı 2012 yılından itibaren ABD'de önemli ölçüde artmıştır.[295] Hatta oosit dondurma işlemine aracılık eden üreme klinikleri ve acentelerinin, kadın gruplarını oositlerini dondurmaya, hatta kadınları çekmek amacıyla "oosit dondurma partileri" düzenlemeye yöneldiği bilinmektedir.

---

[292] Ezeome, “Gamete Donation”, 130.
[293] Judith Daar vd., “Oocyte or Embryo Donation to Women of Advanced Reproductive Age: An Ethics Committee Opinion”, *Fertility and Sterility* 106/5 (01 Ekim 2016), 3-7, 4.
[294] Sauer, “Revisiting the Early Days of Oocyte and Embryo Donation”, 985.
[295] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics,* 493.

Google ve Facebook şirketlerinin, kadın çalışanlarına seçmeli doğurganlık koruma hizmeti dahi sunduğu, çalışmalarda kaydedilmiştir.

35 yaşın altındaki kadınlar, üreme açısından genç oldukları ve yıllar sonra hamile kalmak için muhtemelen sağlıklı oositlere sahip olamayacakları için bu işlemden en çok faydalanacak kesimdir. Nihayetinde, oositlerini kriyoprezervasyona tabi tutan en büyük grubun bu kadınlardan oluştuğu düşünülürse, bu, oosit donasyonunun gelecek seyrini değiştirebilir. Örneğin gençken oositlerini daha sonra kullanmak üzere donduran bir kadın ileriki yaşlarında kendiliğinden gebe kalırsa, kullanılmayan hücrelerini başka bir kadına veya çifte vermeyi düşünebilir. Bu durumun da genç oosit donörü bulma ihtiyacını azaltacağı ve oosit donörleriyle ilgili risk ve ödeme konusundaki endişelerin çoğunu hafifletebileceği ifade edilmiştir. İngiltere'de savunulan "dondur ve paylaş" planı örneğinde olduğu gibi kullanılmayan oositler ek kaynaklara aktarılması da bunu desteklemektedir.[296] Böyle bir zeminde belki giderek maliyeti azalan bir uygulama haline gelerek yaygınlığının artması kuvvetle muhtemeldir.

Başarılı bir şekilde dondurulan oositlerin, alıcı ve vericinin adet döngülerini senkronize etme ihtiyacından kaynaklanan bazı dezavantajlarını da azaltacağı ifade edilmiştir. Örneğin, bazı alıcıların doğal döngülerine bağlı olarak donasyon yapması mümkün hale gelmiş ve donör için hormon tedavisine gerek kalmamış olur.[297] Ancak donöre ilişkin risklerin azalmış görünse de oosit hücresinin kimler tarafından kullanılacağı, çocuğun ebeveyninin kim olacağı bir problem olarak önümüzde durmaktadır. Üstelik dondurulan bu oositlerin, onlar üzerinde kar elde etmek isteyenler tarafından ticarileştirilmeyeceğinin bir garantisi de yoktur.

2.5 Oosit Donasyonu Kısıtlanmalı Mıdır? Sperm Donasyonu ile Bir Kıyas

Üçüncü bir tarafın dahil olması bakımında oosit ve sperm donasyonu aynı başlık altına girmesine karşın zihinlerdeki değerlendirmesi farklı olmaktadır. Sperm sağlayıcı olmak biyolojik baba ile çocuk arasında tek bağdır. Ancak oosit donasyonu

---

[296] Francis, *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, 494.

[297] Inmaculada de Melo-Martin- Ina N. Cholst, "Researching Human Oocyte Cryopreservation: Ethical Issues", *Fertility and Sterility* 89/3 (01 Mart 2008), 523-528, 524.

söz konusu olduğunda, bebeğin, genetik materyalin sahibi olmayan kadın tarafından doğurulması mümkün olmaktadır.[298] Belki de bu sebepten ötürü sperm donasyonuna olumsuz bakan kişilerin bir kısmı oosit donasyonuna daha olumlu yaklaşabilmektedir. Ancak oosit donasyonunun doğurduğu problemler sperm donasyonundan daha az değildir. Her ikisi de etik ve ahlaki pek çok sorunsalı kapsamakta ve nesep yönünden karmaşaya sebep olmaktadır. Başlıkta sorulan soruya temelinde bir yaratıcı fikri bulunmayan etik kuramlarla doğru bir yanıt vermek mümkün değildir. Bu sorunun hakkaniyetli yanıtı ancak teist bir ontolojik zeminde verilebilir.

Oosit donasyonunu İslâm hukuku açısından değerlendireceğimiz son bölüme geçmeden önce bu bölümde değindiğimiz etik tartışmaları hatırlatıcı olması bakımından ASRM'nin gamet donasyonuna dair sunduğu -pratikte görülmeyen- etik şartları liste halinde vermeyi yararlı buluyoruz:

Programlar, gamet donörlerini ve donör gamet alıcılarını gamet donasyonuyla ilgili olası yasal, tıbbî ve duygusal sorunlar hakkında bilgilendirmekle görevlidir.

Programlar, donörleri bulaşıcı hastalıklar ve sağlıkla ilgili diğer risk faktörleri açısından taranacakları konusunda bilgilendirmeli, onlara bu tür testlerin sonuçlarını sağlamalı ve onları keşfedilen herhangi bir tıbbî durumun önemi konusunda bilgilendirmeli ve daha fazla danışmanlık veya tıbbî bakım gerekiyorsa donörlere sunulmalıdır.

Donörlere, herhangi bir noktada donasyon sürecinden çekilebilmelerine rağmen, donörden temin edildikten sonra gametleri üzerinde artık tasarruf kontrolüne sahip olmadıkları konusunda açık bir şekilde bildirilmelidir.

Donörler, gamet donasyonunun onlara ortaya çıkan herhangi bir çocuğu yetiştirmek için yasal haklar veya görevler vermediği konusunda bilgilendirilmelidir.

[298] Englert - Govaerts, "Oocyte Donation", 91.

Programlar, donörlerin, donasyonlarından herhangi bir çocuğun sonuç alıp almadığı da dahil olmak üzere, donasyonlarının sonucunu öğrenmekle ilgilenebilecekleri gerçeğini dikkate almalıdır. Programlar, donörleri, katılımlarından önce, eğer varsa, hangi bilgilerin paylaşılacağını açıkça bildirmelidir.

Programlar, donörleri ve donör gametlerinin alıcılarını, kliniklerinin bilgi paylaşımı ve iletişim hakkındaki politikaları hakkında tam olarak bilgilendirmelidir, ancak yasalar veya bireysel koşullar değişirse politikaların garanti edilemeyeceğine ve gelecekte yavrulardan temas olasılığının var olduğuna dikkat etmelidirler.

Programlar, bağışlanan gametlerin donörlerini ve alıcılarını, yavruların sağlığıyla ilgili veya bir donörün gelecekteki çocuklarının sağlığı için önemli olabilecek ciddi genetik veya diğer durumlar hakkında bilgi edinmeleri durumunda tıbbî güncellemeler sağlamaya şiddetle teşvik etmelidir. Programlar, donörleri ve donasyon gametlerin alıcılarını bu tür tıbbî bilgilerle ilgili politikalar ve planlar hakkında açıkça bilgilendirmelidir.

Programlar ve ajanslar, gamet donasyonu ile ilgili doğru kayıtlar tutmalı ve donörün psikososyal bilgilerini korumak ve- eğer bu tür bir bilgi paylaşımı hem donör hem de yavru için kabul edilebilirse- gelecekte herhangi bir yavru ile bilgi paylaşımını sağlamak için sistemler kurmaya teşvik edilmelidir.

Donörler ve programlar, birbirleriyle, alıcılar ve çocuklarıyla olduğu kadar birbirleriyle de benzersiz ve devam eden bir ahlaki ilişkiye sahip olduklarını kabul etmelidir ve bu yükümlülük gamet tedariki ile bitmemektedir. Gelişen tıbbî teknoloji, yasalar ve sosyal standartlar, ilgili tarafların yaşamları boyunca bu ilişkilerin yeniden değerlendirilmesini gerektirecektir.[299]

Bu bölümde ilgili başlıklarda zikrettiğimiz örnekler, Etik Komitenin sıraladığı şartların pratiğe yansımada yetersiz kaldığını göstermektedir. Sıradaki bölümde donasyonun İslâm hukuku açısından değerlendirmesi ve doğurduğu problemler ele alınacaktır.

[299] Ethics Committee of the American Society for Reproductive Medicine, "Interests, Obligations, and Rights in Gamete Donation: A Committee Opinion", *Fertility and Sterility* 102/3 (01 Eylül 2014), 675-681.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OOSİT DONASYONUNUN İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Oosit donasyonunu fıkhî yönden değerlendirirken hangi sonuçlara sebep olacağının dikkate alınması önem taşımaktadır. Malikî hukukçu Şâtıbî'nin ifadesiyle bir fakih ya da müçtehit bir eylemin fıkhî hükmünü tespit ederken bu eylemin sebep olduğu neticeleri (*i'tibâru'l meâlât*) göz önünde bulundurmadan helal ya da haram hükmüne varmamalıdır.[300] Buna binaen, donasyonun ikinci bölümde değinmeye çalıştığımız geniş yelpazeli kullanım alanı ve çeşitleri için icmalî bir hüküm ifade etmeyi doğru bulmadığımızı belirtelim. Ancak araştırmalarımız neticesinde evliliğini kurtarmak isteyen, sadece bebek sahibi olma arzusuyla her şeyi göze alan ve her yolu deneyen çiftlerin sayısının hiç az olmadığını gördük. Nitekim kendisi ile mülakat yaptığımız K1, KKTC'de kliniğe başvuran hastalar arasında dinî hassasiyetlerinden ötürü fetva sorarak ya da donörle vekil tayin ederek nikâh kıyanların olduğunu ifade etmiştir.[301] Biz de sebeple bu bölümde oosit donasyonunun doğurduğu problemleri İslâm hukuku açısından ele alarak sonrasında "Çeşitli sebeplerle yumurtalık yetmezliği çeken kadınlar için donasyon yöntemiyle bebek sahibi olmada bir istisna olabilir mi?" sorusuna cevap bulmak amacıyla bu konuda verilen fetva ve görüşlere bakmanın yerinde olacağını düşünüyoruz.

3.1. İslam Dünyasında Oosit Donasyonuna Yaklaşım

Oosit donasyonunun çeşitli fetva kuruluşlarına ve bireysel görüşlere konu olduğunu görüyoruz. Din İşleri Yüksek Kurulunun 20.05.1992 tarihli kararında eşler doğal yoldan bebek sahibi olamamaları durumunda:

a) Döllendirilecek oosit ve spermin her ikisinin de nikâhlı eşlere ait olması, yani bunlardan herhangi birisinin yabancıya ait olmaması,

b) Döllenmiş olan yumurtanın, başka bir kadının rahminde değil de bizzat yumurtanın sahibi olan eşin rahminde gelişmesi,

[300] Ebû İshâk eş-Şâtıbî, *El-Muvâfakât* (Dâr-u İbn-i Affân, 1997), 6/440.
[301] K1, Kişisel Görüşme,17.09.2024.

c) Bu işlemin, gerek anne-babanın gerek doğacak çocuğun maddi, ruhi ve akli sağlığı üzerinde olumsuz bir etkisinin olmayacağı tıbben sabit olması şartıyla tüp bebek tedavisinin dinen caiz olacağı söylenmiştir.[302]

Kurulun 04 Aralık 2017 tarihli fetvasında da tüp bebek yönteminde, evliliği fiilen devam eden eşlerin dışında üçüncü şahıslara ait sperm, oosit, embriyo ya da rahmin kullanılmasının, çocuk sahibi olmanın evlilik kurumunun dışına taşınması, nesep ve nesil güvenliğinin zedelenmesi ve mahremiyet ilkelerinin ihlal edilmesi sebebiyle dinen caiz olmadığı ifade edilmiştir.[303]

Ürdün Fetva Dairesi, tüp bebek tedavisinin ancak zarurete binaen caiz olduğu, nikâhlı eşler haricinde üreme sürecine üçüncü bir şahsa ait genetik materyalin dahil edilmesinin caiz olmadığı, keza bir adamın eşinden alınan oosit hücresiyle döllenen embriyonun aynı adamın ikinci hanımına transfer edilmesinin de caiz olmadığı yönünde fetva yayınlamıştır. Fetvanın dayanağı bu tür bir uygulamanın hukuken ve ahlaken pek çok mefsedete sebebiyet verecek olmasıdır. Zikredilen ikinci dayanak da İslam İşbirliği Teşkilatına bağlı Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nin 1986 yılındaki 3. Dönem 16 sayılı fetvasıdır.[304] Filistin Fetva Meclisi de Akademinin bu fetvası uyarınca hücrelerin sahibi olan nikâhlı eşler dışında üçüncü kişilerin dahil olduğu üreme yöntemlerinin tümünün haram olduğunu söylemiştir.[305]

Muhammed Naîm Yasîn'e göre insan neslinin üremesi ilk aşamada sperm ve oosit hücrelerine bağlı olduğundan, mezkûr Şer'î maksat bunlar üzerinde nikâhlı birliktelik dışına taşan her tasarrufun haram olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla aralarında bir fark olmaksızın sperm ve oosit hücrelerinin donasyonu haramdır.[306]

Bir adamın ikinci eşi taşıyıcı olduğunda kendisine ilk hanımdan oosit transferi yapılabilir mi sorusu da tartışılmış ve fetvalara yansımıştır: Râbıtatü'l-Âlemi'l-İslamî'ye bağlı İslam Fıkıh Akademisi 1984 yılındaki 7. dönem

---

302 DİB, (Erişim:11 Temmuz 2025).

303 DİB, (Erişim: 11 Temmuz 2025).

304 حكم-أخذ-بويضة-من-الزوجة-الأولى-وزرعها-في-رحم-ضرتها (Erişim 11 Temmuz 2025).

305 https://www.fatawah.net/Fatawah/884.aspx (Erişim 12 Temmuz 2025).

306 Muhammed Naîm Yasîn, *Ebhâsun Fıkhiyye fî Kadâyâ Tıbbiyye Muâsıra* (Ürdün: Dâru'n Nikâş, 1996), 174-175.

toplantısında spermlerin karışmaması konusunda tam bir tedbir alınması ve sadece ihtiyaç halinde bunun uygulanması şartıyla bir adamın ikinci eşinin taşıyıcı anne olmasını caiz görmüştür. Ancak, Akademi, 1985 yılındaki 8. Dönem toplantısında çocuğun anne yönünden nesebinde karmaşıklığa sebebiyet vereceği gerekçesiyle bu kararını iptal etmiştir.[307] Akademi 1986 tarihli 16 numaralı kararında üçüncü kişilere ait oosit, sperm veya embriyo kullanımının, taşıyıcı anneliğin, nikâhlı eşlerden alınan oosit ve spermin erkeğin diğer hanımına transferinin hiçbir surette caiz olmadığı yönündeki kararı tekraren yinelemiştir.[308]

Yûsuf el-Karadâvî, *Fetâvâ Muâsıra* adlı kitabında Malezya'da yaşayan Arap, Müslüman bir kadının, Malay ve Müslüman olan kumasına bebek sahibi olması için hiçbir baskı altında kalmadan ve karşılıksız olarak oosit vermek istediğini ve bunun İslâm'daki hükmünü sorduğu fetvaya, sperm sahibi koca aynı kişi olsa da çocuğun anne yönünden nesebinin muğlak kalacağı ve bu sebeple bunun caiz olmadığı şeklinde cevap vermiştir.[309]

IVF konusunun fıkhî yönünü çalışmalarında ele alan Lübnâ Muhammed ve Şaban Safdî, çalışmalarında, üçüncü kişilere ait üreme hücrelerinin kullanıldığı tüp bebek tedavilerinin alimler tarafından haram kabul edildiğini yazmıştır. Zira aralarında nikâh bağı olmayan kadın ve erkeğin üreme hücrelerinin birbirine karışması ve döllenmesi sûreten cinsel birliktelik olmaması sebebiyle zina olarak adlandırılmasa da netice olarak birdir. İnsanın, Allah (cc.) tarafından kendisine emanet olarak verilen bedeni ve onun genetik kodlarını taşıyan en özel parçalarını gayri meşru bir şekilde kullanmaya hakkı yoktur.[310]

Fetvalardan ve ifade edilen gerekçelerden İslâm hukukunun insan neslini korumaya ve nesebin sahih bir şekilde, hiçbir şüphe ve şaibe olmadan hak sahibine bağlanmasına gösterdiği önem açıkça anlaşılmaktadır. Bu sebeple sperm sahibi koca bir olsa da kişilerin üreme ve cinselliğine dair mahremiyetin korunması, donör, alıcı

---

[307] الدولي الإسلامي الفقه مجمع – الأنابيب أطفال بشأن قرار (Erişim 13 Temmuz 2025).

[308] الدولي الإسلامي الفقه مجمع – الأنابيب أطفال بشأن قرار (Erişim 13 Temmuz 2025).

[309] Yûsuf El-Karadâvî, *Fetâvâ Muâsıra*, (al-Qāhirah: Maktabat al-Shurūq al-Dawlīyah, 2009), 4/591-594.

[310] Lübnâ Muhammed Cebr - Şaban Safdî, *El-Ahkâm Eş-Şer'iyye El-Müteallika bil-İhsâb Hârice'l Cism* (Gazze: el-Câmiatul İslamiyye, Yüksek Lisans, 2007), 36-38.

ve çocuğun maslahatının gözetilmesi adına ikinci eşe yapılacak bir transfer de caiz görülmemiştir. Bireyi, aileyi, nesilleri ve nesepleri korumak adına üçüncü bir tarafın haram olması evleviyetledir.

Görüldüğü üzere fetvalar, üremeye üçüncü kişilerin dahil edilmesinin ve dolayısıyla donasyonun haram olduğu yönündedir. Ancak haram olduğunu ifade etmek Müslümanlar da dahil bazı kimselerin kullanmasına engel olmamaktadır. Kendisi ile mülakat yaptığımız K2: ‘‘Dinen bir eğitimim yok ama doğru olmadığını biliyorum, buna rağmen bebek sahibi olmayı çok istediğim için yaptım ve Allah’a eşimin de günahının bana yüklemesi için dua ettim’’ demiştir.[311] Böyle bir durumda ortaya çıkan hukukî problemleri inceleme ve mümkün mertebe bir neticeye bağlama ihtiyacı doğmaktadır. Aşağıdaki başlıklarda donasyonun doğurduğu problemler İslâm hukuku açısından değerlendirilecektir.

3.2. Donörün Durumuna İlişkin Hükümler

Oosit donasyonunda, esasında üremeye dahil olan tarafların tamamı için az veya çok bir risk söz konusu olmaktadır. Ancak donör gerek oosit toplanmadan önce aldığı hormon ilaçları gerek oosit toplanması sırasında geçirdiği cerrahi prosedürle risk bakımından tabiri yerindeyse bir adım daha öne çıkmaktadır. Üstelik önceki bölümde bahsedildiği üzere bu zahmetli işlem sonrası belli bir ödeme almaktadır. Biz de bu başlık altında donörün üstlendiği riskleri şeriatın hedeflediği gayelerden canın muhafazası ilkesi bağlamında değerlendireceğiz. Ardından, donöre yapılan ödemenin, Allah’ın mükerrem kıldığı[312] insanın saygınlığına aykırı olup olmadığı ve böyle bir satışı İslâm hukuku açısından ele alacağız. Son olarak saygın ve özel kabul edilen insan bedeninin mahremiyetine değineceğiz.

3.2.1. Canın Korunması İlkesi Bağlamında Bir Değerlendirme

İslam hukukunun temel gayelerinden olan canın korunması (*hıfzu’n-nefs*) ilkesi çerçevesinde her şahıs, hayatını devam ettirme konusunda bir yandan hak sahibi olup bir yandan da bu hususta şer’î bir vecibe ile mükelleftir. Bu nedenle ayet-

[311] K2, Kişisel Görüşme, 20.11.2024.
[312] el-İsrâ 17/80.

i kerîmenin ifadesiyle[313] meşru sebepler dışında hiç kimse bir başkasının hayatına son verme hakkına sahip olmadığı gibi, şahıs kendi hayat hakkından da vazgeçemez.[314] Dolayısıyla canın korunması kapsamında hukuk nazarında dokunulmazlığı olan kişinin[315] can güvenliğini tehlikeye sokacak her eylem fıkıh nazarında geçersiz ve haksız bir tasarruf sayılacaktır. Keza İslâm hukukunda var olan ‘‘Zarar vermek ve zarara zararla karşılık vermek yoktur’’[316], ‘‘Zarar izâle olunur.’’[317] küllî kaideleri gereğince fıkhî düşüncede zararın önlenmesi öncelikli olup, bu önleme gerçekleşmeden elde edilecek herhangi bir maslahata yönelme durumu olmaz.[318] Yukarıdaki sunduğumuz üzere, donasyon esnasında uygulanan cerrahi prosedürler vericiye verdiği zararlar sebebiyle canın muhafazası ve zarar vermeme ilkesine aykırı düşmektedir. Ayrıca burada donör için bir zaruret söz konusu olmadığı gibi donasyonda, dinen istenen ve kabul edilen bir maslahat da bulunmamaktadır. Dolayısıyla donöre ne donörün kendisinin ne de bir başkasının bu tür riskli işlemleri uygulaması fıkhen caiz olmamalıdır.

3.2.2. İnsanın Mükerremliği Bağlamında Donöre Yapılan Ödeme

İnsan bedeninin fıkıh kitaplarına yansıyan ahlâkî ve hukukî statüsünü sorguladığımızda karşımıza “kerâmet (saygınlık)” ve “hürmet (dokunulmazlık)” kavramları çıkmaktadır.[319] Bunun bir yansıması olarak insan türünü, onun değerini ve saygınlığını korumak, yok olmasına sebebiyet verecek yolları kapatmak dinin esas gayelerine dahildir. Bu nedenle fıkhî düşüncede insana ait bir organın ve kanın kullanılmasında esas hüküm bunun haram olduğu yönündedir. Yaşayan birinden zaruret sebebiyle kan almak veyahut yaşayan birine onun hayatını kurtaracak bir organ nakletmek zaruret miktarınca takdir olunur ve bunu aşmak caiz olmaz.

---

313 el-Furkân 25/68.

314 Merve Özdemir, *İslâm Hukukuna Göre Beden Üzerinde Tasarruf ve Organ Nakli* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Doktora, 2017), 92.

315 Muhammed Tâhir b. Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, çev. Mehmet Erdoğan - Vecdi Akyüz (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013), 226.

316 Abdülkerîm Zeydân, *el-Vecîz fî Şerhi-l Kavâidi-l Fıkhiyye fiş- Şerîati-l İslâmiyye* (Dımeşk: Müessetürrisâle, 2014), 85.

317 Zeydân, *el-Vecîz*, 88.

318 Ülfet Görgülü - Fatma Zehra Özaslan, “Üç Ebeveynli Bebek: Mitokondri Değiştirme Yönteminin Fıkhi Açıdan İncelenmesi”, *Hitit İlahiyat Dergisi* 23/1 (30 Haziran 2024), 336-352, 348.

319 Özdemir, *İslâm Hukukuna Göre Beden Üzerinde Tasarruf ve Organ Nakli*, 95.

Çağımızın yeni meselelerine dair *Fıkhu'n-nevâzil* kitabının sahibi Bekir bin Abdillâh'a göre bu miktar aşılmadığı sürece de insanoğlunun saygınlığına bir halel gelmemiş sayılır. Böyle bir durumda asıl olan kanın veya organın yaşayan birinin hayatını kurtarmak amacıyla karşılıksız verilmiş olmasıdır.[320]

Ancak söz konusu edilen insanın en mahrem parçası olan üreme hücreleri olunca esasında bir başkasının üremesinde kullanımı için ücretsiz bir şekilde vermek dahi başlı başına pek çok problem doğururken insanın saygınlığını daha da zedeleyecek şekilde ücret mukabilinde verilmesi bir tür satışa benzemesiyle de sorgulanmalıdır. Donörün aldığı ücretin her ne kadar oosit hücresinin karşılığı olmadığı iddia edilse de gerçekle uyuşmamaktadır. KKTC'de bir klinikte donör olan Dilara'nın ifadesine göre kendisine uçak bileti ve kullanılacağı ilaçlar dahi önceden gönderilmekte, herhangi bir masraf yapmamaktadır. Bebek üzerinde herhangi bir hak iddia etmeyeceğini ve gönüllü olarak hücresini verdiğini yazan beyanı imzalayıp oosit toplama gerçekleştikten sonra bir zarfın içinde ücretini almaktadır.[321] Kendisi ile mülakat yaptığımız sağlık çalışanı ise donörlere 3700 euro ödendiğini söylemiştir.[322] Bu da bir tür ticaret ve organ satımından farksızdır.

Genel olarak insana ait bir uzvun satışında iki görüş olduğu söylenebilir: insanoğlundan alınan kan veya organ necis hükmündedir ve necisin satışı caiz değildir. Bunlardan zaruret halinde yararlanmanın caiz olması bir karşılık alarak satılmasının caiz olduğu anlamına gelmez. Diğer bir görüş ise alınan ödemenin insanoğlunun saygınlığına aykırı olmadığı yönündedir. Öldürülen biri karşılığında alınan diyet nasıl ki öldürülen kişinin saygınlığına bir halel sayılmıyorsa kan veya organ donasyonu karşılığında alınan ödeme de böyledir.[323]

Hanefî mezhebi özelinde bakacak olursak insandan ayrılan parçanın necis olmasından ziyade ona bahşedilmiş saygınlık ve hürmetten ötürü herhangi bir

[320] Bekir Bin Abdillah Ebû Zeyd, *Fıkhun-nevâzil* (Müessesetür-risâle, 1996), 61.
[321] Hürriyet, "Hürriyet.com.tr" , (Erişim 14 Temmuz 2025).
[322] K1,Kişisel Görüşme, 17.09.2024.
[323] Ebû Zeyd, *Fıkhu'n-nevâzil*, 2 /61-63.

cüzünden istifade etmenin veya onu satmanın caiz olmadığı söylenmiştir.[324] İnsanın saygınlığından ötürü herhangi bir cüzüne karşılık ücret alınması caiz değilken, onun en özel parçası olan ve genetik şifrelerini taşıyan bir parçayı ücret karşılığı vermenin evleviyetle haram olduğu açıktır.

3.2.3. Beden Mahremiyeti

Başkası tarafından görülmesi uygun olmayan ve kişiyi rahatsız eden avret yerleri denince akla ilk olarak akla gelen cinsel organlardır. İnsanın kemâline ve üstün ahlak niteliğine yaraşan biçimde başta cinsel organlar olmak üzere bedeni uygun bir giysiyle örtmek, usul kitaplarında *tahsînî* (onun saygınlığını tamamlayıcı ve güzelleştiren) bir yarar olarak mütalaa edilmiştir.[325]

Fıkıhta hür kadının yüzü ve elleri dışında vücudunun tamamı avret olarak kabul edilmektedir.[326] Bir erkeğin kendisine mahrem olmayan, yabancı bir kadının yüz ve elleri dışında bir yerine bakması caiz olmadığı gibi[327] kadınların da birbirinin göbeği ile diz kapağı arasında kalan avret mahalline bakmaları caiz değildir.[328] Oosit donasyonunda gerek donör gerek alıcı kadına uygulanan tıbbî prosedürler esnasında, fıkıh kitaplarında galîz avret olarak nitelendirilen en mahrem yerleri açılmaktadır. Hal böyle iken donör ve alıcının, ortada üreme arzusu dışında hiçbir gerekçe yokken beden mahremiyetini göz ardı edip avret mahallini bu şekilde açmaları fıkhen caiz görülecek bir davranış olmayacaktır.

3.3. Çocuğun Durumuna İlişkin Hükümler

Üremenin semeresi olan çocuğun, İslâm hukukunda cenin döneminden başlayarak varlığına itibar edilen, varlığına ilişkin olarak birtakım hakların sabit

---

[324] Muḥammad Ibn-Aḥmad as-Saraḫsī - Mustafa Cevat Akşit, *Mebsût: 1000 Yılın İslam Fıkhı Temel Eseri ; Deliller Ve Hükümler* (İstanbul: Gümüşev, 2008), 23/18, 15/178.

[325] Muhammed Tâhir b. Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, çev. Mehmet Erdoğan - Vecdi Akyüz (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013). 232. ,Şaban - Dönmez, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 416.

[326] Burhânuddîn Alî B. Ebî Bekr El-Mergînânî, *El-Hidâye Tercümesi*, çev. Hüsamettin Vanlıoğlu vd. (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2014), 1 /172-173.

[327] Alî B. Ebî Bekr El-Mergînânî, *El-Hidâye Tercümesi*, 7 /429.

[328] Mehmet Şener, "Avret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991). , Sorularla İslamiyet, (Erişim 25 Temmuz 2025), İslam Soru ve Cevap, (Erişim 25 Temmuz 2025).

olduğu kanuni bir kişiliği vardır.[329] Bu kısımda donasyonla dünyaya gelen çocuğun nesebi ve nesebe bağlı olarak doğan hakların durumunu inceleyeceğiz.

3.3.1. Çocuğun Nesebi

Sıhriyet ve evliliğin doğurduğu hukukî sonuçlarından biri olan nesep, Allah'ın yüce ayetlerinden[330] ve varlığının delillerinden olup insana pek büyük bir lütfudur.[331] Nesebin varlığı ile en şerefli varlık olan insan diğer canlılardan ayrılmaktadır. Yeryüzüne halife olarak gönderilen[332] insan neslinin muhafazası, İslâm Şerîatının korunmasını hedeflediği yararların içerisinde vazgeçilmez değerleri ve maslahatları ifade eden "zarûriyyât" kapsamında mütalaa edilmiştir.[333] Zinanın kesin biçimde yasaklanması ve soyların karışmasına yol açacak düzenlemelere cevaz verilmemesi neslin insana yaraşır biçimde korunması minvalinde alınan önlemlerin başında gelmektedir.

Nesebin sübutu, evlenme engeli oluşturması, mirasçılık ve velâyet gibi pek çok hukukî sonucun kendisine bağlanması hasebiyle başta sağ olarak doğan çocuğun hakkı olarak anne ve babanın menfaati bakımından kul hakları kapsamındadır. Ancak neslin korunması gibi Şeriatın temel hedeflerini içermesi yönüyle Allah hakları kapsamında değerlendirildiğinden fıkıh ve usul âlimlerinin ifadesiyle, bunlar, ilgililerin anlaşması veya feragatiyle düşürülmeyecek bir kamu hakkıdır.[334]

Gayri meşru cinsel ilişkiyi ve evlat edinmeyi kesin bir dille yasaklayan İslâm hukuku, nesep bağının şüpheye mahal bırakmayacak şekilde tespit edilmesini istemektedir. Üreme sürecine eşler dışında üçüncü bir kişinin katılması, nesep

---

329 Zekiyyuddin Şaban - İbrahim Kâfi Dönmez, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (usûlü'l-Fıkh)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014), 296-297.
330 el-Furkân, 25/54.
331 Sabri Erturhan, "Fıkhi Açıdan Biyolojik Annelik ve Babalık", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010), 175-196, 184-185.
332 el-Bakara, 2/30.
333 Ayşe Şimşek, "İslâm Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 241-266, 255.
334 İbrahim Kâfi Dönmez, "Nesep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).

hukuku açısından ortaya çıkabilecek problemlere meydan vermemek için sedd-i zerîa prensibince haram kabul edilmiştir.[335]

Ancak son yıllarda, donör oositleri kullanılan doğurganlık tedavileri istikrarlı bir şekilde artmıştır.[336] Bu sebeple donasyonla dünyaya gelen çocuğun anne yönünden nesebini İslâm hukuku açısından ele almak önem arz etmektedir. Esasında oosit donasyonuyla gebe kalmak alıcı kadının, kendisiyle genetik bir bağı olmayan bir bebeği doğurması hasebiyle bir noktada taşıyıcı annelikle kesişmektedir. Klasik kaynaklarda doğrudan oosit donasyonuna veya taşıyıcı anneliğe ilişkin bir hüküm bulunmasa da muasır İslâm hukukçuları taşıyıcı annenin dünyaya getirdiği bebeğin nesebini bazı ayetlere ve hadislere dayanarak tespit etmeye çalışmışlardır. Biz de aynı noktadan hareket ederek bir tespitte bulunmaya gayret edeceğiz.

Muasır İslâm hukukçuları üreme sürecine iştirak eden iki kadından hangisinin anne kabul edileceği konusunda iki farklı görüş belirtmişlerdir. Birinci görüşe göre oosit hücresinin sahibi olan kadın annedir. Nesebin getirdiği tüm hukukî sonuçlar bu kadın için sabit olur. Din İşleri Yüksek Kurulu da taşıyıcı anneliğe ilişkin yayınladığı kararda bu görüş tercih etmiştir.[337] Bu kanaatin gerekçesi şudur: Bilim, ceninin bir erkeğin spermi ile döllenen oosit hücresinden oluştuğunu ve bunların genetik özelliklerini aldığını ispatlamıştır. Kur'an ayetlerinin işaret ettiği üzere insanın yaratılışı üreme hücreleriyle gerçekleşmektedir.[338] Dolayısıyla hücre sahibi kadın kimse anne o olmalıdır. Mustafa Zerkâ da böyle bir transfer halinde çocuğun annesinin oosit sahibi kadın olacağını, nesep ve miras gibi hakların da bu kadın için sabit olacağını söylemiştir. Naîm Yasîn ve Abdülhâfız Hilmî de böyle bir ameliyye gerçekleşirse annenin her halükârda hücre sahibi kadın olduğunu söylemektedir.[339]

Çağdaş İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre ise anne, hamile olan ve doğum yapan kadındır.[340] Mısır Fetva Kurumunu da bu doğrultuda fetva

---

[335] Esra Özer, *Hanefî Ve Şafiî Mezhepleri Çerçevesinde İslâm Hukukunda Nesep* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora, 2023), 170.
[336] Miettinen vd., "Attitudes of Anonymous and Identity", 673.
[337] DİB, "Din İşleri Yüksek Kurulu : Dini Bilgilendirme Platformu"(Erişim 02 Ağustos 2025).
[338] Abdullah Arslan, "İslâm Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Nesep Problemi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 43 (30 Haziran 2024), 303-338, 320-321.
[339] Muhammed Ali Bâr, ***"Et-Telkîh Es-Sınâî ve Etfâlül-Enâbîb"*** (Erişim 02 Ağustos 2025), 183.
[340] Abdullah Arslan, "Taşıyıcı Annelikte Nesep Problemi", 322.

yayınlamıştır.[341] Bu durumda nesep ve ondan doğan bütün haklar bu kadın için sabit olacaktır.

Muhammed Ali el-Bâr'ın kitabında yer verdiği üzere alimlerin çoğunluğunun benimsediği bu görüş birtakım delillere dayanmaktadır:

1. Allah (cc.) Mücâdele suresi 2. ayette *"Onların anneleri ancak onları doğuranlardır."* buyurmaktadır. Burada doğurmayan kadının anneliği nefyedilmiştir.
2. Bakara suresi 233. ayette *"Anneler (doğuranlar) çocuklarını (doğurduklarını) iki yıl emzirsinler"* ve *"Anne(doğuran), doğurduğu -çocuğu- üzerinden zarara uğratılmasın "* buyurulur. Bu ayete göre de hakikî anne doğuran kadındır.
3. Nisâ suresi 7. ayette *"Erkekler için ebeveyninin ve akrabalarının bıraktığından bir pay vardır. Kadınlar için de.. "* buyrulmuştur. Bu ayete göre mirasçılık doğumla ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla kadının miras alacağı çocuk, doğurduğu çocuktur.
4. Ahkâf suresi 15. ayette *"Annesi onu zahmete katlanarak taşıdı ve zorlukla doğurdu"* ifadeleri anneliği gebeliğe ve doğuma bağlamıştır. Mezkûr ayetler nas bakımından dayanak teşkil etmektedir. Buna ek olarak, transfer edilen oosit hücresi rahimde nemalanmış ve gebeliği üstlenen kadının kanından gıdasını almıştır. Gebeliğin zahmetine ve doğumun acılarına bu kadın katlanmıştır. Bedir El-Mütevellî Abdülbâsıt'a göre hal böyle iken bebeğin anne yönünden nesebini doğuran kadından başkasına bağlamak makul değildir. Nesep, evlilik yasağı, miras, hidâne gibi tüm hak ve hükümler doğuran kadın için sabit olmalıdır.[342] Muhammed Ali el-Bâr da Ahmet Şevkî'nin ''Allah Kur'an-ı Kerîm'de insanın yaratılışının aşama aşama anne karnında gerçekleştiğini haber vermektedir. Annelik ceninin yaratılışına dayandırılmaktadır. Yaratılış vasıflarında genetik amillerin rolü büyük olsa da annelik bunlara dayandırılmamıştır'' sözünü destekleyerek bu görüşü paylaşmaktadır.[343]

[341] المصرية الإفتاء دار - الزوج لنفس أخرى زوجة الرحم صاحبة كانت إذا البديل الرحم حكم (Erişim 03 Ağustos 2025).
[342] Bâr, "*Et-Telkîh Es-Sınâî ve Etfâlül-Enâbîb*", 2/181-183.
[343] Bâr, "*Et-Telkîh Es-Sınâî ve Etfâlül-Enâbîb*", 2/183-184.

Vehbe Zühaylî de hacimli fıkıh eserinde, meşru veya gayri meşru olsun, İslâm hukukuna göre anneliğin doğumla sabit olacağını yazmıştır.[344]

Konuya ilişkin çalışan Abdullah Arslan'a göre anneliğin doğumla belirlenmesi gerekir. Zina gibi haram yolla çocuğun spermden oluşması İslâm hukuku açısından nesep bağını sağlamazken, evlilik gibi helâl yolla spermden oluşması nesebin sabit olmasını sağlar. Ancak evlilik, anne cihetinden nesebin ispat edilmesinde geçerli bir kriter değildir. Kadın, evlenerek veya zina yaparak çocuk doğurduğunda annelik kendisine bağlanmaktadır. Eğer annelik sadece oosit hücresi esas alınarak belirlenseydi kadın zina yaptığında aynı şekilde doğan çocukla arasında nesep bağı kurulmaması gerekirdi.[345] Kadın ve erkeğin hücresinin üremedeki rolü eşit olup, sperm hücresi erkeğe ait olmadığında veya zina gibi gayri meşru bir şekilde kullanıldığında babalığı hukuken ikrar edilmezken doğumu yapan kadının anneliği her türlü sabit olmaktadır.

Kanaatimizce oosit hücresini veren sorunlu bir iş yapmış olsa da ceninin ona benzeyeceği ve ona ait genetik özellikleri taşıyacağı bir hakikattir. Bu noktada, donörlerin bu nedenden ötürü alıcıya benzer fenotipte seçildiğini de hatırlatalım. Dolayısıyla genetik materyali ana malzemeye, cenini taşıyacak rahmi bir kaba benzetirsek ana malzeme olmadan taşıyıcı kabın bir işlevi olmayacaktır. Bu sebeple tıbben anne genetik materyalin sahibidir. Günümüz verilerine göre rahimden herhangi bir genetik geçiş söz konusu değildir. Tıp uzmanı Sare Davutoğlu, şu anki tıp biliminin söylediğine göre bebeğe taşıyıcı annenin rahminden genetik bir geçiş olmadığını ancak zaman içerisinde genetik aktarımın varlığının tespit edilebileceğini ifade etmektedir.[346] Eğer genetik geçişin varlığı kesin olarak tespit edilebilirse, elbette fıkhî hükümler de ona göre verilecektir.

Öte yandan genetik materyalin sahibi kadın için beraberinde pek çok hakkı doğuran nesebin kendisine bağlanması da hakkaniyetli olmayacaktır. Zira oosit hücresini bir başkasının kullanımına sunarak adeta bu hakkından vazgeçmiştir. Kanaatimizce firâş hadisinde amaç, zina eden kişiyle zinasından doğan çocuğun

[344]Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhul-İslâmî ve Edilletuhû* (Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1984), 7/675.
[345]Arslan, "Taşıyıcı Annelikte Nesep Problemi", 30 Haziran 2024, 324-325.
[346]Şimşek, "Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları", 251.

arasında genetiğin belirleyiciliğini kaldırmaktan ziyade onlara önemli hukukî sonuçlar doğuran nesep bağından mahrum bırakarak caydırıcı bir müeyyide ve yaptırım uygulanmasıdır. Üstelik genetik materyalin sahibi kadınla doğuranın ayrı bir kadın olmasının tasavvur edilmediği bir zamanda zinadan doğan çocuğu hem biyolojik babaya hem de anneye olan nesep bağından mahrum bırakmak masum bir bebeğe karşı Şâri'in hikmetine uygun düşmeyen bir haksızlık olacaktır. Aralarında nikâh bağı bulunan karı kocanın, oosit donasyonunu kullanması ve kocasının spermiyle döllenen embriyoyu nikâhlı karısının taşıyarak doğurması durumunda doğuran kadının hukuken anne sayılması daha uygun olacaktır.

Oosit donasyonu ile gebelik elde etmenin zina manası taşımadığı ve onunla aynı cezai müeyyideyi icap etmediği açık olsa da özünde yaratıcının ona emaneten verdiği mahrem bir parçadan vazgeçme ve evlilik birliği olmadan cinselliğin semeresi olan çocuğun dünyaya gelmesine sebebiyet söz konusu olduğu için kanaatimizce donörün çocuk üzerinde herhangi bir nesep hakkı olmamalıdır. Oosit donasyonu ile dünyaya gelen bebeğin anne yönünden nesebini onu doğuran kadına bağlayıp – çocuğun sağlığına ve ahlaka aykırı bir durum tespit edilmedikçe – annenin koruma ve yetiştirmesine vermenin çocuğun yararına daha uygun olacağını düşünüyoruz.

Üremeye dahil olan kadınlardan birinin gerçek anne diğerinin süt anne mesabesinde sayılacağı görüşü de literatürde mevcuttur. Mısır'ın Asyut üniversitesi Hukuk Fakültesinde medeni hukuk profesörü olan Abdülhamid Osman Muhammed el-Hanefî, eserinde taşıyıcı anneliğin caiz olduğunu savunduktan sonra buna dair İslâm hukukuna uygun olduğunu düşündüğü bir kanun taslağı hazırlamış, bebeği doğuran taşıyıcı anneyi ''süt anne'' mesabesinde değerlendirmiştir.[347] Buna karşın, başkanlığını Yûsuf el-Karadâvî'nin yaptığı merkezi Dublin'de bulunan Avrupa Fetvâ ve Araştırma Konseyi taşıyıcı anneliğe ilişkin 30.07.2008 tarihli fetvalarında bu uygulamanın gönüllü veya ücretli yapılması fark etmeksizin caiz olmadığını, yapıldığı takdirde ise doğuran kadının gerçek anne sayılması gerektiğini ve süt anneliğe kıyas edilemeyeceğini söylemiştir.[348] Oosit hücresi kadının süt anne hükmünde olup olmadığı tartışmasında Muhammed Ali el-Bâr da bu çıkarımın doğru

[347] Şimşek, "Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları", 257, 260.
[348] Şimşek, "Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları", 265.

olmadığını, donörün fiilen heder olduğunu, üzerinde herhangi bir hüküm bina edilemeyeceğini düşünmektedir. Bedir El-Mütevellî de aynı kanaattedir.[349]

3.3.1.1 Baba Yönünden Nesebi ve Zina Değerlendirmesi

Oosit donasyonunda annenin kim olduğunun belirlenmesi kadar karmaşık olan mesele çocuğun baba yönünden nesebidir. Literatüre suni döllenme söz konusu olduğunda baba yönünden nesebin tartışılmasının taşıyıcı annelik başlığı altında yapıldığını görmekteyiz. Genel kanaatler ise iki görüş etrafında toplanmakta olup ya taşıyıcı annenin nikâhlı kocasına ya da sperm sahibi olan erkeğe bağlanması yönünde kanaat belirtilmektedir.[350] Ancak oosit donasyonunun yaygın olan kullanımında kocanın spermi ile döllendikten sonra embriyonun transfer edildiği rahim kocanın nikâhlı eşine ait olduğundan burada problem rahmin değil hücrenin erkeğe yabancı ve helal olmayan bir kadına ait olmasıdır. Râbıta'ya bağlı İslam Fıkıh Akademisi 1983 yılında yapılan toplantıda sadece üreme hücrelerinin nikâhlı eşlere ait olması ve hücre sahibi eşin rahmine ya da varsa dinen ikinci eşin rahmine yerleştirilmesi -akademinin konuya ilişkin son kararına göre caiz olmayan- durumunda nesep ve ona bağlı hukukunun sabit olacağı kararına varmıştır.[351]

Başkasının oosit hücresi ile döllenen embriyoyu sperm sahibi erkeğin nikâhlı eşi taşımış olsa dahi neticede erkeğin spermi kendisiyle arasında nikâh bağı olmayan bir kadınla karışmıştır. Bu sebeple zinaya benzetilmektedir.[352]

Hayrettin Karaman, taşıyıcı anneliğe dair ifadelerinde nikâh bağı olmadan kişilerin hücreleri ile gerçekleşen suni döllenmeyi değerlendirirken bunun zinanın neticesiyle eşdeğer olduğunu, zinanın haram kılınma sebebinin sadece organların temasından ibaret olmadığını ifade etmektedir.[353] Çağdaş araştırmacılardan Mahmûd Şeltût da bir kadının üreme hücresinin kendisi ile nikâh bağı olmayan bir adamın spermi ile

---

[349] Bâr, *"et-Telkîh es-Sınâî ve Etfâlül-Enâbîb"*, 2 /183.

[350] Lübnâ Muhammed Cebr - Şaban Safdî, *el-İhsâb Hârice'l Cism*, 50-51. , Özer, *İslâm Hukukunda Nesep*, 188-189.

[351] المكرمة بمكة الإسلامي الفقهي المجمع قرارات , (Erişim: 05 Ağustos 2025).

[352] Lübnâ Muhammed Cebr - Şaban Safdî, *el-İhsâb Hârice'l Cism*, 37.

[353] https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00377.htm (erişim: 05.08.2025) , Şimşek, "Taşıyıcı Annelikte Meşrûiyet Tartışmaları", 261.

karışmasının insanın saygınlığına aykırı bir durum olduğunu belirtir. Ona göre bu durum sureten zina olarak adlandırılmak için eksik olsa da zina ile aynı nüvededir ve aynı neticeyi vermektedir.[354]

Zina kendisine has tanımıyla bir erkek ve bir kadının aralarında nikâh bağı veya şüphesi bulunmadan, tabii bir yolla önden cinsel ilişki yaşaması demektir.[355] Zinada esas hedef, şehveti ve cinsel arzuyu tatmin etmektir. O sebeple genel itibariyle üçüncü tarafın dahil olduğu suni döllenmelere, unsurlarındaki eksiklikten ötürü zina demek doğru olmayacaktır.[356] Ancak bilinmektedir ki insanın fıtratına Allah tarafından koyulan cinsel arzular, bir yönüyle de cinselliğin semeresi olan neslin devamlılığını sağlamak içindir. Bakıldığında netice ve semere açısından meşruiyetini kaybeden üremeler birdir. O halde üçüncü kişilerin dahil olduğu üremelerin, ceza hukuku açısından değilse de nesep hukuku açısından, firâş hadisi kapsamında değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

Hz. Âişe'den firâş hadisi olarak bildiğimiz rivayetin uzun hali şöyledir: ''Utbe b. Ebî Vakkâs, kardeşi Sa'd'a, "Zem'â'nın cariyesinden doğan çocuk bendendir, onu sahiplen" diye vasiyet etmişti. Fetih senesinde Sa'd b. Ebî Vakkâs onu tutup getirmiş, "Bu benim yeğenimdir, kardeşim onu bana emanet etti; sorumluluğunu bana yükledi" demiş, sözü edilen cariyenin sahibi olan Zem'â'nın oğlu Abd b. Zem'â da "O, benim kardeşim ve babamın cariyesinin oğludur, babamın yatağında doğmuştur." diyerek itiraz etmiştir. Bunun üzerine taraflar problemin çözümü için Hz. Peygamber'in (sav.) hakemliğine başvurmuşlar gerek Sa'd gerekse Abd. b. Zem'a aynı iddiaları Hz. Peygamber'in (sav.) huzurunda tekrar etmişlerdir. Hz. Peygamber sav. de (çocuğun Hz. Sa'd'ın kardeşi Utbe'ye benzerliğini dikkate almayarak) Abd b. Zem'â'ya "Bu çocuk senin kardeşindir." demiş, akabinde "Çocuk ait olduğu yatağındır, zina edene ise mahrumiyet vardır." buyurmuştur. Sonra da eşi Sevde binti Zem'â'ya: "Çocuğun Utbe'ye benzerliği nedeniyle (bunu kardeşin bilme,

[354] Mahmûd Şeltût, *el-Fetâvâ* (Kahire: Dâruşşurûk, 2004), 327-328.
[355] Hüseyin Esen, "Zina", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).
[356] Şimşek, "Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları", 248.

ihtiyatlı davran, ona karşı örtüne bürün" demiştir. O çocuk, Hz. Sevde'yi Allah'a kavuşuncaya kadar hiç görmemiştir.''[357]

Kanaatimizce firâş hadisinde erkeğe verilen nesep hakkının dayanağı onun evlilikle birlikte kadının cinselliğinden ve üremesinden yararlanmada meşru hak sahibi olmasıdır. Zira bir kadının namusu ve cinselliğinde esas olan ondan yararlanmanın haramlığı olup[358] bu haramlık sadece nikâhla kalkmaktadır. Zina yapan kişinin bu meşruiyeti kaybetme sebebi de kendine ait olmayan bir şeyden yararlanmış olmasındandır. Kur'ân'ın ifadesinden[359] esinlenerek rahmi bir tarlaya, üreme hücrelerini de tohuma benzetecek olursak oosit donasyonunda alıcı kadının kocası tarla üzerinde hak sahibi olsa da tohum üzerinde hak sahibi değildir. Adeta başkasına ait bir tohumu tarlasına ekmek suretiyle ürün elde eden kişi gibidir. Dolayısıyla tıpkı zina eden gibi hakkı olmayan bir şeyden yararlanmış olmaktadır. Bu sebeple kanaatimizce her ne kadar spermin sahibi ve doğuran kadının kocası olsa da hukukî bir nimet olan nesebin kendisine bağlanmaması daha doğru olacaktır.

Son olarak şunu ifade etme gereğini duyuyoruz: Oosit donasyonunda hukuken çocuğun baba yönünden nesebi kanaatimizce anneye bağlanan nesebinden daha problemli bir konudur. Üçüncü tarafların dahil olduğu suni döllenme sonucu dünyaya gelen çocuğun nesebi hem anne hem baba yönünden çekişme ve anlaşmazlığa açık bir konudur. İslâm hukukunda çekişmeye sebebiyet verecek şeyler fâsit (bozuk ve bozucu) kabul edilmekte olup caiz görülmez.[360] Nitekim Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de içki ve kumarın haram kılınma sebebini açıklarken *''Şüphesiz şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak ister..''*[361] buyurmaktadır. Nesebi korumak, tüm tarafların ruh ve beden sağlığının yararına olarak Allah'ın takdirine ve bu işin haramlığına rıza gösterip donasyondan uzak durmak en hayırlısı olacaktır.

---

[357] Erturhan, "Fıkhi Açıdan Biyolojik Annelik ve Babalık", 187.

[358] Abdülkerîm Zeydân, *el-Vecîz fî Şerhi-l Kavâidi-l Fıkhiyye fiş- Şerîati-l İslâmiyye* (Dımeşk: Müessetürrisâle, 2014), 176.

[359] el-Bakara, 2/223.

[360] Din İşleri Yüksek Kurulu : Dini Bilgilendirme Platformu (Erişim 07 Ağustos 2025).

[361] el-Mâide 5/91, Martı, *Kur'an Yolu Meâli*.

Bu noktada kısaca oosit donasyonu ile dünyaya gelen çocuğun nesep açısından buluntu çocuk gibi değerlendirilip değerlendirilemeyeceğine değinmek istiyoruz. İslâm hukukunda *lakît* terimi ile ifade edilen terk edilmiş ya da kaybolmuş olup başkası tarafından bulunan ve anne-babası da bilinmeyen çocukların temel haklarının ve ihtiyaçlarının güvence altına alınması, insanî ve dinî bir gereklilik olarak telakki edilmiştir. Bu şekilde terkedilmiş olarak bulunan bir çocuğun alınması İslâm hukukuna göre müstehap olmakla birlikte şayet çocuk oradan alınmadığı zaman helak olma korkusu varsa çocuğun içinde bulunduğu durumdan kurtarılması farz-ı kifâye, çocuğun yerini bulandan başkası bilmiyorsa çocuğun kurtarılması farz-ı ayn kabul edilmiştir.[362]

Ancak kanaatimizce oosit donasyonu ile dünyaya gelen çocuğun durumu nesebi belirleme açısından buluntu çocuğa benzememektedir ve iki durum aralarında kıyas yapmaya uygun değildir.

3.3.2. Çocuğun Bakımı (Hidâne Hakkı)

İslâm hukukunda, doğumla birlikte çocuklar üzerinde üç türlü velayetin olacağı kabul edilir. Bu velayetlerden birisi de çocuğun ruhen ve bedenen sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesini, gözetilip eğitilmesini ifade eden *hidâne* hakkıdır.[363] Çocuğun ruhen ve bedenen sağlıklı bir birey olarak toplum içinde hayatiyetini insan onuruna yaraşan bir biçimde sürdürmesi, canından kopup geldiği ebeveyninden alacağı öz bakım ve şefkate bağlıdır. Bunun için bu öz bakımı vermek yani *hidâne*, üzerine sorumluluk düşen kişiler için hükmen vaciptir.[364] Hidâne hakkına birincil olarak sahip olan kişi çocuğu dünyaya getiren annedir.[365] Bebek için hayati öneme sahip olan onu emzirme ve beslemeyi gerçekleştirecek olan da doğuran kadındır. Emzirme sayesinde annenin sıcaklığını ve şefkatini her daim üzerinde hisseden çocuk, ruh ve beden sağlığı açısından daha dengeli ve başarılı olacaktır.[366] Bu sebeple firâş hadisi

---

[362] Alkış - Ünalan, "Evlat Edinme ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar Konusunun İslâm Hukuku ve İnsan Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi", 8.
[363] Ali Bardakoğlu, "Hidâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).
[364] Samed Atasoy, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Hidâne*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, 2019), 21.
[365] Atasoy, *Hidâne*, 57.
[366] Atasoy, *Hidâne*, 95.

kapsamında düşünüldüğünde, üreme meşruiyetini kaybetse dahi çocuğun anne yönünden nesebi sabit olduğundan, kanaatimizce hidâne hakkı, çocuğun yararı da göz önünde bulundurularak gebeliği ve doğumu üstlenen kadın için devam edecektir.

3.3.3. Çocukla Mahremiyet İlişkisi ve Evlenme Yasağı

Oosit donasyonunun doğurduğu problemlerden biri olan genetik kardeşlerin veya birinci dereceden üstsoy / altsoy evliliğinin dinimizdeki hükmü oldukça nettir. İslâm'da bir kişinin evlenmesi caiz olan ve yasak olan kişiler ayet ve hadislerle açıkça belirtilmiştir. İslâm hukukunda dar anlamıyla bir erkeğin evlenilmesi haram olan kadınları ifade eden *muharremât*, Nisâ suresinde beyan edilmiştir.[367] Müteakip ayette kan ve süt hısımlığıyla sıhrî hısımlıktan dolayı evlenilmesi haram olan kadınlar şöyle sıralanmıştır: *"Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, süt kız kardeşleriniz, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılınmıştır. Eğer -nikâhladığınız eşlerinizle cinsel birliktelik yaşamamızsanız, -evliliğiniz son bulduğunda- kızlarıyla evlenmenizde sizin için sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleriyle evlenmeniz ve iki kız kardeşi birlikte nikâhınız altında tutmanız da size haram kılınmıştır; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir"*[368]

Hanefî mezhebinin görüşünde ayeti kerîmede zikredilen usul ve furu'un eşleri kapsamına zina edilenler dahildir. Yani cinsel ilişki yaşanmış olması sıhriyet yoluyla evlilik yasağının doğması için yeterli kabul edilmiştir.[369] Dolayısıyla kişi babasının yahut oğlunun nikâhlı veya nikâhsız cinsel ilişkiye girmiş olduğu bir kadınla evlenemez. Keza Hanefî mezhebine göre bir çocuk zina mahsulü de olsa genetik olarak biyolojik anne ve babanın genetiğini taşıdığından aralarında evlenme yasağı sabit olur. İmam Şâfiî'nin konuya ilişkin iki kavlinden birinde kişinin zinadan doğan çocuğu ile aralarında mahremiyet ve evlenme yasağı oluşmayacağı ifade edilirken

---

[367] en-Nisâ 4/22.

[368] en-Nisâ 4/23 , Fahrettin Atar, "Muharremât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).

[369] Zuhaylî, *el-Fıkhul-İslâmî ve Edilletuhû*, 7/132.

diğer kavli Hanefî mezhebinin görüşü ile aynı olup hukuken nesep hakkı verilmese de evlenme yasağının cari olacağı yönündedir.[370] Biz de bu görüş üzerinden bir değerlendirmede bulunarak kişinin genetik yönden bağı bulunan oosit donörü, onun usulü ve varsa donörün hücresinden doğan diğer çocuklarla evlenmesi caiz değildir diyebiliriz. Aksi halde, hukuken olmasa da biyolojik olarak ebeveyn-evlat olan kişilerin evlenmesine izin vermek, tıbben, sosyolojik ve psikolojik yönden problemlere yol açacaktır. Bu tür bir ilişki, ensest ilişki kapsamında olup toplumun dejenere olmasına sebebiyet verecektir. Kuzenler arasındaki evliliklerin bile genlerdeki ortaklık nedeniyle oluşacak nesiller için büyük bir tehlike arz ettiği göz önünde bulundurulursa, donör ile genetik çocuğu arasında evliliğe izin vermek toplumsal bir facia olacaktır.[371]

Hz. Âişe'den nakledilen rivayetin son kısmında yer alan bilgi de kanaatimizi desteklemektedir. Hatırlanacağı üzere Hz. Peygamber sav. Hz. Sevde'ye önemli bir öğütte bulunmuştur. Bu tavsiyeyi sadece takvadan kaynaklı bir hassasiyet olarak görüp geçiştirmek kanaatimizce dar bir bakış açısı olur. Hz. Peygamber (sav.), evlilik içinde doğan çocuğun kocaya ait sayılacağı kaidesini muhafaza etmiştir, zira aksi halde başkasına benzerlik iddiasıyla nesebi reddetme bir hak kabul edilecek ve nesebin sübutu ve eşlerin sadakati temellerinden sarsılmış olacaktı. Ama aynı zamanda Utbe'nin, genetik materyalin sahibi olma ihtimalini dikkate alarak Hz. Sevde ile o çocuk arasında nesep bağından doğan bir mahremiyet ikrar etmemiştir. O halde oosit donasyonu kullanılarak dünyaya gelmiş bir bebeğin anne yönünden nesebini doğuran kadına bağlasak dahi genetik materyalin sahibi kadın ile aralarındaki genetik bağ asla ihmal ve göz ardı edilmemelidir. Bu genetik bağ sebebiyle aralarında evlenme yasağı sabit olmalıdır. Elbette bunun için öncelikle genetik materyalin sahibi kadının kimliğinin bilinebilir olması önemlidir. Eğer kimliği tespit edilebiliyorsa evlenme yasağının bu kadının usulü, fürû'u, usulünün fürû'unu kapsaması isabetli olacaktır.

[370] Saraḫsī - Akşit, *Mebsût*, 4/386.
[371] Özer, *İslâm Hukukunda Nesep*, 132.

3.3.4. Çocukla Mirasçılık İlişkisi

Oosit donasyonu ile doğan hukukî problemlerden birisi de mirasçılık ilişkileridir. İslâm hukukunda miras, Kur'an-ı Kerîm'de[372] ilahî irade ile tayin ve tanzim edilmiş olup; nesep hısımlığı, evlilik ve günümüzde uygulaması bulunmasa da iki kişinin anlaşması üzerine kurulan hükmî akrabalık olarak ifade edebileceğimiz velâ olmak üzere üç sebepten birinin bulunması ile tahakkuk eder.[373] Anne de belirli pay sahibi (ashâb-ı ferâiz) olarak mirasçıdır.[374]

Oosit alıcısı kusurlu bir iş yapmış olsa da hukuken doğumu yapan kadın olarak anneliği kabul edildiğinde doğan çocukla miras hakkı da onun için sabit olacaktır. Öte yandan çoğunlukla donörün kimliğinin ve dini inancının alıcı ve çocuk tarafından bilinmesi mümkün olmamaktadır. Gerek donör gerek çocuktan biri ölüp arkada miras bırakacak olduğunda diğeri yüksek ihtimalle bundan haberdar dahi olmayacaktır. Bu belirsizlik mirasın sabit olmasına engel teşkil edecektir.

Din farkı da mirasçılığa engeldir.[375] Kendisi ile mülakat yaptığımız K2 gibi gayrimüslim bir ülkede yaşayan Müslüman bir aile donasyonla bebek sahibi olmak istediğinden kendilerine bulunacak donör kuvvetle muhtemel Müslüman olmayacaktır. Çocuk doğduğu aileye bağlı olarak ve onların yetiştirmesiyle Müslüman sayılacağından donörle aralarında mirasçılık cereyan etmesi İslâm hukukuna uygun düşmeyecektir.

3.4. Zaruret Değerlendirmesi

Küresel çapta üreme tedavilerine her kesimden fazlaca talep olması ve türlü yolların denenmesi, insanda bebek sahibi olma arzusunun ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir. Hal böyle iken akıllara, anneliği kutsayan kadınlar için bebek sahibi olmanın zaruret menzilesinde sayılacak kadar güçlü bir ihtiyaç olup olmadığı sorusu gelmektedir. Nitekim belirli şartlarla taşıyıcı annelik uygulamasının

---

[372] en-Nisâ 4/11-12 , el-Mâide 5/176.

[373] Hamza Aktan, "Miras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005). , Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*. 522. , Hilal Özay, "İslâm Miras Hukukunun Özellikleri", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 3/2 (31 Aralık 2018), 203-224, 205.

[374] Saraḫsī - Akşit, *Mebsût*, 29/196.

[375] Saraḫsī - Akşit, *Mebsût***,** 29/185.

caiz olduğunu kabul edenlerin ileri sürdükleri delillerden biri, çocuk sahibi olmak istemenin zaruret menzilesinde bir hacet olduğudur.[376]

Öncelikle zaruret hakkında genel bir tablo oluşturmak yerinde olacaktır. Bir meselede zarurete kimin karar vereceği, durumun zaruret içerip içermediği de bu minvalde ele alınacak önemli bir konudur. Zaruretler, alternatiflerin mevcut olup olmaması üzerinden şekillenmektedir. Dolayısıyla alternatiflerin varlığı, bir vakanın zaruret olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğine karar vermek için hayati önem taşımaktadır. Haramı helal kılan bir zaruret durumu, kişinin kendisinin veya aile fertlerinden birinin hayatını ve uzuvlarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalması halinde söz konusu olabilir.[377] Zaruretle ilgili sunduğumuz bu genel çerçeveye bakarak bebek sahibi olmanın bir kadın için hayati bir öneme sahip bir hacet olup olmadığına göre bir değerlendirme yapabiliriz.

Araştırmalar infertilite tanısı alan bireylerin üzüntü, engellenmişlik ve yetersizlik duygularına kapıldığını, yalnızca Türkiye'de değil dünya genelinde infertil kadınların büyük kısmının anksiyete ve depresyon şiddetinin HIV-pozitif, kalp hastası, kanser olan kadınlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu da infertilitenin bir kadın için tüm yaşam kalitesini ve hatta yaşam süresini etkileyecek kadar ciddi bir sorun olduğunu göstermektedir.[378] O halde kendi canını tehlikeye sokacak derecede kendini üzen yahut hasta eden birine oosit donasyonu için cevaz verilebilir mi? Bu sorunun cevabını fıkıh kitaplarındaki "kişi kendi canını kurtarmak için bir başkasının canına zarar verebilir mi?" yahut "kişi canıyla tehdit edildiğinde bir başkasıyla zina yapabilir mi?" sorularına verilen cevaplardan bulabiliriz.

İkinci bölümde değindiğimiz etik problemler içerisinde oosit donörlerinin maruz kaldığı risklere değinmiştik. Prosedür esnasında uygulanan hormon, donörde infertiliteden meme kanserine kadar pek çok sağlık problemine yol açabilmektedir. Usûl kitaplarına baktığımızda, yapmaması halinde kendi canını yitirme tehlikesi bulunsa bile kişinin kendi canını kurtarmak adına bir başkasının canına veya bir

[376] Şimşek, "Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları", 253.
[377] Görgülü - Özaslan, "Üç Ebeveynli Bebek", 344.
[378] Özlem Türkdoğan, *Üreme Teknolojileri Bağlamında Anneliğin Yapı Bozumu: Taşıyıcı Annelik,* (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2023), 25.

organına zarar verme hakkına sahip olmadığını görürüz.[379] Keza zaruret hali bazı yasakları mübah kılsa da *ferç* kavramıyla ifade edilen kadının namusu ve cinselliğine dair esas olan haramlık hükmünü değiştirmemektedir.[380] Dolayısıyla bir kadın için bebek sahibi olma ihtiyacı zaruret menzilesinde bir hacet olsa dahi bir başka kadının sağlığını olumsuz etkileyecek böyle bir işleme İslâm hukukuna göre hakkı yoktur. Bir başka kadının cinselliğinin/ fercinin semeresi olan üreme sistemi ve hücrelerinden yararlanması ne kendisi ne de sperm sahibi eşi için caiz olmaz.

Çalışmamız süresince bizim de tespit ettiğimiz bir noktaya dikkat çekmeyi gerekli buluyoruz. Evli ve heteroseksüel çiftlerin – bir kısmı bunun haram olduğuna inanmakla birlikte- üremede her yolu denemesinin altında hissettikleri bu sosyal baskının fazlaca etkisi olduğu kanaatindeyiz. Ülkemizde yapılan araştırmalar infertil çiftlerin, gerekli gereksiz pek çok tavsiye ile özel hayatlarına müdahale edildiğini ve kendilerini baskı altında hissettiklerini ve kimi durumlarda çocuklu ailelerin yanında durmaktan rahatsız olduklarını kaydetmiştir.[381] Oosit donasyonu özelinde konuşacak olursak özellikle duygusal varlıklar olan kadınların üzerinde evliliğin ilk yılları içerisinde çocuk sahibi olması yönündeki baskı ve kimi zaman esasında eşler istemese de kadından kaynaklı bebek sahibi olamadıkları için ayrılmak zorunda kaldıkları örneklerin varlığı herkesçe bilinmektedir. En azından Müslüman toplumlar içerisinde nesebi temiz ve şaibe olmayan bir nesil için bu sosyal baskıyı azaltmak ve bu imtihana maruz kalındığında da kadın ve erkekteki üreme sistemini ve bebeği yaratanın Allah (cc.) olduğu hatırlatılarak hakkın ve sabrın tavsiye edilmesi daha kalıcı bir çözüm olacak, Allah'ın rahmetini celbedecektir.

3.5. Üremenin Aile İçinde Kalmasının Önemi

Üreme organlarının ve hücrelerinin durumu, neslin muhafazası olarak ifade ettiğimiz hususi Şer'î maksatla doğrudan ilişkili olması sebebiyle diğer organlardan ayrı bir öneme sahiptir. İslâm Şerîatı bu maksadın tahakkuk etmesi için meşru evlilik dairesi dışına taşan tüm ilişkileri ve üreme yollarını haram kılmıştır.[382]

---

[379] Şaban - Dönmez, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 305.
[380] Zeydân, *el-Vecîz fî Şerhi-l Kavâidi-l Fıkhiyye fiş- Şerîati-l İslâmiyye*, 176.
[381] Türkdoğan, *Taşıyıcı Annelik*, 25.
[382] Muhammed Naîm Yasîn, *Ebhâsun Fıkhiyye*, 174.

Evlilikten gaye, insan neslinin sürmesi ve çoğalması, cinsi arzu ve şehevi gücün kontrol altına alınması, dengeli, huzurlu bir hayat sürmesidir.[383] Son derece tabii bir hak olan cinsel ihtiyacın ve üreme arzusunun İslâm dininde karşılanacağı tek meşru alan sahih nikâh ile kurulmuş olan ailedir. Üremenin aile kurumunun dışına çıkması bu meşruiyetin ve birtakım hukukî hakların kaybedilmesi demektir. İslâm Hukuk Felsefesi alanında eser sahibi olan muasır yazarlardan Muhammed Tâhir b. Âşûr içerisinde neslin korunmasının da yer aldığı zaruri yararları (el- mesâlihu'd-daruriyye) açıklarken bu zaruri yararlar gözetilmeyip çiğnendiğinde ümmetin fertlerinin düzenini tamamen kaybedip dağılacağını, Şâri'in arzusuna aykırı olarak hayvanların durumuna benzeyeceğini ifade etmektedir. Aile hayatının bu denli sarsılmasının neticesinde birbirinin üzerine tasallut etme ve düşman taarruzlarıyla tamamen yok olmaya kadar gideceğini söylemektedir.[384]

Allah Teâlâ, alemleri ''*sünnetullah''* olarak ifade edilen kanunlar vaz' ederek yaratmıştır. Tenasül, yani üreme kanunları da bu fıtrat kanunları cümlesindendir. Bu kanunlar mucebince insan da dahil her bir canlı neslinin devamı, karşı cinslerin birlikteliğine bağlı kılınmıştır. Ancak, insan, bütün mahlukatın hizmetine sunulduğu müstesna bir varlık olduğundan, onun hayvanlarla eşitlenmesi ve o derekeye düşmesi, başıboş bırakılmış olması düşünülemez. Çünkü Allah Teâlâ böyle bir eşitlemeye razı gelmemiş, insanı "*tekrîm*" etmiştir; Mahlûkatın en şereflisi ve onurlusu kılmıştır. Bu, onun çoğalmasını, karşı cinslerin keyfi birliktelikleri neticesinde değil, insana verilen üstün niteliklere ve onun onuruna uygun tek yol olan hukuken meşru ve muteber bir nikâh dairesinde olmasını gerektirir.[385] Nezih bir toplumun temeli ve vazgeçilmez şartı olarak, aile, insan soyunun devamlılığı ve sağlığı için bir güvence ve garantör olarak korunmalıdır.

Gazzâlî'ye göre, aralarında neslin korunmasının da bulunduğu, Şerîatın muhafaza maksadıyla hükümlerini vazettiği beş zaruri esasın ortadan kaldırılması ve buna sebebiyet verecek şeyler haramdır. İnsan neslinin düzenini sağlama arzusundaki hiçbir din ve ideolojinin bu esasları göz ardı etmesi düşünülemez. Bu beş esas bir tek

[383] Şimşek, "Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları", 242.
[384] b. Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, 222.
[385] Erturhan, "Fıkhi Açıdan Biyolojik Annelik ve Babalık", 177.

delil ve belli bir asılla değil, sayılamayacak kadar çok delille zaruri olarak bilinir. Şâtıbî ise bu beş temel maksadın, varlıkta esas olanı koyarak ve onu bozacak şeylerin ortadan kaldırılmasıyla korunacağını söylemektedir.[386] İnsan neslinin varlığında ise esas olan nikâh birlikteliği içinde sürmesi ve bunun dışına taşınmasından sakınmaktır.

İnsan neslini asli ve temiz halini koruması, Allah'ın kendisine yüklediği yeryüzünde kendisine kulluk ve hilafet vazifesini yürütebilmesi için üremenin nikâhlı birliktelik dışında olmaması ve -doğal yollarla veya laboratuvar ortamı fark etmeksizin- her türlü halel ve bozukluktan arındırılması gerekir. Bazı usul bilginlerince beş temel maksada işaret eden Mümtehine suresi 12. âyette iman eden kadınlardan biat etmeleri istenen konulardan biri olan ''başkasına ait çocuğu kocasına isnat etmek suretiyle iftira etmeme'' bu noktaya işaret etmektedir.[387]

Her şeyden önce İslâm dini fıtrat dinidir. Kadın ve erkekte üreme sistemini ve cinsel arzuları yaratan Allah, bu arzu ve isteklerin nikâh bağı içerisinde tatmin edilmesini istemiş, insan soyunun devamlılığını buna bağlamıştır. Kurulan aile ortamında çocuk anne ve babasından inancını, ahlaki erdemleri, topluma karşı görevlerini öğrenecek ve kendine, ailesine, dinine faydalı bir birey olarak yetişecektir. Tüm bunlar, çocuğun sağlıklı bir cinsel kimlik geliştirebilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Eşcinsel çiftlerin birlikteliğinde büyüyen çocuğun hem bireysel hem de toplumsal yaşamı için hayati öneme sahip bu aktarımın yapılması mümkün değildir. Zira eşcinsel bireylerin yetiştirdiği çocukların kendileri gibi olma riski bulunmaktadır. Bu da heteroseksüel yaşamın ve dolayısıyla neslin sahih yoldan devamının ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalması demektir.[388] Esasında bu tür birlikteliklerde ortada kurulmuş bir aile de bulunmamaktadır.

Üremenin aile kurumunun dışına taşınması, eşlerin birbirlerine karşı nikâhtan doğan ödev ve sorumluluklarının zayi edilmesine sebep olacaktır. Dünyaya gelen çocuğun meşruiyetinde yalnızca nikâhlı eşler birbirinin paydaşı ve ortağıdır. Üçüncü bir tarafın -kendisine nikâh bağı ile verilmiş bir hak olmadığından- bu meşruiyette

[386] Tahir b. Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, 223.
[387] Tahir b. Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, 224.
[388] Ülfet Görgülü- Zekiye Demir, "Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi", 24.

bir payı yoktur. Aksine böyle bir katılım meşruiyeti bozucudur.[389] Toplum, hukuk ve en önemlisi din nezdinde meşruiyetini kaybetmiş kişilerin sağlıklı nesiller yetiştirmesi ve Allah'ın (cc.) insana yüklediği yeryüzünü imar ve hilafet vazifesini yürütmesi kâbil değildir.

[389] Lübnâ Muhammed Cebr- Şaban Safdî, *el-İhsâb Hârice'l Cism*, 39.

SONUÇ

En güncel verilere göre küresel çapta ortalama 50 milyon çift infertilite problemi yaşamaktadır. Oosit donasyonu kadınların yumurtalık yetmezliği gibi oosit hücresinin hiç olmadığı ya da yeterli kalitede ve sayıda bulunmadığı durumlarda gebelik elde etmek için kullanılmaktadır. Ağırlıklı olarak evli ve heteroseksüel çiftler tarafından tercih edilmekte olup kocanın spermi ile donör oositi döllenerek anne olması hedeflenen eşe transfer gerçekleştirilmektedir. Ancak oosit donasyonu yalnızca evli ve heteroseksüel çiftler tarafından değil, eşcinseller, bekar bireyler, ileri yaşta üremek isteyenler tarafından da bebek sahibi olmak için başvurulan bir yöntemdir.

Teknolojinin ilerlemesi ve artan infertilite oranlarıyla birlikte kullanım alanı genişleyen oosit donasyonu, başta Türkiye olmak üzere Müslüman ülkelerde yasal değildir. Komşu ülke İran donasyonun yasal olduğu tek Müslüman ülkedir. Müslüman ve gayrimüslim birçok kimse tarafından kullanılan bu tür bir donasyon, başından sonuna kadar problem doğurmaktadır. Çalışmamızda donasyondan doğan problemleri dönere ilişkin olanlar, alıcıya ilişkin olanlar ve çocuğun durumu olmak üzere üç kısımda inceledik.

Etik açıdan incelendiğinde, donasyon üremeye dahil olan taraflar için pek çok problem doğurmaktadır. Konuyu etik olarak tartışanların ifade ettiği üzere donörün türlü araçlarla ve ödenecek meblağlarla teşvik edilmesi üreme hücrelerinin metalaşmasına yol açmaktadır. Bu etik olarak hem insan onuruna zeval getirmekte ve üremenin, aile kavramının anlamını yitirmesine sebep olmaktadır. Öte yandan alıcı ve çocuk için hem ruhsal hem fiziksel riskler barındırmaktadır. Dolayısıyla donasyon, etik olarak öne sürülen şartları taşımadığından etik kabul edilmemelidir.

Fıkıhta, insanın saygın ve muhterem olduğu kabul edilir. Dolayısıyla onun canına ve beden bütünlüğüne dokunmak dinen caiz değildir. Kişinin bizzat kendisi de bu saygınlığı düşürme hakkına sahip değildir. Bu minvalde insanın herhangi bir uzvunu bir ücret karşılığı vermek onun saygınlığına aykırı bir tasarruf olacaktır. Bedenin en mahrem parçası olan üreme hücreleri evleviyetle bu kapsama dahildir. Dolayısıyla kişinin, üreme hücrelerini ücretsiz veya ücret karşılığı bir başkasına vermesi fıkhen caiz olmamaktadır. Keza insan bedeni Allah'ın özel bir emaneti

olduğundan mahrem bölgelerin ve cinsel organların tıbben hiçbir zorunluluk yokken açılması tecviz edilmemektedir.

Donasyon, dünyaya gelen çocuk açısından nesep karışıklığına ve ona bağlı hakların da karmaşıklığına yol açmaktadır. Fıkıhta genel kabule göre doğuran kadın annedir. Dolayısıyla donasyonla dünyaya gelen bebeğin anne yönünden nesebi için bu görüş tercih edilebilir. Öte yandan çocuğun baba yönünden nesebi de problemli hale gelmektedir. Zira ortada fiilen bir cinsel birliktelik olmasa da zinada olduğu gibi meşruiyetini kaybetmiş bir üreme söz konusudur. Literatürde taşıyıcı annelik tartışmalarında sperm sahibi erkeğin baba kabul edilmesi yönünde görüşler olsa da kanaatimizce meşruiyetini kaybetme bakımından zinaya benzediği için sperm sahibi erkeğe hukuken nesebin bağlanmaması daha uygun olacaktır. İslâm hukukunun genel kaideleri, insanın canını, onurunu, neslin sağlıklı bir şekilde devamlılığını korumak adına üremenin aile içinde kalmasını salık vermektedir.

KAYNAKÇA

Abedini, Mehrandokht vd. “Assisted Reproductive Technology in Iran: The First National Report on Centers, 2011”. *International Journal of Fertility & Sterility* 10/3 (2016), 283-289. https://doi.org/10.22074/ijfs.2016.5044

Al-ifta, Mecmau'l Fıkhi'l İslami, "قرار بشان أطفال الأنابيب", Erişim 13 Temmuz 2025.

https://iifa-aifi.org/ar/1661.html

Akoğlu, Muharrem. “Azerbaycan’da İslâm ve Mezhep Olgusu”. *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 2/1 (15 Haziran 2022), 19-40.

Amanak, Öğr Gör Keziban. “Etik Boyutu Tartışılan Yardımcı Üreme Teknikleri ve Yasal Düzenlemeler”. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 29/1 (2013), 68-75.

Arpacıoğlu, İşıl Tüzün. “Yapay Döllenmenin Soybağına Etkileri”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 5/1 (01 Haziran 2013), 11-20.

Aslan, Mehmet Musa. *Üniversite Hastanesine Başvuran Fertil Ve İnfertil Kadınlarin Yumurta Donasyonu Hakkındaki Düşünceleri*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Uzmanlık Tezi, 2016.

Ataman, Hacer. “Yardımcı Üreme Teknikleri ve Etik”. *Hemşirelik ve Etik*. kitap editörü Nuray Turan - Ayfer Aydın, 461-477. Istanbul University Press, 2024. https://doi.org/10.26650/B/CH17CH24.2024.002.22

Aydın, Melike Belkıs. *Yapay Döllenme Tekniklerinin Soybağı Hukuku ve Kişilik Hakkı Bakımından Sonuçları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2013.

Baetens, P. “Counselling Couples and Donors for Oocyte Donation: The Decision to Use Either Known or Anonymous Oocytes”. *Human Reproduction* 15/2 (01 Şubat 2000), 476-484. https://doi.org/10.1093/humrep/15.2.476

Banerjee, Kaberi - Singla, Bhavana. “Acceptance of Donor Eggs, Donor Sperms, or Donor Embryos in Indian Infertile Couples”. *Journal of Human Reproductive Sciences* 11/2 (Haziran 2018), 169. https://doi.org/10.4103/jhrs.JHRS_63_17

Bâr, Muhammed Ali. “Et-Telkîh Es-Sınâî ve Etfâlül-Enâbîb”. Erişim 02 Ağustos 2025. https://shamela.ws/book/8356/279

Bergmann, Sven. *Symposium: Cross-Border Reproductive Care – Ethical, Legal, and Socio-Cultural Perspectives*. “Reproductive Agency and Projects: Germans Searching for Egg Donation in Spain and the Czech Republic”. *Reproductive BioMedicine Online* 23/5 (01 Kasım 2011), 600-608. https://doi.org/10.1016/j.rbmo.2011.06.014

Brandt, Reuven vd. “The Donation and Sale of Human Eggs and Sperm”. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. ed. Edward N. Zalta. Metaphysics Research

Lab, Stanford University, Winter 2021., 2021. https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/gametes-donation-sale/

Brinsden, Peter R. *A Textbook of In Vitro Fertilization and Assisted Reproduction: The Bourn Hall Guide to Clinical and Laboratory Practice, Second Edition*. CRC Press, 1999.

Bromwich, P. "Oocyte Donation". *BMJ* 300/6741 (30 Haziran 1990), 1671-1672. https://doi.org/10.1136/bmj.300.6741.1671

Buster, John E. "Historical Evolution of Oocyte and Embryo Donation as a Treatment for Intractable Infertility". *Principles of Oocyte and Embryo Donation*. ed. Mark V. Sauer. 1-9. New York, NY: Springer, 1998. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-1640-7_1

CF, Cofertility, " I am Muslim How Should I Be Thinking About A Musl,m Egg Donor", Erişim 08 Mayıs 2024.

https://www.cofertility.com/family-learn/im-muslim-how-should-i-be-thinking-about-a-muslim-egg-donor#:~:text=For%20Shi'ite%20Muslims%2C%20egg,heirs%20%E2%80%94%20from%20the%20egg%20donor

Cemile Turgut. *Yapay Döllenme, Taşıyıcı Annelik ve Soybağına Ilişkin Hukuki Sorunlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2014.

Cohen, Cynthia B. "Selling Bits and Pieces of Humans to Make Babies: The Gift of the Magi Revisited". *The Journal of Medicine and Philosophy: A Forum for Bioethics and Philosophy of Medicine* 24/3 (01 Ocak 1999), 288-306. https://doi.org/10.1076/jmep.24.3.288.2525

Cremonese, Jessica vd. "An Update on Planned Oocyte Cryopreservation (Poc) in Italy: Medical, Epidemiological and Legal Consideration". *International Journal of Environmental Research and Public Health* 19/4 (Ocak 2022), 2371. https://doi.org/10.3390/ijerph19042371

Çetin, Cihan - Çetin, Mehmet Turan. "Dünden Bugüne Yardımla Üreme Teknikleri". *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi* 23/1 (01 Mart 2014). https://doi.org/10.17827/aktd.98509

Çiçek, M. Nedim - Leyla1 Mollamahmutoğlu (ed.). *A'dan Z'ye Yardımcı Üreme Teknikleri*. Ankara: Palme Yayıncılık, 2009.

Degli Esposti, Sara - Pavone, Vincenzo. "Oocyte Provision as a (Quasi) Social Market: Insights from Spain". *Social Science & Medicine* 234 (Ağustos 2019), 112381. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2019.112381

Dr. Ali Osman Koyuncuoğlu, "Komperatif Genomşk Hibridizasyon",Erişim 19 Nisan 2024.

https://aliosmankoyuncuoglu.com/2016/05/26/cgh-komperatif-genomik-hibridizasyon/

Dr. Bülent Baysal , "Preimplantasyon Genetik Tanı", (Erişim 14 Şubat 2024)

https://www.drbulentbaysal.com/tr/preimplantasyon-genetik-tani-pgt-

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı". Erişim 11 Temmuz 2025.

https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/996/tup-bebek-yontemi-ile-cocuk-sahibi-olmak-caiz-midir#:~:text=b)%20D%C3%B6llenmi%C5%9F%20olan%20yumurtan%C4%B1n%2C%20ba%C5%9Fka,y%C3%B6ntemine%20ba%C5%9Fvurmakta%20bir%20sak%C4%B1nca%20yoktur

https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/1326/tup-bebek-yonteminde-baskasina-ait-sperm-yumurta-embriyo-veya-rahmin-kullanilmasi-caiz-midir , Erişim 11 Temmuz 2025.

DİB, ''Din İşleri Yüksek Kurulu : Dini Bilgilendirme Platformu'', Erişim 02 Ağustos 2025.

https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/4482/tasiyici-annelik-uygulamasi-ve-boyle-bir-yolla-dogan-cocugun-annesi-nesebi-mirasi-mahremiyeti-ve-velayetinin-dini-hukmu-hakkinda

Erol, Yasemin. *Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora, 2011.

EA, Evrim Ağacı, "Kriyoprezervasyon", Erişim 14 Şubat 2024.

https://evrimagaci.org/kriyoprezervasyon-14395

Fatemeh, Ghodrati. "Embryo Donation and the Conditions of Children's Inheritance: A Shiite Perspective". *Journal of Iranian Medical Council* 6/4 (22 Ağustos 2023), 598-608. https://doi.org/10.18502/jimc.v6i4.13438

Francis, Leslie. *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*. Oxford University Press, 2016.

Goedeke, Sonja vd. "Fertility Stakeholders' Concerns Regarding Payment for Egg and Sperm Donation in New Zealand and Australia". *Reproductive Biomedicine & Society Online* 14 (01 Mart 2022), 8-19. https://doi.org/10.1016/j.rbms.2021.07.006

Goedeke, Sonja vd. "Support for Recognition and Payment Options for Egg and Sperm Donation in New Zealand and Australia". *Human Reproduction* 35/1 (01 Ocak 2020), 117-129. https://doi.org/10.1093/humrep/dez257

Görgülü, Ülfet - Demir, Zekiye. "Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi -Dinî Perspektiften Bir Değerlendirme-". *Journal of Analytic Divinity* 7/1 (15 Haziran 2023), 9-28. https://doi.org/10.46595/jad.1266651

Gunning, J. "Oocyte Donation: The Legislative Framework in Western Europe". *Human Reproduction* 13/suppl 2 (01 Mayıs 1998), 98-102. https://doi.org/10.1093/humrep/13.suppl_2.98

Gürbüz, Şükran Keskin. *İnfertil Çiftlerde Evlilik Uyumu Ve Depresif Durumun in Vitro Fertilizasyon-Embriyo Transferi (İVF-ET) Sonuçlarına Etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora, 2007. https://katalog.marmara.edu.tr/veriler/yordambt/cokluortam/E/B/F/C/A/T0056898.pdf

Güven, Dr. Pınar Gürsoy. *In Vitro Fertilizasyon (ivf) Uygulanan İnfertil Kadinlarda Akupunktur Tedavisinin Gebelik Başarisini Artirmadaki Etkinliği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Uzmanlık Tezi, 2018.

Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali* , (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013)

Hamza Aktan, "Miras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005).

Hilal Özay, "İslâm Miras Hukukunun Özellikleri", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 3/2 (31 Aralık 2018), 203-224, 205.

Hürriyet, "Hürriyet.com.tr", Erişim 15 Mayıs 2024.

https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kibrista-yumurtalarini-satan-dilaranin-yolculuguna-eslik-ettik-3-cocugum-var-hicbirini-tanimiyorum-40909692

Hogan, Rosemarie G. vd. "Oocyte Donor Age Has a Significant Impact on Oocyte Recipients' Cumulative Live-Birth Rate: A Population-Based Cohort Study". *Fertility and Sterility* 112/4 (01 Ekim 2019), 724-730. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2019.05.012

https://aliftaa.jo/research-fatwas/553/%D8%AD%D9%83%D9%85-%D8%A3%D8%AE%D8%B0-%D8%A8%D9%88%D9%8A%D8%B6%D8%A9-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%88%D8%AC%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%88%D9%84%D9%89-%D9%88%D8%B2%D8%B1%D8%B9%D9%87%D8%A7-%D9%81%D9%8A-%D8%B1%D8%AD%D9%85-%D8%B6%D8%B1%D8%AA%D9%87%D8%A7

https://www.fatawah.net/Fatawah/884.aspx

Ikechebelu, Joseph vd. "Gift with a Price Tag. Nigerian Egg Donors Knowledge Experiences and Motivations". *African Journal of Reproductive Health* 26 (31 Ağustos 2022), 64-79. https://doi.org/10.29063/ajrh2022/v26i6.8

İslam Soru ve Cevap, Erişim 25 Temmuz 2025.

https://islamqa.info/tr/answers/82994/kad%C4%B1n%C4%B1n-kad%C4%B1nlara-ve-mahremlere-kars%C4%B1-avret-s%C4%B1n%C4%B1r%C4%B1

İltaş, Yiğit. "Taşıyıcı Annelik ve Soybağı Meselesi". *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16/201-202 (Haziran 2021), 1013-1054.

IVF, Peitro Global, "Neden Bakü?,"Erişim: 13 Haziran 2024.

https://ivf.pietraglobal.com/neden-baku/

Jadva, V. vd. "Indian Egg Donors' Characteristics, Motivations and Feelings Towards the Recipient and Resultant Child". *Reproductive Biomedicine & Society Online* 1/2 (Aralık 2015), 98-103. https://doi.org/10.1016/j.rbms.2016.04.003

Johnston, Molly vd. "A Major Increase in Oocyte Cryopreservation Cycles in the Usa, Australia and New Zealand Since 2010 Is Highlighted by Younger Women but a Need for Standardized Data Collection". *Human Reproduction* 36/3 (01 Mart 2021), 624-635. https://doi.org/10.1093/humrep/deaa320

Karasaç, Eda Gülsüm. *Türk Hukukuyla Karşılaştırmalı Olarak KKTC Hukuku'nda Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntemleri ve Hukuki Sorunlar*. Kuzey Kıbrıs: Doğu Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018. http://hdl.handle.net/11129/5006

Kenney, Nancy J - McGowan, Michelle L. "Egg Donation Compensation: Ethical and Legal Challenges". *Medicolegal and Bioethics* 4 (26 Eylül 2014), 15-24. https://doi.org/10.2147/MB.S51328

Kırca, Nurcan - Öngen, Meryem. "Ethical Issues in Infertility Treatments". *Turkish Journal of Bioethics* 7/1 (2020), 12-20. https://doi.org/10.5505/tjob.2020.86547

Kirca, Nurcan - Pasinlioglu, Turkan. "Psychosocial Problems in Infertility Treatment". *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar - Current Approaches in Psychiatry* 5/2 (2013), 162. https://doi.org/10.5455/cap.20130511

Lafuente-Funes, Sara vd. "Egg Donation in the Age of Vitrification: A Study of Egg Providers' Perceptions and Experiences in the Uk, Belgium and Spain". *Sociology of Health & Illness* 45/2 (2023), 259-278. https://doi.org/10.1111/1467-9566.13590

Letur-Könirsch, H. "Don D'ovocytes En France Et Bilan National (gedo). Dispositions Différentielles Européennes". *Gynécologie Obstétrique & Fertilité* 32/2 (Şubat 2004), 108-115. https://doi.org/10.1016/j.gyobfe.2003.08.019

Levi-Setti, Paolo Emanuele PE vd. "Art Results with Frozen Oocytes: Data from the Italian Art Registry (2005–2013)". *Journal of Assisted Reproduction and Genetics* 33/1 (01 Ocak 2016), 123-128. https://doi.org/10.1007/s10815-015-0629-5

Lübnâ Muhammed Cebr - Şaban Safdî. *el-Ahkâm eş-şer'iyye el-Müteallika bil-İhsâb Hârice'l Cism*. Gazze: el-Câmiatul İslamiyye, Yüksek Lisans, 2007.

Madeira, Jody Lyneé - Crockin, Susan L. “Legal Principles and Seminal Legal Cases in Oocyte Donation”. *Fertility and Sterility* 110/7 (Aralık 2018), 1209-1215. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2018.08.041

Melnick, Alexis P. - Rosenwaks, Zev. “Oocyte Donation: Insights Gleaned and Future Challenges”. *Fertility and Sterility* 110/6 (01 Kasım 2018), 988-993. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2018.09.021

Miettinen, A vd. “Attitudes of Anonymous and Identity-Release Oocyte Donors Towards Future Contact with Donor Offspring”. *Human Reproduction* 34/4 (01 Nisan 2019), 672-678. https://doi.org/10.1093/humrep/dez009

Muḥammad Ibn-Aḥmad as-Saraḫsī - Mustafa Cevat Akşit, *Mebsût: 1000 Yılın İslam Fıkhı Temel Eseri ; Deliller Ve Hükümler* (İstanbul: Gümüşev, 2008)

Tahir b. Âşûr, çev. Mehmet Akyüz- Vecdi Erdoğan, *İslâm Hukuk Felsefesi* (İstanbul : Rağbet Yayınları, 2013)

Mona, Oudi vd. “Medical and Ethical Issues Regarding Egg Sharing and Egg Donation” 5/3 (01 Ocak 2012), 21-29.

Namık Kemal Haspolat, “Psikanalizin İçinden Bir Kavram ‘Özdeşleşme’”, Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2/1 (28 Haziran 2022), 1-9.

Njagi, Purity vd. “Financial Costs of Assisted Reproductive Technology for Patients in Low- and Middle-Income Countries: A Systematic Review”. *Human Reproduction Open* 2023/2 (01 Ocak 2023), hoad007. https://doi.org/10.1093/hropen/hoad007

Pande, Amrita - Moll, Tessa. “Gendered Bio-Responsibilities and Travelling Egg Providers from South Africa”. *Reproductive Biomedicine & Society Online* 6 (Ağustos 2018), 23-33. https://doi.org/10.1016/j.rbms.2018.08.002

Pasch, Lauri A. “New Realities for the Practice of Egg Donation: A Family-Building Perspective”. *Fertility and Sterility* 110/7 (01 Aralık 2018), 1194-1202. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2018.08.055

Pennings, G. vd. “Socio-Demographic and Fertility-Related Characteristics and Motivations of Oocyte Donors in Eleven European Countries”. *Human Reproduction* 29/5 (01 Mayıs 2014), 1076-1089. https://doi.org/10.1093/humrep/deu048

Pfeffer, Naomi. “Eggs-Ploiting Women: A Critical Feminist Analysis of the Different Principles in Transplant and Fertility Tourism”. *Reproductive BioMedicine Online* 23/5 (Kasım 2011), 634-641. https://doi.org/10.1016/j.rbmo.2011.08.005

Purewal, S. - Van Den Akker, O.B.A. “Systematic Review of Oocyte Donation: Investigating Attitudes, Motivations and Experiences”. *Human Reproduction Update* 15/5 (01 Eylül 2009), 499-515. https://doi.org/10.1093/humupd/dmp018

Remohi, Jose vd. “Pregnancy and Birth Rates After Oocyte Donation”. *Fertility and Sterility* 4 (1997), 717-723. https://doi.org/10.1016/S0015-0282(97)81372-6

Sauer, Mark V. “Revisiting the Early Days of Oocyte and Embryo Donation: Relevance to Contemporary Clinical Practice”. *Fertility and Sterility* 110/6 (01 Kasım 2018), 981-987. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2018.09.005

Seibel, Machelle M. vd. *Technology and Infertility: Clinical, Psychosocial, Legal, and Ethical Aspects*. Springer Science & Business Media, 2012.

Sorularla İslamiyet, Erişim 25 Temmuz 2025.

https://sorularlaislamiyet.com/bayanlarin-birbirine-karsi-haram-olan-yerleri-neresidir-0

Söderström□Anttila, Viveca vd. “Oocyte Donation in Infertility Treatment: A Review”. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica* 80/3 (Mart 2001), 191-199. https://doi.org/10.1034/j.1600-0412.2001.080003191.x

Steiner, Anne Z. - Paulson, Richard J. “Oocyte Donation”. *Clinical Obstetrics and Gynecology* 49/1 (Mart 2006), 44-54. https://doi.org/10.1097/01.grf.0000197518.76553.c1

Sydow, Gernot. “Reproductive Medicine - Legal Framework and Perspectives for Reform in Germany”. çev. Tahir Muratoğlu - Ceyda Ceren Yüksel. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6/2 (2020), 499-508.

Şahin, Nurten Zeliha. “Yahudi ve İslam Hukuku Açısından Yardımcı Üreme Tekniklerinde Donör Kullanımı -Nesillerin Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme-”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 137-158.

ODÖA, Opr. Dr. Öznur Akın, "PGS Preimplantasyon Genetik Tanı", Erişim 14 Nisan 2024.

PGS Preimplantasyon Genetik Tanı - Op.Dr. Öznur Dündar Akın (oznurdundarakin.com)

Thaldar, Donrich. “Egg Donors’ Motivations, Experiences, and Opinions: A Survey of Egg Donors in South Africa”. ed. Nicola Lacetera. *PLOS ONE* 15/1 (15 Ocak 2020), 1-17. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0226603

TA, Türk Akademi, TRA, ‘‘İnzaviv Nedir?’’ , Erişim 20 Temmuz 2024.

İnvaziv Nedir? İnvaziv Ne Demek? (trakademi.com.tr)

Tober, Diane vd. “Eggonomics: Vitrification and Bioeconomies of Egg Donation in the United States and Spain”. *Medical Anthropology Quarterly* 37/3 (2023), 248-263. https://doi.org/10.1111/maq.12767

Vesali, Samira vd. “Attitude of Law and Medical Students to Oocyte Donation”. *International Journal of Fertility and Sterility* 12/2 (Temmuz 2018). https://doi.org/10.22074/ijfs.2018.5178

Wang, Fang vd. “The Evolution of Oocyte Donation in China”. *International Journal of Gynecology & Obstetrics* 110/1 (Temmuz 2010), 53-56. https://doi.org/10.1016/j.ijgo.2010.02.018

W, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "Ekstaksriksiyon", Erişim 20 Temmuz 2024.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ekstraksiyon

Yaron, Y. vd. “Oocyte Donation in Israel: A Study of 1001 Initiated Treatment Cycles”. *Human Reproduction* 13/7 (01 Temmuz 1998), 1819-1824. https://doi.org/10.1093/humrep/13.7.1819

Yıldırım, Hülya Deniz. “Taking Gamete from a Third Party in Assisted Reproduction Treatment, Approaches and Legal Issues”. *Turkish Journal of Forensic Medicine* 31/3 (2017), 143-154. https://doi.org/10.5505/adlitip.2017.68736

Zengin, Zeynep Gamze. *Özel Hukukta Taşıyıcı Annelik*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2022.

EKLER

K1 Mülakat Soruları

1. Genel olarak merkezinize Türkiye'den yıllık ortalama kaç kişi oosit bağışı için başvuru yapmaktadır? Başka hangi ülkelerden başvuru yapılmaktadır?
2. Türkiye'den başvuran hastalar arasında evli olmayan çiftler veya yalnız yaşadığı halde bebek sahibi olmak isteyen kadınlar da bulunuyor mu?
3. Başvuran hastaların dini ve etik kaygıları oluyor mu?
4. Genel olarak tedavi süreci nasıl işliyor?
5. Oosit donörleri hangi kriterlere göre seçiliyor ve nasıl belirleniyor?
6. Donörlerin kimliği alıcı tarafından öğrenilebilir mi? Donör ve alıcılar genel olarak anonimliği mi yoksa kimliklerinin bilinmesini mi tercih ediyorlar?
7. Donörler ücret alıyor mu? Alıyorsa ne kadar alıyor?
8. İşlem esnasında ve sonrasında görülen tıbbi endikasyonlar nelerdir? Bu işlemin alıcı ve verici için ne gibi sağlık riskleri vardır?
9. Alıcı ve verici işlem sürecinde psikolojik destek alıyor mu? Buna ihtiyaç duyuyor mu?
10. Oosit bağışının yerine geçebilecek bir uygulama olabilir mi?
11. Hastalar için sperm bağışı ile oosit bağışı arasında kabul edilebilirlik açısından bir fark var mı?
12. Siz bir sağlık çalışanı olarak oosit bağışını nasıl değerlendiriyorsunuz?
13. Son olarak şahit olduğunuz ve aktarmak istediğiniz bir durum var mı?

K2 Mülakat Soruları

1. Turner sendromlu olduğunuzu ne zaman öğrendiniz? Teşhis kaç yaşında konuldu?
2. Donasyon yaptırmaya nasıl karar verdiniz?
3. Donasyon sürecini bize biraz anlatabilir misiniz? Bu süreçte ağrı veya acı yaşadınız mı?
4. Kucağınıza aldığınızda bebeğe karşı neler hissettiniz? Size ait olmadığını düşündünüz mü?
5. Donasyon yaptırdığınızı ailenizden veya çevrenizden biriyle paylaştınız mı?
6. Durumu çocuğunuza açıklamayı düşündünüz mü?
7. Durumu aile bireylerinizden yahut yakın bireylerinizden biriyle paylaştınız mı?
8. Donasyon yaptırmanın dindeki yeri hakkınızda bir araştırma yaptınız mı?
9. Size donör olan kadına karşı etik bir sorumluluk hissediyor musunuz?